

NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER

NOU 1998: 13

Etter inntektsoppgjørene 1998

Rapport nr 2, 1998 fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene

Avgitt til Arbeids- og administrasjonsdepartementet 19. juni 1998

STATENS FORVALTNINGSTJENESTE
STATENS TRYKNING

OSLO 1998

Forord

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene la 20. januar i år fram sin hovedrapport foran årets inntektsoppgjør. Rapporten bygget som vanlig på til dels foreløpig materiale. I et notat av 19. mars i år la utvalget fram oppdaterte lønnstall. Beregningsutvalget legger nå fram sin rapport nr 2 for 1998 - «etteroppgjør-rapporten». I rapporten er ny statistikk og annet materiale innarbeidet. Det gis her oversikter over lønns- og inntektsutviklingen, prisutviklingen og utviklingen i konkurransevnen. Det er også korte oversikter over utviklingen i verdensøkonomien og norsk økonomi. Utvalgets prisanslag for 1998 er gjennomgått på nytt, og hovedtrekkene i årets inntektsoppgjør er omtalt.

I tillegg til utvalgets medlemmer har følgende deltatt i arbeidet med rapporten: Pål Boug og Torbjørn Eika, Statistisk sentralbyrå, Eystein Gjelsvik og Ellen Horneland, Landsorganisasjonen i Norge, Oddbjørn Eidem, Næringslivets Hovedorganisasjon, Kjetil Berner, Ingrid Rasmussen, Liv Sannes og Kyrre Aamdal, Finansdepartementet, Tormod Belgum, Tone Tønnessen og Ola Veblungsnes, Arbeids- og administrasjonsdepartementet.

Oslo, 19. juni 1998

Svein Longva Leder

Olav Magnussen

Tore Eriksen

Leif Forsell

Bernhard Nestaas

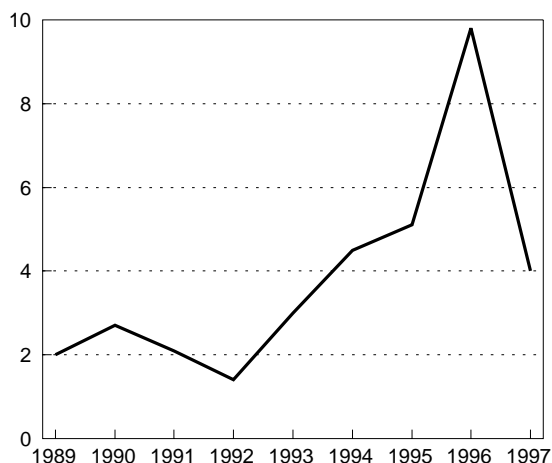
Stein Reegård

KAPITTEL 1

Den samlede inntektsutviklingen**1.1 DISPONIBEL INNTEKT FOR NORGE**

- 4,0 prosentens vekst i disponibel realinntekt for Norge i 1997.

Etter en meget sterk vekst i *disponibel inntekt for Norge* fra 1995 til 1996 var økningen fra 1996 til 1997 litt mer beskjeden. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var økningen 55,7 milliarder kroner, fra 843,0 milliarder kroner i 1996 til 898,7 milliarder kroner i 1997. Økningen i de to foregående årene var på henholdsvis 89,5 i 1996 og 56,3 milliarder kroner i 1995.

Figur 1.1 Disponibel realinntekt for Norge. Prosentvis vekst fra året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 1.1: Inntektsutviklingen i Norge. Milliarder kroner (løpende priser)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
									*	*
Bruttonasjonalprodukt	639,6	682,3	722,7	763,4	784,9	823,7	867,5	928,7	1020,1	1084,8
- Kapitalslit	117,3	123,2	124,4	127,7	131,7	137,6	142,7	150,3	157,9	166,3
= Nettonasjonalprodukt	522,3	559,1	598,3	635,7	653,2	686,1	724,8	778,4	862,2	918,5
- Formuesinntekt og lønn til utlandet, netto	16,4	19,2	21,5	25,3	17,5	19,8	15,4	11,9	9,5	9,7
= Nasjonalinntekt	505,9	539,9	576,8	610,4	635,7	666,3	709,4	766,6	852,7	908,8
- Stønader og løpende overføringer til utlandet, netto	6,4	6,6	7,5	7,9	9,0	9,5	12,2	13,1	9,7	10,1
= Disponibel inntekt for Norge	499,5	533,3	569,3	602,5	626,7	656,8	697,2	753,5	843,0	898,7

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Veksten i *disponibel realinntekt for Norge* ble mer enn halvert i 1997 i forhold til den meget høy veksten året før. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var økningen i 1997 4,0 prosent, som er på linje med gjennomsnittet for de foregående åtte årene. I 1996 var veksten hele 9,1 prosent og 4,9 prosent i 1995. I 1992 var veksten i disponibel realinntekt nede i bare 1,4 prosent.

Tabell 1.2: Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹⁾. Prosent

	Endring fra året før									
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996*	1997*	
<i>Vekst i disponibel realinntekt</i>	2,0	2,7	2,1	1,4	3,0	4,5	5,1	9,8	4,0	
<i>Bidrag til vekst, prosentpoeng:²⁾</i>										
Produksjonsvekst i utvinning og rørtransport av råolje og gass ³⁾	2,6	0,8	2,3	1,8	0,2	2,1	1,4	2,4	0,2	
Produksjonsvekst i øvrige næringer ³⁾	-1,9	1,6	1,4	2,2	3,0	4,5	2,9	3,9	3,3	
Endring i bytteforholdet	1,7	0,7	-0,9	-3,8	0,1	-2,4	0,2	2,7	0,5	
Herav prisutviklingen på råolje og gass	1,8	1,7	-1,8	-2,1	-0,1	-1,8	-0,9	3,0	0,0	
Endring i rente og stønadsbalansen overfor utlandet	-0,4	-0,4	-0,6	1,2	-0,4	0,3	0,5	0,8	0,0	

* Foreløpige tall

- 1) Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttleveringer inklusive lagerendring, men ekskl. kapitalslit.
- 2) Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrundning.
- 3) Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

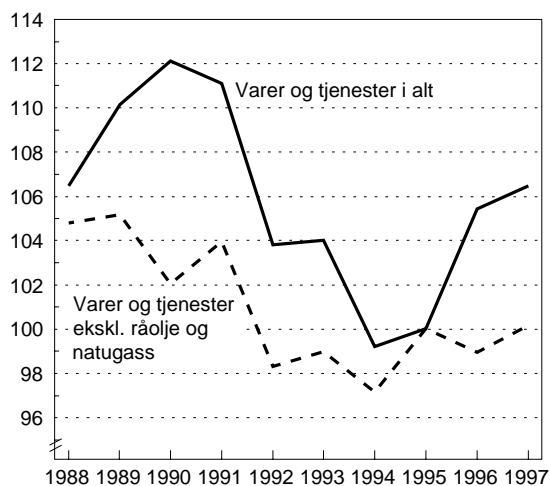
Veksten i disponibel realinntekt kan splittes i *bidrag* fra henholdsvis innenlandsk produksjonsvekst (nettonasjonaltprodukt i faste priser), endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet og endring i bytteforholdet overfor utlandet («terms of trade»). Vekstbidragene er vist i tabell 1.2, der bidraget fra produksjonsvekst er oppdelt i petroleumsvirksomhet og øvrige næringer.

Bidragene fra *produksjonsveksten i petroleumsvirksomheten* har på 1990-tallet gjennomgående vært høye, men bidraget i fjor var på bare 0,2 prosentpoeng. I 1996 var dette vekstbidraget på 2,4 prosentpoeng i 1996 og 1,4 prosentpoeng året før.

Bidragene fra *produksjonsveksten i øvrige næringer* har vært høye i de siste fem årene. I 1997 bidro produksjonsveksten i disse næringene med 3,3 prosentpoeng til veksten i disponibel realinntekt for Norge, noe lavere enn året før og noe høyere enn i 1995.

Etter at *bytteforholdet overfor utlandet* gjennomgående forverret seg i første halvdel av 1990-tallet har det i de tre siste årene gitt positive bidrag til disponibel realinntekt for Norge. I fjor bidro bytteforholdsutviklingen med 0,5 prosentpoeng.

Overskudd i Norges driftsbalanse overfor utlandet gjennom hele 1990-tallet har medført en stadig reduksjon i Norges nettogjeld, og Norge kom i 1996 over i en netto fordringsposisjon. I tråd med denne utviklingen har vekstbidragene fra *endringene i rente- og stønadsbalansen* i de senere årene gjennomgående vært positive. I 1997 var imidlertid utviklingen i rente- og stønadsbalansen nøytral med hensyn til inntektsveksten for Norge.

Figur 1.2 Bytteforholdet overfor utlandet. 1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

1.2 FAKTORINNTEKT, LØNN OG DRIFTSRESULTAT

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Faktorinntekt kan beregnes som nettonasjonalprodukt (eller nettoproduktet for en næring) fratrukket netto produksjonsskatter, eller som summen av lønnskostnader og driftsresultat. Veksten var i 1997 5,9 prosent, som innebærer en klar nedgang fra veksten i 1996 og en noe mindre vekst enn i 1995.

Fra slutten av 1980-tallet førte en forholdsviss beskjedne vekst i lønn pr. årsverk, flere nedsettelse av arbeidsgiveravgiften og svak sysselsettingsutvikling til en moderat vekst i *lønnskostnadene* i Norge. I 1994 kom det et omslag i sysselsettingen og antall sysselsatte har i de fire siste årene økt markert. Dette har bidratt til å heve veksten i lønnskostnadene sammenliknet med årene før. I 1997 var økningen 8,1 prosent, som er den høyeste veksten på 10 år.

Tabell 1.3: Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
									*	*
Nettonasjonalprodukt	522,3	559,1	598,3	635,7	653,2	686,1	724,8	778,4	862,2	918,5
- Netto produksjonsskatter	78,7	77,0	78,3	82,5	87,4	94,0	104,9	118,1	130,1	140,5
= Faktorinntekt	443,6	482,1	520,0	553,2	565,8	592,1	619,9	660,3	732,1	778,0
- Lønnskostnader	339,7	344,2	357,2	374,0	388,2	396,2	415,8	440,1	473,0	511,1
= Driftsresultat	103,9	137,9	162,8	179,2	177,6	195,9	204,1	220,2	259,1	266,9

Tabell 1.3: Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996*	1997*
- Driftsresultat i olje-, gassutvinning og rørtransport	12,6	35,8	51,6	53,3	51,5	52,8	55,7	60,8	104,0	108,0 ¹⁾
= Driftsresultat i øvrige sektorer	91,3	102,1	111,2	125,9	126,1	143,1	148,4	159,4	155,1	158,9 ¹⁾

* Foreløpige tall

1) Beregningsutvalgets anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Etter to år med kraftig vekst, ser det ut til at *driftsresultatet* for økonomien som helhet utviklet seg forholdsvis svakt fra 1996 til 1997. I følge foreløpige nasjonalregnskapstall var veksten i fjor 2,0 prosent, mot henholdsvis 17,7 prosent i 1996 og 7,9 prosent i 1995. Den kraftige veksten i driftsresultat fra 1995 til 1996, kan føres tilbake til utviklingen i petroleumsvirksomheten. I følge de foreløpige nasjonalregnskapstallene ble driftsresultatet i de øvrige sektorer lavere i 1996 enn året før. I fjor har utviklingen trolig vært mer parallell og Beregningsutvalget anslår at driftsresultatet i petroleumsvirksomheten økte med 3,8 prosent mens utvalget har anslått veksten i resten av økonomien til 2,5 prosent.

Tabell 1.4: Faktorinntektsutviklingen. Vekst fra året før i prosent

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996*	1997*
Nettonasjonalprodukt	7,0	7,0	6,3	2,7	5,1	5,7	7,4	10,8	6,5
Faktorinntekt	8,7	7,9	6,4	2,3	4,6	4,7	6,5	10,9	5,9
Lønnskostnader	1,3	3,8	4,7	3,8	2,1	4,9	5,8	7,5	8,1
Driftsresultat	32,7	18,1	10,1	-0,9	10,2	4,2	7,9	17,7	3,0
Driftsresultat i olje-, gassutvinning og rørtransport	184,1	44,1	3,3	-3,4	2,5	5,5	9,2	71,1	3,8 ¹⁾
Driftsresultat i øvrige sektorer	11,8	8,9	13,2	0,2	13,5	3,7	7,4	-2,7	2,5 ¹⁾

* Foreløpige tall

1) Beregningsutvalgets anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå

1.3 ENDRINGER I FUNKSJONELL INNTEKTSFORDELING

I tabell 1.5 og 1.6 og "" i figur 1.3 a-c vises tall for lønnskostnader og driftsresultat for hovedgrupper av sektorer for å belyse hovedtrekk ved utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen.

Tabell 1.5: Lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996 *	1997 *
Alle næringer	339,7	344,2	357,2	374,0	388,2	396,2	415,8	440,1	473,0	511,1
Offentlig forvaltning ¹⁾	89,0	93,9	99,9	107,6	114,3	118,2	123,1	129,1	138,3	146,8
Ideelle organisasjoner og boligjenester	9,3	9,7	10,5	11,1	11,6	11,7	12,0	12,2	13,0	13,3
Markedsrettet virksomhet ¹⁾	241,4	240,6	246,8	255,3	262,3	266,3	280,7	298,9	321,7	351,0
Olje-, gassutvinning og rørtransport	7,7	8,0	8,5	9,6	10,2	11,1	11,6	11,9	12,5	13,6
Markedsrettet virksomhet ellers ¹⁾	233,7	232,6	238,3	245,7	252,1	255,2	269,1	287,0	309,2	337,4
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge ¹⁾	228,7	226,8	232,4	238,7	245,1	248,0	261,8	279,6	301,7	329,4
Industri	61,2	59,9	61,7	63,9	64,7	67,1	71,1	75,8	80,8	86,7
Verkstedsindustri og skipsbyggingindustri mv	22,8	22,1	22,9	24,0	24,9	25,8	27,2	29,4	31,4	33,7
Råvarebasert industri	14,7	14,5	14,9	15,3	15,1	15,6	16,3	17,5	18,8	19,9
Øvrige industrisektorer	23,8	23,4	23,9	24,6	24,7	25,7	27,6	28,9	30,6	33,1
Øvrig markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge ¹⁾	167,5	166,9	170,7	174,8	180,4	180,9	190,7	203,8	220,9	242,7

* Foreløpige tall

1) Markedsrettet produksjon i kommuneforvaltningen er tatt med under offentlig forvaltning og ikke under markedsrettet virksomhet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 1.5 viser at mens de samlede lønnskostnadene i 1997 ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var 511,1 milliarder kroner, var lønnskostnadene innenfor markedsrettet produksjon (eksklusive slik produksjon i kommunene) 351,0 milliarder kroner. Forskjellen utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning, i ideelle organisasjoner og i produksjonen av boligjenester.

I 1988 utgjorde lønnskostnadene i offentlig forvaltning 26,2 prosent av de totale lønnskostnadene. Andelen økte inntil 1993, da den var kommet opp i 29,8 prosent. Gjennom de fire siste årene har lønnskostnadene i offentlig forvaltning utgjort en stadig avtagende del av de totale lønnskostnadene, noe som i første rekke reflekterer at sysselsettingen i markedsrettet virksomhet har tatt seg opp.

Industriens lønnskostnader som andel av lønnskostnader innenfor markedsrettet produksjon i Fastlands-Norge har i lang tid ligget stabilt på rundt 27 prosent. Gjennom de siste tre årene har det gradvis vært en svak nedgang i denne andelen, fra 27,2 i 1994 ned til 26,3 prosent i 1997.

Driftsresultat (jf. tabell 1.6) påvirkes sterkt av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og viser derfor betydelig svingninger fra år til år. Prisene på en del norske eksportprodukter er spesielt konjunkturfølsomme noe som fører til sterke fluktasjoner i driftsresultatet i en del næringsgrupper. Beveg-

elsene i oljeprisen er av særlig betydning ettersom overskuddene i oljevirksomheten i perioder har utgjort en betydelig andel av samlet driftsresultat i Norge.

I 1988 stod *petroleumssektoren* for 9,3 prosent av næringenes samlede driftsresultat, men økte raskt gjennom de to neste årene. Deretter utgjorde driftsresultatet i petroleumssektoren inntil 1996 en forholdsvis stabil andel på rundt 24 prosent. En markert vekst i pris og volum bidro til å øke denne andelen til 35,9 prosent i 1996. I følge beregningsutvalgets anslag vokste petroleumssektorens andel av samlet driftsresultat med ytterligere 0,5 prosentpoeng i 1997.

Ifølge beregningsutvalgets anslag økte driftsresultatet i *markedsrettet virksomhet på fastlandet* med 2,5 prosent i fjor, etter et fall på 2,5 prosent året før. Veksten i de to foregående årene var på henholdsvis 4,3 prosent i 1994 og 6,9 prosent i 1995.

I 1995 økte driftsresultatet i *industrien* med nær 30 prosent, men falt med nær 12 prosent året etter. I følge Beregningsutvalgets anslag økte driftsresultatet i industrien med 4 prosent i 1997. Etter at industriens andel av det samlede driftsresultatet i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge var oppe i 18,0 prosent i 1995, ble andelen i 1996 redusert til 16,4 prosent. I følge Beregningsutvalgets anslag var andelen i fjor 16,6 prosent. I alle de tre siste årene utgjorde industriens en større andel av driftsresultatet i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge enn tidligere på 1990-tallet. Utviklingen i driftsresultatet i industrien er i stor grad dominert av svingningene i de råvarebaserte sektorene. Veksten i driftsresultatet i øvrige fastlandsbaserte markedsrettede sektorer har i denne konjunkturoppgangen så langt vi nå har tall for vært forholdsvis moderat. I 1994 var økningen på 7,4 prosent for i de to neste årene å gå ned til 3-4 prosent. Fra 1995 til 1996 en nedgang på 0,4 prosent og i følge Beregningsutvalgets anslag var økningen i fjor på 2,2 prosent.

I "" i figur 1.3 vises hvordan lønnskostnadene som andel av faktorinntekten har utviklet seg over tid for en del grupper. I markedsrettet virksomhet var *lønnskostnadsandelen* i 1988 oppe i 68 prosent (jf. figur 1.3a), men ble gjennom de påfølgende to årene sterkt redusert. Fra 1990 til 1995 lå den forholdsvis stabilt på rundt 60 prosent. Etter at andelen i 1996 ble redusert til 57 prosent, kom den i følge Beregningsutvalgets anslag i fjor opp i 58,5 prosent. Utviklingen i lønnsomheten i petroleumsvirksomheten har i stor grad påvirket denne utviklingen.

Tabell 1.6: Driftsresultat for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996 *	1997 *
Alle næringer ¹⁾	135,2	170,9	196,7	212,3	211,5	228,5	235,3	249,7	289,4	297,1
Offentlig forvaltning ²⁾	1,1	1,6	1,9	2,0	2,2	2,4	2,6	2,8	3,0	3,3
Ideelle organisasjoner og boligjenester	22,5	30,3	34,8	40,3	43,0	45,7	45,8	45,2	45,8	45,2 ³⁾
Markedsrettet virksomhet ²⁾	111,6	139,0	160,0	170,0	166,3	180,4	186,9	201,7	240,6	248,7 ³⁾
Olje-, gassutvinning og rørtransport	12,6	35,8	51,6	53,3	51,5	52,8	55,7	60,8	104,0	108,0 ³⁾
Markedsrettet virksomhet ellers ²⁾	99,0	103,2	108,4	116,7	114,8	127,6	131,2	140,9	136,6	140,7 ³⁾
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge ²⁾	97,1	98,7	103,5	109,8	114,8	125,9	131,3	140,4	136,9	140,3 ³⁾

Tabell 1.6: Driftsresultat for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996 *	1997 *
Industri	15,7	16,6	14,4	13,6	14,9	18,6	19,6	25,4	22,4	23,3 ³⁾
Verkstedsindustri og skipsbyg- gingsindustri mv	2,3	2,3	3,1	3,9	4,0	4,7	4,2	5,0	6,7	..
Råvarebasert industri	8,5	8,6	5,6	2,4	0,8	3,7	5,8	11,0	4,8	..
Øvrige industrisektorer	4,9	5,7	5,8	7,3	10,1	10,2	9,6	9,4	10,9	..
Øvrig markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge ²⁾	81,4	82,1	89,1	96,2	99,9	107,3	111,7	115,0	114,5	117,0 ³⁾

* Foreløpige tall

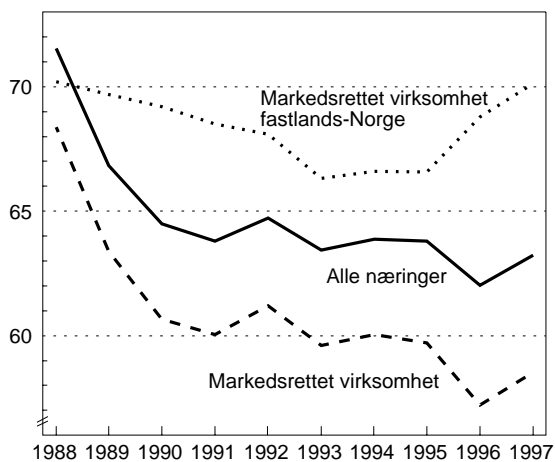
- 1) Forskjellen mellom totalt driftsresultat og driftsresultatet for næringsvirksomhet skyldes en korreksjonspost i nasjonalregnskapet for frie banktjenester, som er beregnet fra rentemarginene i bankene. Dette regnes ikke som verdiskapning for økonomien under ett.
- 2) Markedsrettet produksjon i kommuneforvaltningen er tatt med under offentlig forvaltning og ikke under markedsrettet virksomhet.
- 3) Beregningsutvalgets anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

I *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* har det vært en jevnt synkende tendens i lønnskostnadsandelen fra slutten av 1980-tallet og til og med 1993, hvor den var nede i 66 prosent. Lønnsandelen har deretter vist en stigende tendens og ifølge Beregningsutvalgets anslag kom den i fjor opp i 70 prosent som er på høyde med nivået på slutten av 1980-tallet.

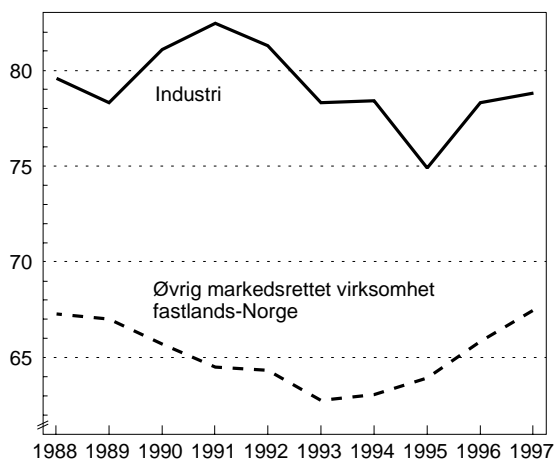
"" i Figur 1.4 viser utviklingen i lønnskostnadsandelen for industrien og den øvrige markedsrettete virksomheten i Fastlands-Norge. I industrien nådde lønnskostnadsandelen en topp i 1991 med 82,5 prosent. I løpet av de fire påfølgende årene ble andelen redusert med 9 prosentpoeng, men økte deretter og kom ifølge Beregningsutvalgets anslag i 1997 opp i 78,8 prosent. Utviklingen i øvrig markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge har fulgt et noe annet forløp. Fra et betydelig lavere nivå falt andelen inntil 1993, hvor den var knappe 63 prosent. Deretter har lønnsandelen gradvis økt, i de to siste årene ganske markert. Beregningsutvalgets anslag for 1997 er 67,5 prosent, som er om lag det samme nivået som i 1988.

"" i Figur 1.5 viser utviklingen i lønnskostnadene som andel av faktorinntekten for ulike deler av *industrien*. Gjennom perioden fra 1988 til 1996 har det vært en forholdsvis jevn nedadgående tendens i lønnskostnadsandelen i verkstedsindustrien. I den råvarebaserte industrien er det store fluktuasjoner i lønnskostnadsandelen. Dette reflekterer konjunkturfølsomheten i denne virksomheten, med store prisendringer som gir seg utslag i kraftige svingninger i faktorinntekt og driftsresultat. Fra et toppnivå i 1992 på 95 prosent, bidro kraftig prisvekst i 1994 og 1995 til at lønnsandelen ble kraftig redusert og var i 1995 nede i 61 prosent. I 1996 bidro fallende priser til at lønnsandelen kom opp i 80 prosent. Lønnskostnadsandelen i den øvrige industrien har nærmest fulgt det motsatte forløp, om enn med betydelig mindre utslag. Et bunnpunkt ble nådd i 1992 med en andel på 71 prosent, hvorefter den har steget og var i 1995 oppe i vel 75 prosent, før andelen i 1996 ble redusert til knappe 74 prosent.

Figur 1.3 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Figur 1.4 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Disponibel inntekt i *offentlig forvaltning* var ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall 319,1 milliarder kroner i 1997. Dette er i prinsippet beløpet som i 1997 var disponibelt for offentlig konsum og til sparing, enten i form av netto realinvesteringer eller ved at det offentlige øker sine fordringer på andre grupper (netto finansinvestering).

Etter 1988 vokste disponibil inntekt for offentlig forvaltning i flere år gjennomgående mindre enn inntektene for landet som helhet. Økte stønadsutbetalinger til husholdninger og en generelt sett svak utvikling i aktivitetsnivået som har bremsset skatteinngangen - er noe av forklaringene bak utviklingen. Svekkelsen av statens budsjettbalanse i disse årene førte også til en reduksjon i offentlig forvaltnings netto renteinntekter. Denne utviklingen snudde imidlertid i 1994 og i løpet av de fire siste årene har offentlig forvaltnings andel av disponibil inntekt for Norge økt med i overkant av 7 prosentpoeng. Dette har blant annet sammenheng med det generelle konjunkturoppsvinget, økte inntekter fra petroleumsvirksomheten og høyere netto renteinntekter som følge av at statens netto fordringer har økt.

Økningen har vært i Staten, mens kommunenes andel av de samlede inntekter i denne perioden har gått noe ned.

Finansinstitusjonenes andel av disponibil inntekt for Norge har med unntak for noen år vært meget stabil i årene etter 1988. I 1990 og 1995 falt andelen imidlertid klart, noe som kan føres tilbake til store overføringer fra Norges Bank til statsforvaltningen. Det er her viktig å være klar over at finansinstitusjonenes tap på utlån ikke kommer med i denne oppstillingen. Tapene regnes som omvurderinger av fordringer/gjeld, og hører hjemme i et kapitalregnskap.

Ikke-finansielle foretak har gjennomgående økt sine inntekter noe sterkere enn totalen gjennom perioden etter 1988 og frem til 1994. Andelen av disponibil inntekt økte fra 0,2 prosent i 1988 til 2,9 prosent i 1994. I de siste tre årene har andelen gått ned og var i 1997 nede på 1,7 prosent.

Husholdningssektoren (inklusive ideelle organisasjoner) er den klart største av de institusjonelle sektorene målt ved disponibil inntekt. Av tabellen går det frem at inntektsandelen gjennomgående økte i perioden 1988 til 1993, men at andelen er redusert gjennom de fire siste årene. I 1997 mottok husholdningene og ideelle organisasjoner 60,8 prosent av disponibil inntekt for Norge, mot 66,9 prosent i 1993 og 64,0 i 1988. Faktorene bak husholdningenes inntekter blir nærmere belyst i neste kapittel.

Noen inntektsbegreper i nasjonalregnskaper

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonsskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet* som netto verdiskaping eller netto inntekt opptjent i Norge.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalprodukt også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter på fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og andre primære inntekter fra

utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Ved å deflatere disponibel inntekt for Norge med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet *disponibel realinntekt for Norge*.

Bytteforholdet overfor utlandet er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Nettonasjonalprodukt (nettoprodukt i en næring) fratrukket *netto produksjons-skatte* og *lønnskostnader* gir *driftsresultat*. Lønnskostnadene omfatter kontant- og naturallønn utbetalt til arbeidstakerne og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. Driftsresultatet utgjør det beregnede overskuddet og kan tolkes som godtgjøring til produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som følge av at tall for driftsresultat beregnes som restposter, må en regne med til dels store feilmarginer i disse anslagene.

I den *institusjonelle inntektsfordelingen* splittes disponibel inntekt for Norge etter hvilke institusjonelle sektorer inntektene tilfaller. Blant institusjonelle sektorer skiller en vanligvis mellom: Offentlig forvaltning, finansielle foretak, ikke-finansielle foretak, husholdninger og utlandet.

Offentlig forvaltning består av statsforvaltningen (inklusive trygdeforvaltningen) og kommuneforvaltningen. Inntektene består i hovedsak av skatt på inntekt og formue, trygde- og pensjonspremier og produksjonsskatte. De viktigste postene på utgiftssiden ved beregning av disponibel inntekt er produksjonssubsidier og stønader til private konsumenter.

Finansforetak består av Norges Bank, private og offentlige banker, forsikrings-selskaper, kredittforetak og andre finansieringsinstitusjoner.

Ikke-finansielle foretak (selskaper) består av statsforetak (inklusive statens for-retningsdrift), kommuneforetak og private ikke-finansielle foretak.

Husholdningssektoren omfatter alle personer hjemmehørende i Norge og ideelle organisasjoner med virksomhet rettet mot husholdningene.

KAPITTEL 2

Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene

I "*Disponibel realinntekt i husholdningssektoren*" i avsnitt 2.1 gjengis tall for husholdningenes disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet. I "*Beregnete endringer i inntekter for utvalgte lønnstakerhusholdninger*" i avsnitt 2.2 presenteres mer detaljerte tall for inntektsutviklingen for utvalgte eksempler på lønnstakerhusholdninger, der en fokuserer spesielt på betydningen av ulik lønnsutvikling og skattesystemet. I "*Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 1995 til 1997*" i avsnitt 2.3 omtales utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden.

2.1 DISPONIBEL REALINNTEKT I HUSHOLDNINGSSEKTOREN

- *Klar økning i husholdningens disponible realinntekt i 1997. Lønnsinntektene ga det største positive bidraget til inntektsveksten. Disponibel realinntekt regnet per person gikk opp med om lag 3,5 prosent fra 1996 til 1997.*

Tabell 2.1: Inntekter og utgifter for husholdningene¹⁾. Milliarder kroner hvor ikke annet fremgår

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996 *	1997 *
Inntekter	503.5	526.2	556.7	586.8	615.4	635.4	649.6	683.0	724.3	767.7
Lønnsinntekter ²⁾	280.8	284.5	295.7	309.1	319.9	331.3	347.2	367.6	394.9	426.6
Driftsresultat	60.1	68.1	74.7	81.9	84.4	88.3	89.9	92.5	95.6	98.4
Offentlige stønader	92.7	105.1	115.3	125.0	134.0	139.5	141.9	146.7	154.9	161.0
Renteinntekter ³⁾	48.3	45.5	46.3	46.1	48.7	46.3	39.2	44.0	44.5	44.7
Andre inntekter ⁴⁾	21.5	23.0	24.7	24.7	28.4	29.9	31.3	32.1	34.5	37.1
Utgifter	184.7	185.7	192.8	195.9	198.2	195.4	193.7	201.8	212.2	221.5
Direkte skatter og trygdepremier ²⁾	110.2	110.6	115.4	120.3	121.0	128.0	137.0	146.8	159.1	173.0
Renteutgifter	70.8	71.3	72.7	70.7	70.7	60.8	48.1	46.6	44.4	40.2
Andre utgifter ⁵⁾	3.7	3.8	4.7	4.9	6.5	6.6	8.6	8.4	8.7	8.3
Disponibel inntekt	318.8	340.5	363.9	391.0	417.2	439.9	455.9	481.2	512.1	546.2
Disponibel realinntekt ⁶⁾	409.8	418.0	427.2	441.2	458.3	473.6	484.9	500.0	524.7	546.2
Vekst i disponibel realinntekt, prosent	-	2.0	2.2	3.3	3.9	3.3	2.4	3.1	4.9	4.1

* Foreløpige tall.

- 1) Dekomponeringen av husholdningenes disponible inntekter skiller seg noe fra nasjonalregnskapets. Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.
- 2) Eksklusive arbeidsgiveravgift.
- 3) Husholdningenes renteinntekter omfatter i tillegg til renter på bankinnskudd også renter og aksjeutbytte på finansobjekter. I 1997 utgjorde aksjeutbytte rundt 33 prosent av de totale renteinntektene i husholdningssektoren.
- 4) I denne inntektsposten inngår overføringer til ideelle organisasjoner fra stats- og kommunefor-

valtningen samt private ikke-finansielle foretak. Stønader fra utlandet inngår også i andre inntekter.

- 5) Andre utgifter omfatter blant annet stønader til utlandet.
- 6) Deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner. 1997=100.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Nasjonalregnskapets inntektsregnskap inneholder en samlet oversikt over husholdningssektorens inntekter og utgifter, dvs. etter at en har summert over alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren. (For en nærmere redegjørelse for hva som inngår i husholdningssektoren se boks 1.1). Tabell 2.1 viser husholdningenes inntekter og utgifter fordelt på ulike poster for årene 1988-1997. I forhold til konvensjonene i nasjonalregnskapet er arbeidsgiveravgiften (inklusive arbeidsgivers pensjonspremier) trukket ut både på inntektssiden (lønnsinntekter) og utgiftssiden (direkte skatter og trygdepremier).

Beregningene viser en betydelig vekst i disponibel realinntekt for husholdningene de syv siste årene, etter moderat vekst gjennom de to forutgående årene. I følge foreløpige nasjonalregnskapstall økte husholdningenes disponible realinntekter med i overkant av 4 prosent fra 1996 til 1997. Dette er om lag 1 prosentpoeng lavere enn veksten i 1996, men samtidig 1 prosentpoeng høyere enn veksten i 1995.

Tabell 2.2 viser hvordan de ulike innteks- og utgiftskomponentene har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 1989-1997. Til tross for at bidraget fra lønnsinntektene har steget markant gjennom perioden 1991-1997 har kjøpekraftsutviklingen for husholdningene vært nokså jevn. Bidragene fra offentlige stønader har nemlig gjennomgående blitt redusert i årene fra 1991 til 1997, mens de negative bidragene fra skatter har økt. Denne utviklingen har i stor grad sammenheng med de automatiske stabilisatorene i økonomien. Utformingen av den aktive finanspolitikken gjennom perioden har også bidratt til den jevne utviklingen i husholdningenes kjøpekraft.

Tabell 2.2: Disponibel realinntekt for husholdninger. Endring i milliarder 1997-kroner hvor ikke annet fremgår¹

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996*	1997*	Vekstbidrag i prosentpoeng 1997*
Endring i disponibel realinntekt ²⁾	8.2	9.2	14.1	17.1	15.3	11.4	15.1	24.7	21.4	4.1
Bidrag fra										
Lønnsinntekter	-11.6	-2.1	1.7	2.6	5.2	12.7	12.7	22.6	22.0	4.2
Driftsresultat	6.3	4.1	4.7	0.4	2.3	0.6	0.5	1.8	0.4	0.1
Offentlige stønader	9.8	6.3	5.7	6.1	3.0	0.8	1.4	6.3	2.3	0.4
Direkte skatter og trygdepremier	5.9	0.3	-0.3	2.8	-4.8	-7.9	-6.9	-10.5	-10.0	-1.9
Netto renteutgifter	-2.8	0.7	3.3	3.6	8.6	6.1	6.8	2.8	4.4	0.8
Andre inntekter netto	0.6	-0.1	-1.1	1.6	1.0	-0.9	0.5	1.7	2.3	0.4

* Foreløpige tall.

- 1) Dekomponeringen av husholdningenes disponible realinntekter skiller seg noe fra nasjonalregnskapets. Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.
- 2) Inntekts- og utgiftstall er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner. 1997=100.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Den sterke veksten i husholdningenes disponible realinntekter fra 1996 til 1997 skyldes både en klar reallønnsvekst og vekst i sysselsettingen. Vekstbidraget fra *lønnsinntektene* var i 1997 på rundt 22 milliarder 1997-kroner som tilsvarer 4,2 prosentpoeng. Dette er noe mindre enn lønnsbidraget i 1996, men rundt 1,5 prosentpoeng mer enn bidraget i 1995. Med en nominell vekst i lønnsinntektene på 8 prosent og en vekst i nasjonalregnskapets deflator for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner på om lag 2,5 prosent var realveksten i samlet lønnsinntekt på om lag 5,5 prosent i 1997. Bak denne realveksten i lønnsinntektene ligger en oppgang i utførte timeverk på om lag 3 prosent og en reell oppgang i timelønnen¹ på 2,5 prosent.

Stønader fra det offentlige, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, har i perioden 1989-1997 gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. Det har gjennomgående vært en avtagende tendens i bidraget fra stønadsveksten i de senere årene. Nedgangen i antall arbeidsledige forklarer mye av denne utviklingen. Foreløpige nasjonalregnskapstall viser imidlertid at bidraget fra offentlige stønader tok seg markant opp i 1996, og var på høyde med bidragene i hvert av årene i perioden 1990-1992. Det forholdsvis sterke vekstbidraget i 1996 hang hovedsakelig sammen med en økning i utbetalinger av alderspensjon. For 1997 var vekstbidraget fra offentlige stønader i underkant av ett halvt prosentpoeng.

Bidraget fra *direkte skatter og trygdepremier* vil være negative selv med uendrede gjennomsnittlige skattesatser så lenge realinntektene øker. I forbindelse med skattelettelsen ved innføringen av det nye skattesystemet i 1992 bidro denne utgiftsposten med om lag 0,5 prosentpoeng til den sterke veksten i husholdningenes disponible realinntekter fra 1991 til 1992. De negative vekstbidragene for årene 1993-1997 har sammenheng med realinntektsveksten som har funnet sted i denne perioden. For 1997 viser foreløpige nasjonalregnskapstall at direkte skatter og trygdepremier reduserte veksten i husholdningenes disponible realinntekter med 10 milliarder 1997-kroner. Dette tilsvarer om lag 2 prosentpoeng.

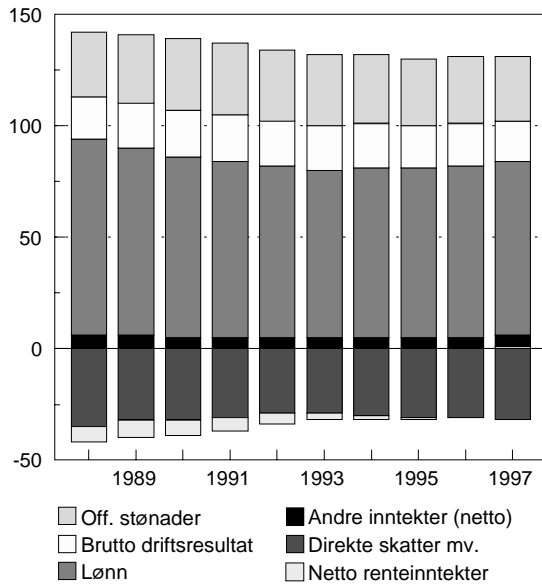
Med unntak for året 1990 hvor vekstbidraget fra *netto renteutgifter* var nær null, bidro denne utgiftsposten positivt til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 1990-1997. Denne utviklingen henger blant annet sammen med den sterke finansielle konsolideringen i husholdningene, med betydelig gjeldsnebetaling eller økning av fordringer. Vekstbidraget fra husholdningenes netto renteutgifter var på i underkant av 1 prosentpoeng i 1997. Endringen i samlede renteinntekter kan dekomponeres i bidrag fra endring i fordringsrenter og endring i fordringsbeholdning. Tilsvarende kan endringen i samlede renteutgifter dekomponeres i endring i utlånsrenter og i gjeldsbeholdning. Norges Bank har foretatt en slik dekomponering (jfr. figurene 2.2 og 2.3).

Talloppgavene fra Norges Bank viser at de samlede renteinntektene i 1995 gikk opp som følge av oppgangen i fordringsbeholdningen gjennom året. Dette ble delvis motvirket av en svak nedgang i innskuddsrentene. De samlede renteutgiftene gikk derimot ned i 1995 på grunn av et sterkere bidrag fra rentenedgangen enn gjeldsop-

1. Timelønnen er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner.

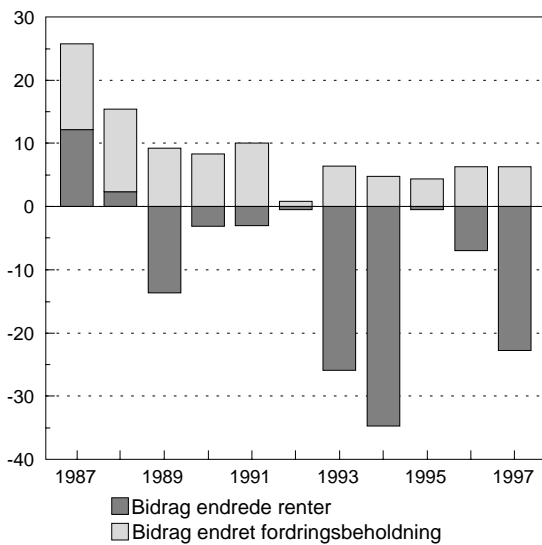

pbyggingen. I 1996 gikk både renteinntektene og renteutgiftene noe ned som følge av at nedgangen i det generelle rentenivået dominerte oppgangen i både fordrings- og gjeldsbeholdningen. Tallene fra Norges Bank viser at utviklingen i 1996 fortsatte gjennom 1997.

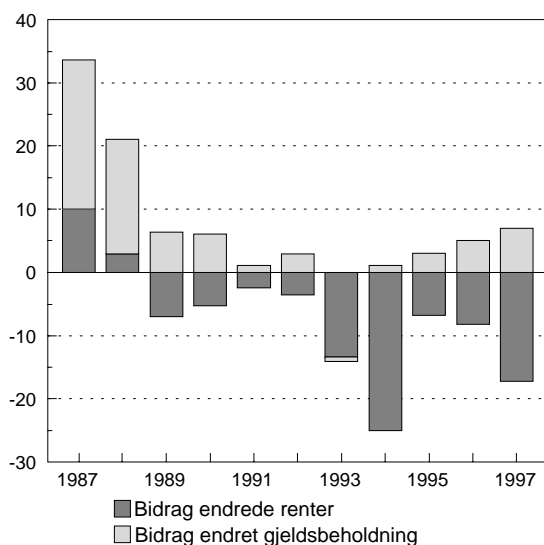

Figur 2.1 Husholdningenes inntekter og utgifter i prosent av disponibel inntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.2 Husholdningenes samlede renteinntekter¹⁾. Vekst i prosent

Figur 2.3 Husholdningenes samlede renteutgifter¹⁾. Vekst i prosent

1. Norges Banks beregninger avviker fra Statistisk sentralbyrås, som en følge av ulike metoder og forskjeller i datamaterialet. Veksten i renteinntekter og renteutgifter i "'' i figurene 2.2 og "'' i 2.3 vil derfor ikke samsvare helt med de tilsvarende tallene i tabellene 2.1 og 2.2. Forholdet mellom de ulike bidragene vil likevel være omtrent de samme.

Kilde: Norges Bank

Disponibel realinntekt og antall personer

Inntektstall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke korrigerer for endringer i husholdningenes antall og sammensetning. Disponibel realinntekt regnet per person kan for 1997 anslås til i underkant av 124 000 1997-kroner. Med omtrent 2,2 personer per husholdning (jfr. Inntekts- og formuesundersøkelsen 1995) blir gjennomsnittlig disponibel realinntekt per husholdning rundt 272 000 1997-kroner. I tabell 2.3 vises årlig prosentvis vekst i disponibel realinntekt i husholdningssektoren regnet per person i perioden 1989-1997. De foreløpige nasjonalregnskapstallene innebærer en vekst på 3,5 prosent i 1997 som er ett halvt prosentpoeng høyere enn den gjennomsnittlige årlige veksten i syvårsperioden 1991 til 1997.

Tabell 2.3: Vekst i disponibel realinntekt per person¹⁾. Prosent

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996*	1997*
Disponibel realinntekt per person	1.7	1.8	2.7	3.3	2.7	1.8	2.6	4.4	3.5

1) Basert på tall fra folkemengden ved utgangen av året.

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Det foreligger foreløpig ikke tall, etter hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet, for veksten i disponibel realinntekt for sosioøkonomiske grupper som lønnstakere, personlig næringsdrivende og trygdede.

2.2 BEREGNEDE ENDRINGER I INNTEKTER FOR UTVALGTE LØNNSTAKERHUSHOLDNINGER

- *Lønnstakere med gjennomsnittlig lønnsvekst hadde en økning i reallønn etter skatt på om lag 1,8 pst. fra 1996 til 1997.*

Den totale inntektsutviklingen for ulike grupper lønnstakerhusholdninger avhenger bl.a. av den tariffmessige lønnsøkningen det forhandles om under lønnsoppjøret og av virkningen av lønnsglidningen. I tillegg vil skatter og økning i priser bidra til at realverdien av den totale lønnsøkningen blir mindre enn økningen i det nominelle lønnstillegget. Det er derfor alminnelig interesse for beregninger som belyser hvordan skatter og priser påvirker *reallønn etter skatt*.

Utgangspunktet for beregningene i dette avsnittet er gjennomsnittlig årslønn for lønnstakere som har utført et fullt normalårsverk uten overtid. "*Disponibel realinntekt i husholdningssektoren*" i Avsnitt 2.1 gjengir som referansetall for husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet. Mens veksten i husholdningenes disponible realinntekt regnet per person var om lag 3,5 pst. fra 1996 til 1997, var økningen i gjennomsnittlig reallønn etter skatt for lønnstakere med et fullt normalårsverk (uten overtid) på om lag 1,8 pst. Den gjennomsnittlige inntektsveksten for husholdningene som gruppe ble påvirket av den sterke veksten i sysselsettingen og av økningen i utbetalinger av alderspensjon. Dette var viktige kilder til ulik inntektsvekst for de to inntektsbegrepene.

Nærmere om noen begreper knyttet til husholdningenes inntekter

Utviklingen i husholdningenes disponible realinntekter blir i hovedsak bestemt av fire forhold; inntektsutviklingen, skatteendringer, utviklingen av renteutgiftene og prisutviklingen.

- En personhusholdning kan ha *inntekt* fra flere kilder, f.eks. lønnsinntekt, inntekter fra næringsvirksomhet, renter av bankinnskudd eller andre finansinvesteringer og inntekter fra pensjoner og andre trygdeordninger. En lønnstakerhusholdning har lønn som hovedinntekt, mens næringsinntekter og trygder er hovedinntekter for henholdsvis personlig næringsdrivende og trygdede. Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder (utenom bolig) som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for boligjenester i regnskapet, og mottar følgelig den beregnede avkastningen på boligkapitalen i denne sektoren som en del av sin inntekt.
- *Skatten* for ulike husholdninger kan variere selv om den samlede inntekten i utgangspunktet er lik. Ulike inntektsarter kan etter skattereglene bli behandlet forskjellig. Skattene vil også være avhengige av hvordan husholdningene innretter seg. F.eks. vil skattene avhenge av om inntekten i husholdningen er opptjent av en eller flere personer og fordelingen av inntekt dem i mellom. Videre kan fortsatt en husholdning til en viss grad påvirke skattens størrelse ved sin finansielle tilpasning.
- I nasjonalregnskapet kommer husholdningenes totale *renteutgifter* til fratrukk

ved beregning av disponibel inntekt. Kjøp av varige konsumgoder utenom bolig regnes i nasjonalregnskapet som konsum og ikke som investering. I tråd med dette tas det ikke hensyn til at beholdningen av de varige konsumgodene (utenom bolig) gir en avkastning gjennom flere år. Hvis kjøp av disse varige godene lånefinansieres kommer renteutgiftene til fradrag ved beregning av disponibel inntekt i nasjonalregnskapet.

- Beregninger av *disponibel realinntekt* krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en *prisindeks*. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks - enten konsumprisindeksen eller nasjonalregnskapets prisindeks for husholdningers og ideelle organisasjoners totale forbruk. I beregningene i denne rapporten er den sistnevnte prisindeksen benyttet.

Det bør understrekes at disponibel realinntekt ikke gir direkte uttrykk for *levestandard*. Ett problem i denne forbindelse er knyttet til bruk av en felles prisindeks som nevnt ovenfor. En får ikke tatt hensyn til at husholdninger kan ha ulike forbrukssammensetning og at prisene på ulike varer og tjenester varierer for ulike husholdninger. Videre bør det påpekes at offentlig konsum ikke er med i beregningene selv om denne posten er et viktig bidrag til levestandardene. Direkte skatter kommer til fradrag i disponibel inntekt, og endringer i produksjonsskatter tas hensyn til gjennom virkninger på prisene. Motytelsene, bortsett fra kontantytelser i form av stønader og pensjoner o.l., faller derimot utenfor.

Det bør også nevnes at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke utbetales til husholdningene det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastning på husholdningenes forsikringskrav.

Omvurdering av aktiva, f.eks. ikke realiserte aksje-gevinster/tap, endringer i verdien av boligkapitalen o.l., inngår ikke i begrepet disponibel inntekt slik det er presisert ovenfor. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

Nærmere om beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt fra 1995 til 1997 for hovedgrupper av lønnstakere.

Reglene for beskatning av inntekt har i stor grad vært uendret i perioden 1992 til 1998. Maksimal skatt på alminnelig inntekt har vært 28 pst. i disse årene. Maksimal marginalskatt på lønn var 48,8 pst. i 1992 og er 49,5 pst. fra 1993 til 1998. Skattesatser og inntektsgrenser mv. for inntektsårene 1994 til 1998 fremgår i vedlegg 8, tabell 8.1.

Tabell 2.4: Beregnet årslønnsvekst og vekst i reallønn etter skatt for noen grupper. Enslige uten fradrag

Grupper	Årslønn 1997, kroner	1995/96		1996/97	
		Lønnsvekst	Reallønnsvekst etter skatt ¹⁾	Anslått lønnsvekst	Reallønnsvekst etter skatt ¹⁾
Alle grupper ²⁾	246800	4.4	2.9	4.3	1.8
Arbeidere i NHO-bedrifter ³⁾					
Industri	217600	4.2	2.8	3.7	1.1

Tabell 2.4: Beregnet årslønnsvekst og vekst i reallønn etter skatt for noen grupper. Enslige uten fradrag

Grupper	Årslønn 1997, kroner	1995/96		1996/97	
		Lønnsvekst	Reallønnsvekst etter skatt ¹⁾	Anslått lønnsvekst	Reallønnsvekst etter skatt ¹⁾
Byggevirksomhet	228800	4.5	3.1	5.8	3.0
Landtransport	196600	5.2	3.7	3.9	1.3
Funksjonærer i NHO-bedrifter					
Ledende	442300	4.7	3.2	5.5	2.8
Andre	266200	4.3	2.8	4.8	2.3
Varehandel ⁴⁾					
Ledende	367500	4.0	2.6	4.4	1.9
Andre i detaljhandel	197300	4.7	3.2	4.2	1.6
Hotell og restaurant ⁵⁾	179200	4.3	2.9	4.0	1.4
Forretnings- og sparebanker					
Ledende	412300	5.6	3.9	5.3	2.6
Andre	250800	5.2	3.5	5.3	2.6
Forsikring					
Ledende	418600	1.8	0.9	2.3	0.2
Andre	266700	3.4	2.2	5.1	2.5
Staten					
Ledende ⁶⁾	332800	3.9	2.6	5.7	2.9
Andre	238600	4.4	2.9	4.2	1.8
Kommunene ⁷⁾					
Ledende	322200	3.3	2.1	4.3	1.9
Andre	221800	4.4	3.0	3.9	1.3
Skolesektoren	249400	4.1	2.7	3.5	1.2
Forretningsmessig tjenesteyting					
Ledende	418800	5.0	3.4	4.4	1.9
Andre	280100	4.9	3.3	5.4	2.7

1) Beregnet på bakgrunn av tall for gjennomsnittlig årslønn.

2) Veid gjennomsnitt med andel av total utbetalt lønn som vekter.

3) Omfatter arbeidere som er med i NHOs kvartalsstatistikk. Gjelder timelønne med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37.5 t/uke.

4) Omfatter alle bedrifter i engros- og detaljhandel som i utgangspunktet sysselsetter 5 eller flere personer medregnet eiere.

5) Tallene omfatter både måneds-, time- og prosentlønte. Både heltids- og deltidsansatte er med i veksttallene. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønte og prosentlønte.

6) Omfatter byråsjef, underdirektør og avdelingsdirektør.

7) Kommunene i alt omfatter også helse- og sosialsektoren, men eksklusive skolesektoren. Oslo er ikke med i perioden fra 1995 til 1997.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

I januarrapporten ble det beregnet vekst i reallønn etter skatt for hovedgrupper av lønnstakere fra 1995 til 1997. I tabell 2.4 er veksten i reallønn etter skatt fra 1995 til 1997 for disse gruppene oppdatert. Det er i hovedsak tatt utgangspunkt i det data-materialet som gjengis i tabell 3.2.

Tabell 2.4 viser at lønnstakere som har hatt en årslønn og en lønnsvekst som tilsvarer gjennomsnittet for alle grupper har fått en økning i reallønn etter skatt på om lag 1,8 pst. fra 1996 til 1997. Det er sett bort fra endringer i skattemessige fradrag. Når en beregningsmessig legger til grunn at netto fradragene vokser i takt med lønnen, vil størrelsen på fradragene i liten grad påvirke veksten i reallønn etter skatt i denne perioden.

For industriarbeidere økte reallønnen etter skatt i gjennomsnitt med om lag 1,1 pst. fra 1996 til 1997, mens økningen for funksjonærer i NHO-bedrifter, utenom ledende funksjonærer, var om lag 2,3 pst. i samme periode. For statsansatte, utenom ledende arbeidstakere, økte reallønnen etter skatt i gjennomsnitt med om lag 1,8 pst. fra 1996 til 1997, dvs. lik den gjennomsnittlige veksten i reallønn etter skatt for alle grupper.

Tabellen illustrerer at det er arbeidere innen byggevirksomhet, ledende arbeidstakere i staten og ledende funksjonærer i NHO-bedrifter som i gjennomsnitt har fått den sterkeste veksten i reallønn etter skatt fra 1996 til 1997.

Beregningsutvalget har i tabell 2.5 beregnet utviklingen i reallønn etter skatt for lønnstakere med en lønnsinntekt i 1996 på henholdsvis 200 000 kroner og 400 000 kroner.

Tabell 2.5: Bereregnet endring i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger Prosentvis endring.

Lønnsinntekt i 1996	1995-1996	1996-1997
200 000 kroner		
Enslig lønnstaker uten barn ¹⁾	3,0	1,7
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år ²⁾	2,6	1,3
400 000 kroner		
Enslig lønnstaker uten barn ¹⁾	3,0	1,8
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år ²⁾	2,7	1,6
Ektepar med 2 barn mellom 2 og 16 år, hvorav den ene ektefellen tjener 250 000 kroner og den andre 150 000 kroner ³⁾	2,7	1,6

1) Enslige lønnstakere uten barn blir liknet i klasse 1.

2) Ektepar med én inntekt vil bli liknet i klasse 2.

3) Ektefellene i dette typehusholdet vil bli liknet særskilt i klasse 1.

Kilde: Beregningsutvalget.

Beregningene er utført for henholdsvis enslige lønnstakere, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar der begge ektefeller arbeider og har to barn. Det er beregningsmessig forutsatt at barna er mellom 3 og 12 år. De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 2.2.

Utvalget har i beregningene i tabell 2.5 lagt til grunn en lønnsvekst på 4,4 pst. fra 1995 til 1996 og 4,3 pst. fra 1996 til 1997. Dette tilsvarer gjennomsnittlig

årslønnsvekst i disse årene. Konsumprisindeksen økte med 1,3 pst. fra 1995 til 1996 og 2,6 pst. fra 1996 til 1997.

Tabell 2.5 viser at det er relativt liten variasjon i reallønn etter skatt for de valgte eksemplene fra 1996 til 1997. Med de forutsetningene som er valgt her økte reallønnen etter skatt med mellom 1,3 pst. og 1,8 pst. i denne perioden.

Beregninger av endringer i reallønn etter skatt

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle, eller de fleste lønnstakere.
- Det er ikke tatt hensyn til de store individuelle og varierende mulighetene til å tilpasse seg endringer i skattesystemet.
- Barnetrygd regnes som negativ skatt. Det er ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter.
- Det er brukt samme prisindeks (konsumprisindeksen) for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn.

Det er en selvfølge at beregninger basert på så enkle forutsetninger må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker. Over kortere perioder, med små strukturelle endringer i sammensetning av inntekter og husholdninger, kan en trekke noe mer generelle konklusjoner om inntektsutviklingen for de ulike husholdningstypene enn det de sterkt forenklede forutsetningene skulle tilsi. Beregningsmåten tilsier likevel at det ikke legges vekt på mindre avvik mellom gruppene. Siden det forhandles bare om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnen være av særlig interesse.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved at en trekker inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tar en også hensyn til forsørgerfradraget i skatt og barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. En kommer deretter fram til endring i reallønn etter skatt ved å deflatere endringen i den nominelle lønnsinntekten etter skatt med endringen i konsumprisindeksen.

2.3 UTVIKLINGEN I PENSJONSYTELSE FRA FOLKETRYGDEN FRA 1995 TIL 1997

Hovedkomponentene i pensjonsytelsene fra folketrygden er grunnpensjon (som er et grunnbeløp (G) for enslige og 0,75 G for ektefeller), særtillegg og tilleggspensjon. Minste-pensjonen består av grunnbeløp (1 1/2 for ektepar) og særtillegg. Særtillegget kan oppfattes som en minimums tilleggspensjon.

Tabell 2.6 viser beregnet vekst i minstepensjon og vekst i disponibel realinntekt for minstepensjonister uten andre inntekter eller formue fra 1995 til 1997. Veksten i utbetalt minstepensjon på vel 4,7 pst. fra 1996 til 1997 må ses i sammenheng med at særtilleggssatsen ble økt fra 61,55 pst. av grunnbeløpet til 63,2 pst. av grunnbeløpet fra 1. mai 1997.

Tabell 2.6: Utviklingen i minstepensjonene. Prosentvis endring per år

	Minstepensjon i 1997, kroner	1995/96		1996/97	
		Vekst i utbetalt pensjon	Vekst i disponibel realinntekt	Vekst i utbetalt pensjon	Vekst i disponibel realinntekt
Enslig	68 320	4,0	2,7	4,7	2,0
Ektepar	115 648	4,0	2,7	4,8	2,1

Kilde: Beregningsutvalget

Pensjonister har rett på særfradrag for alder og uførhet mv. og betaler lav trygdeavgift på inntekter som ikke gir opptjening av pensjonspoeng. En særskilt skattereduksjonsregel sikrer videre at minstepensjonister uten særlig formue eller inntekter utenom pensjon ikke skal betale skatt, og at denne fordelingen skal avtrappes gradvis. Disponibel inntekt for minstepensjonister uten andre inntekter eller formue blir dermed lik minstepensjonen.

Pensjonistenes inntekter fra folketrygden blir endret 1. mai hvert år gjennom en økning av grunnbeløpet i folketrygden. Utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.93 til 1.5.98 fremgår av vedlegg 8, tabell 8.2. Det vises for øvrig til tabell 3.1 som bl.a. beskriver det gjennomsnittlige årslønnsnivået for noen hovedgrupper av lønnstakere.

Pensjonister med tilleggspensjon utover særtillegget vil generelt øke sin pensjonsinntekt i takt med økningen i grunnbeløpet. Økningen i grunnbeløpet var om lag 4,0 pst. fra 1995 til 1996 og om lag 3,9 pst. fra 1996 til 1997. Dette bidro isolert sett til at realinntekten før skatt steg med om lag 2,7 pst. fra 1995 til 1996 og om lag 1,3 pst. fra 1996 til 1997.

Den gjennomsnittlige pensjonsinntekten for pensjonister som gruppe har reelt sett økt betydelig de siste årene. Beregnet nominell vekst i gjennomsnittlig alderspensjon fra folketrygden var, i følge Sosial- og helsedepartementet, 5,4 prosent fra 1995 til 1996 og fra 1996 til 1997. Veksten i gjennomsnittlig alderspensjon har i perioden vært sterkere enn veksten både i grunnbeløpet og i minstepensjonene. Dette skyldes bl.a. at gjennomsnittlig poengopptjening blant alderspensjonistene har økt som følge av at en stadig større del av de nye alderspensjonistene mottar tilleggspensjon. Gjennomsnittlig tilleggspensjon øker dermed etter hvert som nye pensjonistkull kommer til, selv om ikke pensjonen for den enkelte pensjonist øker like mye som gjennomsnittspensjonen. For pensjonister med minstepensjon har også endringer i særtillegget påvirket utviklingen.

For utviklingen i disponibel realinntekt for den enkelte pensjonist kan resultatet variere noe, avhengig av bl.a. pensjonens størrelse, pensjonistens sivilstand og andre inntekts- og formuesforhold.

Kommentarene ovenfor gjelder pensjonsytelser fra folketrygden. Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av andre pensjonsordninger, men utvalget har ikke vurdert ytelser fra disse.

Pensjonsregulering i 1998

I St prp nr 76 for 1997-98 la Regjeringen fram forslag om pensjonsregulering pr. 1. mai 1998. Forslaget innebærer at grunnbeløpet i folketrygden økes med 2 870 kroner til 45 370 kroner og at særtilleggssatsen økes fra 63,2 pst. til 79,33 pst. av grunnbeløpet fra 1. mai 1998. Forslaget ble vedtatt av Stortinget 17. juni 1998. Minstepensjonen blir med dette hhv. 81 360 kroner for enslige og 140 040 kroner for ektepar fra 1. mai 1998.

KAPITTEL 3

Lønnsutviklingen i senere år

- *Den gjennomsnittlige årslønnsveksten fra 1996 til 1997 anslås til 4,3 prosent mot 4,4 prosent året før. For industriarbeidere er årslønnsveksten beregnet til 3,7 prosent og for funksjonærer i NHO-bedrifter til 4,8 prosent. I staten har lønnsveksten vært 4,2 prosent og i kommunene 3,9 prosent. Gjennomsnittlig overheng til 1998 kan anslås til 1,6 prosent mot 2,0 prosent i fjor. Overhenget til 1998 varierer fra 1,3 prosent for industriarbeidere og for kommuneansatte til 2,0 prosent for funksjonærer i NHO-bedrifter. For statsansatte er overhenget anslått til 1,7 prosent. I senere år fram til 1996 har det generelt sett vært en lønnsutjevning mellom kvinner og menn innen alle områder utvalget har tall for. For kvinners gjennomsnittslønn for hele arbeidsmarkedet, har tilnærmingen til nivået for menn vært mindre. Det kan bl a skyldes at kvinners sysselsetting har økt mest i områder med lavt og midlere lønnsnivå. For 1997 er det et mer sammensatt bilde. Det har vært tilbakegang i kvinners lønn som andel av menns lønn i flere grupper. For andre grupper har det vært stabilitet eller fortsatt tilnærming mellom kvinner og menns lønn. Avhengig av bedriftsstørrelse har lønnsveksten fra 1996 til 1997 for ledere i private bedrifter etter LTO-registeret, vært om lag 7-9 prosent mot 4,3 prosent for alle lønnstakere.*

3.1 LØNNSUTVIKLINGEN FOR HOVEDGRUPPER AV LØNNSTAKERE

I Beregningsutvalgets rapport fra januar i år (NOU 1998:2), ble det lagt fram en del statistikk og beregninger over lønnsutviklingen fra 1996 til 1997 og dessuten anslag på overhenget i lønningene til 1998 for ulike grupper. I rapport av 19 mars 1998 ble det på grunnlag av ny lønnsstatistikk for 1997 gitt en ajourført oversikt over lønnsutviklingen fra 1996 til 1997 og overhenget til 1998. I denne rapporten er det bare små endringer siden rapporten i mars. Utvalget gir også en oversikt over lønnsoppgjørene i 1998 for en del grupper, jf vedlegg 2.

Beregningene bygger i hovedsak på prinsipper og forutsetninger som utvalget har lagt til grunn i tidligere rapporter. Utvalget understreker at en med dette ikke har tatt standpunkt til eventuelle andre prinsipper som partene måtte ønske å legge til grunn under forhandlinger.

Årslønnsvekst for hovedgrupper

Med årslønn for en lønnstakergruppe menes gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk uten overtid.

Beregningene av årslønnsvekst er ført fram til 1997 og gjengis i tabellene 3.1 og 3.2. De bygger på lønnsstatistikk for gruppene og på opplysninger om regulerings tidspunkter i de enkelte år. Det presenteres også beregnet gjennomsnittlig årslønn i kroner.

Av tabell 3.1 ser vi at lønnsutviklingen for de største forhandlingsområdene viser stor grad av parallellitet de siste årene. Størrelsen på lønnsveksten har imidlertid variert og har vist en fallende tendens fram til 1993/1994. Deretter har veksttakten økt noe igjen. Tabell 3.1 viser videre at ansatte i varehandelen under ett og funksjonærer i bankvirksomhet har hatt den sterkeste prosentvise lønnsveksten sett

under ett i den perioden tabellen dekker. For ansatte i varehandel har lønnsveksten vært sterkere i detaljhandel enn i engroshandel, jf tabell 3.2. Særlig gjelder dette i den organiserte delen av detaljhandelen, noe som må ses i sammenheng med at det ofte har vært gitt like kronetillegg i oppgjørene. Offentlig sektor har perioden under ett hatt svakere lønnsutvikling enn gruppene i privat sektor som er med i tabell 3.1.

Tabell 3.1: Beregnet årslønnsvekst for noen store områder.

	Industri- arbeidere 1)	Funksjon ærer i NHO- bedrifter	Varehan- del ²⁾	Forretnin- gs- og spareban- ker	Stats- ansatte	Skole- verket	Kommu- ne- ansatte ³⁾
1987-88	5,8	5,6	8,4	9,9	3,3	6,9	3,6
1988-89	5,0	3,6	4,5	4,0	4,8	4,7	4,7
1989-90	5,6	5,7	6,7	6,1	5,4	4,6	4,3
1990-91	4,8	5,8	5,6	5,9	4,9	3,8	5,5
1991-92	3,0	4,3	3,7	3,0	4,3	3,6	2,9
1992-93	2,4	3,7	3,2	3,6	2,6	2,1	2,5
1993-94	2,9	3,5	2,8	3,8	2,2	1,7	2,4
1994-95	3,4	3,7	3,3	3,7 ⁴⁾	3,1	2,7	2,8
1995-96	4,2	4,3	5,3	4,7	4,4	4,1	4,4
1996-97	3,7	4,8	4,7	4,9	4,2	3,5	3,9
1987-97	49,1	55,2	59,9	62,0	46,8	44,7	43,7
Gj.sn.	4,1	4,5	4,8	4,9	3,9	3,8	3,7
Årslønn 1997	kr 217 600	kr 301 300	kr 234 400	kr 259 300	kr 238 600	kr 249 400	kr 221 800

- 1) Gjelder for industriarbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke. Omfatter industriarbeidere som inngår i NHOs kvartalsstatistikk.
- 2) Fra og med 1990 omfatter lønnsstatistikken for ansatte i varehandelen i prinsippet alle bedrifter i engros- og detaljhandel som sysselsatte 5 eller flere personer medregnet eiere, og ikke 3 eller flere som tidligere.
- 3) Kommunene i alt omfatter også helse- og sosialsektoren, men ekskl. skoleverket. Oslo og Bærum er ikke med i tallene i perioden 1990-94. Oslo er heller ikke med for 1995-97.
- 4) Fondsmeklere i finansinstitusjoner kom med i statistikken i 1995. Disse er ikke med i veksttallet for 1994-95, men er med i beregningen for 1995-96 og årslønnsnivået for 1996.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 3.2: Beregnet årslønnsvekst for flere grupper. Utfyllingstabell til tabell 3.1

Arbeidere i NHO-bedrifter¹⁾ :

År	Arbeidere i alt	Industri - arbeidere	Næring s- og nytelse	Tekstil- og bekledning	Treindustri	Treforedling- og papirvareind.	Grafisk industri	Kjemisk industri	Mineral bearb. industri	Elektrokjemisk industri
1990-91	4,8	4,8	5,6	4,7	4,2	4,7	4,5	5,2	3,8	7,0
1991-92	3,0	3,0	3,5	3,1	1,4	2,0	2,0	3,2	3,0	3,0
1992-93	2,8	2,4	2,4	2,9	1,9	2,4	1,8	3,1	1,2	2,0
1993-94	2,6	2,9	2,7	2,1	3,8	3,5	0,8	2,7	2,9	3,9
1994-95	2,9	3,4	3,1	2,3	3,7	5,2	2,8	3,8	3,7	2,9
1995-96	4,2	4,2	3,6	4,2	4,8	6,0	3,4	4,5	3,8	6,0
1996-97	4,3	3,7	3,4	3,6	4,1	2,0	3,9	4,3	4,1	2,7
Sum 90-97	27,3	27,1	26,9	25,2	26,4	28,7	20,8	30,1	24,8	30,8
Gj. sn per år	3,5	3,5	3,5	3,3	3,4	3,7	2,7	3,8	3,2	3,9
Årslønn 1997	kr 226 500	kr 217 600	kr 206 500	kr 186 700	kr 195 600	kr 214 500	kr 272 200	kr 209 600	kr 212 100	kr 235 400

Tabell 3.3:

Arbeidere i NHO-bedrifter¹⁾ :

År	Jern- og metallindustri	Bygg og anlegg		Landtrasp.	Funksjonærer i NHO-bedr.		Forretnings- og sparebanker ⁴⁾	Varehandel		
		I alt	Byggevirksomhet		I alt	Industri funks.		I alt	Engros	Detailj
1990-91	4,9	3,4	1,8	6,1	5,8	5,4	5,9	5,6	5,8	6,2
1991-92	2,9	2,5	0,9	2,1	4,3	3,8	3,0	3,7	4,0	3,6
1992-93	3,0	2,7	1,3	1,9	3,7	3,5	3,6	3,2	2,9	3,1
1993-94	2,9	0,3	2,5	2,3	3,5	3,5	3,8	2,8	3,0	3,2
1994-95	3,4	1,1	3,7	2,4	3,7	3,8	3,7	3,3	3,3	4,2
1995-96	3,4	4,3	4,5	5,2	4,3	4,3	4,7	5,3	5,0	4,6
1996-97	4,6	5,8	5,8	3,9	4,8	4,7	4,9	4,7	5,1	4,1
Sum 90-97	27,9	21,8	22,3	26,4	34,2	32,8	33,6	32,3	32,9	32,8
Gj. sn per år	3,6	2,9	2,9	3,4	4,3	4,1	4,2	4,1	4,2	4,1
Årslønn 1997	kr 220 000	kr 234 400	kr 228 800	kr 196 600	kr 301 300	kr 293 400	kr 259 300	kr 234 400	kr 255 400	kr 201 000

Tabell 3.4:

År	Hotell og rest. ²⁾	Forsikring	Forretningsm. tjenesteyting	Staten			Skoleverket	Kommunene		
				I alt	Sivil ytre etat ³⁾	Forretn. drift ³⁾		I alt	Helse	Forretn. drift ³⁾
1990-91	6,6	4,4	5,4	4,9	6,2	6,9	3,8	5,5	5,6	-
1991-92	3,3	3,3	4,2	4,3	1,4	0,4	3,6	2,9	3,5	-
1992-93	1,7	3,4	3,9	2,6	4,2	2,4	2,1	2,5	2,8	3,5
1993-94	1,9	5,0	2,8	2,2	2,3	3,8	1,7	2,4	2,4	2,2
1994-95	2,3	2,3	2,6	3,1	3,6	2,7	2,7	2,8	2,9	4,2
1995-96	4,3	4,1	4,0	4,4	4,5	3,8	4,1	4,4	5,1	5,0
1996-97	4,0	5,5	4,3	4,2	4,2	2,1	3,5	3,9	4,0	2,4
Sum 90-97	26,6	31,5	30,6	28,7	29,5	24,2	23,6	27,1	29,4	-
Gj. sn per år	3,4	4,0	3,9	3,7	3,8	3,1	3,1	3,5	3,8	-
Årslønn 1997	kr 179 200	kr 296 700	kr 301 800	kr 238 600	kr 242 200	kr 221 900	kr 249 400	kr 221 800	kr 225 600	kr 228 800

- 1) Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.
- 2) Omfatter månedslønne, prosentlønne og timelønne arbeidstakere. Både heltids- og deltidsansatte er med i veksttallet. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønne og prosentlønne. Veksttallet fra 1996 til 1997 er justert for bedrifter som tidligere var medlemmer i Forbundet for Overnatting og Servering (FOS), og som ikke var med i statistikken for 1996. Denne gruppen utgjør 30-40 prosent i grunnlagsmaterialet og vil komme med i veksttallet for 1997-98.
- 3) Lønnsutviklingen mellom lønnsstatistikkens tellingstidspunkter. For de andre er det lagt til grunn årgjennomsnittet.
- 4) Fondsmeglere i finansinstitusjoner kom med i statistikken i 1995. Disse er ikke med i veksttallet for 1994-95, men er med i beregningen for 1995-96 og årslønnsnivået for 1996.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Det bør utvises forsiktighet ved sammenlikning mellom gruppene. Dette gjelder særlig ved vurdering av utviklingen i ett enkelt år.

Grunnlaget for beregning av årslønn

For de fleste grupper av lønnstakere innhentes det nå lønnsstatistikk. Det kan være noe ulik dekningsgrad for de enkelte næringene, og til dels brukes forskjellige lønnsbegrep. I lønnsstatistikken er også tatt med lønnstakere som ikke omfattes av tariffoppgjørene. Videre innhentes statistikken på forskjellige tidspunkter. For lønnsutviklingen for arbeidere i NHO-bedrifter gis det oppgaver for hvert kvartal. Dessuten beregnes årgjennomsnitt. Andre grupper har stort sett ett tellingstidspunkt i året, for de fleste 1. september eller 1. oktober. Disse ulike forholdene bør en være oppmerksom på ved sammenlikning mellom lønnstakergruppene. Videre kan variasjoner i lønnsutviklingen mellom grupper bl.a ha sammenheng med lav-

lønnsprofil ved tariffoppgjørene og med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f eks alder, utdanning og endringer i andelen menn/kvinner).

Tabellene 3.1 og 3.2 bygger som hovedregel på statistikk for heltidsansatte. Bare for arbeidere i LO/NHO-området er deltidsansatte inkludert. I enkelte av de andre områdene tabellen dekker, står imidlertid deltidsansatte for en stor del av årsverkene. I kommunal- og fylkeskommunal virksomhet (eksklusiv skolesektoren) blir vel 40 prosent av årsverkene utført av ansatte på deltid og i varehandelen om lag 1/3. Tabellene er videre basert på oppgaver for time- eller månedsførtjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dette innebærer at lønnstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje som f. eks skifttillegg og ulempetillegg, er med i tallene.

Dersom lønnsutviklingen for deltidsansatte i ett område avviker fra utviklingen for heltidsansatte, vil lønnsveksten for heltidsansatte og deltidsansatte sett under ett, være en annen enn tabellen viser. Med lavere lønnsnivå regnet per timeverk for deltidsansatte enn for heltidsansatte, som er det normale, vil en øking i andelen av årsverkene utført av deltidsansatte trekke lønnsveksten ned for ett område. På den annen side har lavlønnstillegg ved lønnsoppgjørene som regel kommet en stor del av de deltidsansatte til gode. Når det gjelder lønnsutviklingen for deltidsansatte, vises det til vedlegg 4.

Metoder for beregning av årslønn

Utgangspunktet for beregningene er gjennomsnittlig årslønn og årslønnsutvikling for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk. Ved beregningen forutsettes det at det gis godtgjørelse for ferie- og sjukefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

Metoden for beregning av årslønn og årslønnsvekst i tabellene 3.1 og 3.2, er annerledes for arbeidere i NHO-bedrifter enn for de andre gruppene i tabellen. Hovedårsaken til ulik metode er at for arbeidere registrerer en timefortjenesten for alle kvartaler, mens en for de fleste grupper av månedslønte bare registrerer månedsførtjenesten en gang i året. For arbeidere i NHO-bedrifter beregnes årslønn og årslønnsvekst ved å legge til grunn gjennomsnittlig timefortjeneste eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37,5 t/uke (40 t/uke før 1987) multiplisert med 1950 timer i året (2080 timer før 1987). Beregningen tar utgangspunkt i gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid per uke etter NHOs oppgaver over dagtidarbeidere, 2-skiftarbeidere osv.

For månedslønte i tabellene 3.1 og 3.2 beregnes årslønn for et bestemt år ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f eks i september. En kan dermed anslå økingen i månedsførtjenesten siden september året før. For funksjonærer i NHO-bedrifter og i forretningsmessig tjenesteyting fordeles total lønnsøkning på bestemte tidspunkter i løpet av året. For andre grupper deles økingen i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-måneders perioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene. Beregningsmåten fører til at fordelingen av veksten på de enkelte år er usikker.

Tabell 3.5: Årslønnsvekst i prosent for alle grupper og for tre hovedsektorer i økonomien.

	Alle grupper ¹⁾	Industrien ²⁾	Annen næringsvirksomhet	Offentlig forvaltning
1987-88	5,9	5,7	7,8	4,2
1988-89	4,3	4,5	3,7	4,8
1989-90	5,3	5,8	5,3	4,8
1990-91	5,3	5,1	5,3	4,9
1991-92	3,6	3,3	3,5	3,5
1992-93	2,9	2,9	3,2	2,4
1993-94	2,7	3,1	2,8	2,2
1994-95	3,0	3,6	2,9	2,8
1995-96	4,4	4,2	4,7	4,3
1996-97	4,3	4,1	4,8	3,9
1987-97	50,4	51,3	53,7	44,9
Gj.sn per år	4,2	4,2	4,4	3,8
Årslønn 1997	246 800	248 400	257 300	234 000

- 1) Anslag basert på statistikk for grupper som samlet mottar knapt 90 prosent av samlet utbetalt lønn i Norge.
2) Omfatter både arbeidere og funksjonærer

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

I tabell 3.3 har en har en beregnet gjennomsnittlig lønnsutvikling for tre hovedsektorer:

- industrien
- annen privat næringsvirksomhet
- ansatte i offentlig forvaltning

Bedriftene i annen næringsvirksomhet er klassifiserte som skjermet virksomhet. Industrien omfatter både skjermet og konkurranseutsatt virksomhet, men er i hovedsak konkurranseutsatt.

Samlet årslønnsvekst fra 1996 til 1997 for alle grupper er beregnet til 4,3 prosent. Fra 1996 til 1997 har lønnsutviklingen vært sterkere i annen privat næringsvirksomhet enn både i offentlig forvaltning og i industrien.

For perioden 1987-97 viser tabell 3.3 at lønnsveksten i annen næringsvirksomhet har vært noe sterkere enn i industrien under ett. Offentlig forvaltning har hatt den svakeste utviklingen.

Strukturendringer

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f eks endrede kvalifikasjoner blant arbeidstakerne, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid og med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f eks alder, utdanning og endringer

i andelen menn/kvinner). For mange grupper gir lønnsstatistikken begrenset informasjon om slike endringer.

Utvalget har fått beregnet hva endringer i *aldersstrukturen* har betydd for lønnsveksten for noen grupper. På slutten av 1980-årene og begynnelsen av 1990-årene utgjorde den en forholdsvis stor andel av lønnsveksten for disse gruppene, men har avtatt de siste årene og var nær null i 1996. For 1997 foreligger det tall for funksjonærer i NHO-bedrifter og ansatte i bank og forsikring.

Endringer i lønnsveksten som følge av endringer i aldersstrukturen kan bl.a komme av at andelen yngre arbeidstakerne blir redusert ved oppsigelser/innskrenkninger. Yngre arbeidstakere har vanligvis lavere lønn enn gjennomsnittet og slike endringer i sysselsettingen trekker lønnsveksten opp. Endringer i aldersstrukturen kan også skyldes liten nyrekruttering/stagnasjon i sysselsettingen i mange områder og/eller at rekrutteringen skjer på høyere lønnsnivå (alder) enn gjennomsnittet fra før. Slike endringer trekker vanligvis lønnsveksten opp. I det siste året med økning i sysselsettingen har det f.eks i funksjonærgruppa i NHO-bedrifter skjedd en rekruttering av yngre aldersgrupper med lønnsnivå noe under gjennomsnittet, noe som trakk samlet lønnsvekst ned. Lønnsøkning som følge av endringer i aldersstrukturen antas å fordele seg noenlunde jevnt over året, og denne formen for lønnsøkning er derfor lagt til midt i året (1.juli).

3.2 LØNNSUTVIKLINGEN I ENKELTE TARIFFOMRÅDER

3.2.1 Lønnsutviklingen for arbeidere i LO/NHO-området. (Grupper som inngår i NHOs kvartalsstatistikk)

Tabell 3.6: Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjenester eksklusiv overtidbetaling omregnet til 37.5 t/uke.

	Endring i prosent fra samme kvartal året før			Lønnsglidning som prosentandel av total lønnsutvikling
	Lønnsøkning per time	HERAV:		
		Tariffmessig økning	Lønnsglidning	
1988 1. kv	7,5	0.2	7.3	97
1989 1. "	3,2	1.8	1.4	44
1990 1. "	5,0	4.1	0.9	18
1991 1. "	6,7 ¹⁾	3.3	3.5	51
1992 1. "	3,9	1.6	2.3	60
1993 1. "	2,4	0.4	2.0	81
1993 2. "	2,6	0.7	1.9	72
1993 3. "	2,3	0.7	1.6	65
1993 4. "	2,3	0.7	1.5	65
1994 1. "	2,9	0.8	2.2	75
1994 2. "	2,7 ¹⁾	1.1	1.7	62
1994 3. "	3,0 ¹⁾	1.3	1.7	55
1994 4. "	3,0	1.3	1.7	57
1995 1. "	2,9	1.3	1.6	55

Tabell 3.6: Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjenester eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37.5 t/uke.

	Endring i prosent fra samme kvartal året før			Lønnsglidning som prosentandel av total lønnsutvikling
	Lønnsøkning per time	HERAV:		
		Tariffmessig økning	Lønnsglidning	
1995 2. "	3,5	1.4	2.1	59
1995 3. "	3,6	1.1	2.5	69
1995 4. "	3,6	1.1	2.5	69
1996 1. "	4,2	1.1	3.1	74
1996 2. "	3,8 ¹⁾	1.4	2.4	66
1996 3. "	3,9 ¹⁾	2.1	1.8	47
1996 4. "	4,6 ¹⁾	2.1	2.5	55
1997 1. "	3,6	2.0	1.6	44
1997 2. "	4,3 ¹⁾	1.6	2.7	62
1997 3. "	3,9 ¹⁾	0.9	3.1	79
1997 4. "	3,4 ¹⁾	0.9	2.5	75
1998 1. "	3,5	0.9	2.6	74

Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden.

1) Korrigert for etterbetalinger.

Kilde: NHOs kvartalsstatistikk.

- For *INDUSTRIARBEIDERE* eksklusiv offshorevirksomhet økte årslønn fra 1996 til 1997 med 3,7 prosent, mens veksten året før var 4,2 prosent.

Ettersom både tariff tilleggene og de lokale tilleggene ble gitt senere på året i 1996 enn vanlig, bidro dette til høyere lønnsoverheng inn i 1997. Lavere tariff tillegg dempet lønnsveksten, mens bidrag fra lønnsglidningen i 1997 ble omlag det samme som året før.

Årslønnsveksten fra året før kan dekomponeres:

Tabell 3.7:

	1994	1995	1996	1997
Overheng fra året før:	0,9	1,1	1,2	1,6
Bidrag fra sentrale og bransjevisetariff tillegg:	0,9	0,8	1,4	0,6
Lønnsglidning:	1,1	1,4	1,6	1,5
Vekst i årslønn	2,9	3,4	4,2	3,7

Den kvartalsvise lønnsveksten.

Tabell 3.4 viser utviklingen i timefortjenesten eksklusiv overtidstillegg, fordelt på tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for voksne arbeidere i industrien (menn + kvinner) fra samme kvartal året før. Timefortjenestene er beregnet eksklusive overtidstillegg og omregnet til 37,5t/uke. Fra tariffoppgjøret i 1995 frem til 1.kvartal 1998 har lønnsveksten målt mot tilsvarende kvartaler året før ligget mellom stort sett 3 1/2 og 4 1/2 prosent, med en underliggende lønnsvekst rundt 4 prosent. Lønnstilleggene som ble gitt i 1996 ble forskjøvet mellom kvartaler i forhold til det som har vært vanlig. Dette forklarer svigningene mellom kvartaler de siste 2 årene.

Tariff tilleggene.

De gjennomsnittlige *tariff tilleggene*, inklusive den direkte effekten av skifttillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art er beregnet til:

Tabell 3.8:

Per 1. april 1991:	134 øre/time, 1,5 prosent.
Per 1. april 1992:	38 øre/time, 0,4 prosent.
Per 1. april 1993:	65 øre/time, 0,7 prosent.
Våren 1994: ¹⁾	126 øre/time, 1,3 prosent.
Per 1. april 1995:	108 øre/time, 1,1 prosent
Våren 1996: ²⁾	212 øre/time, 2,0 prosent
Per 1. april 1997:	91 øre/time, 0,9 prosent
Våren 1998 ³⁾ :	420 øre/time, 3,6 prosent

- 1) På grunn av forbundsvise lønnsreguleringer i 1994 og 1996, ble tilleggene gitt fra det tidspunkt de enkelte bransjeavtalene hadde utløp. De fleste har utløp 31. mars. Ca. 3/4 av tariff tilleggene etter lønnsoppgjøret i LO/NHO-området i 1994 gjelder fra 2. kvartal 1994 og ca. 1/4 gjelder fra 3. kvartal.
- 2) I 2. kvartal 1996 og delvis inn i 3. kvartal var det endel arbeidskonflikter som resulterte i at tariff tilleggene ble gitt fra et noe senere tidspunkt enn det normale ved utløp av den enkelte tariffavtale eller bransjeavtale. Ca. 2/3 av tillegget fikk virkning i 2. kvartal 1996 og ca. 1/3 i 3. kvartal 1996.
- 3) Foreløpig anslag for områder som omfatter omlag 77 prosent av totalt antall timer for arbeidere. På foreløpig grunnlag vil omlag 3/4 av tilleggene få virkning i 2. kvartal mens resten får virkning fra 3. kvartal. Da rapporten ble ferdig 19. juni, var det fortsatt en del områder som ikke hadde ferdigforhandlet tariff tillegg, mens det for andre avtaler ennå ikke var gjennomført avstemming, slik at resultatene kan bli noe annerledes.

Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning.

Tariffmessig lønnsøkning er generelle tillegg, lavlønnsstillegg, garantitillegg, tillegg på minstelønnssetter etc. som følge av sentrale og/eller forbundsvise forhandlinger. Utenom lavlønnsstillegg og garantitillegg er de fleste tariff tilleggene gitt fra 1. april. Ved forbundsvise tarifforhandlinger er reguleringstidspunktene ofte på senere tidspunkter i flere bransjer.

Lønnsglidningen fremkommer som en differanse mellom total lønnsøkning og tariffmessig lønnsøkning og er dermed en restpost. Lønnsglidning blir således et statistisk begrep hvor ikke bare lønnsstillegg som følge av forhandlinger på de

enkelte bedriftene spiller inn, men hvor også fortjenesteøkning p.g.a. økt akkord, forskyvninger i timeverkenene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid osv. har betydning.

Tariff tillegg i de bransjevise forhandlingene i 1998, har virkning fra noe ulike tidspunkter på vår/forsommer 1998. Sammen med opplysninger om 1. kvartal 1998 og foreløpig anslag for tariff tilleggene våren 1998 anslår man en vekst på 4,0 prosent for industriarbeidere fra 1997 til 1998, før bidrag fra lønnsglidning for de 3 siste kvartaler av 1998. For 1997 var dette bidraget 1,2 prosentpoeng, mens i 1996, som også var et forbundsvist lønnsoppgjør, var lønnsglidningsbidraget, korrigert for ekstraordinær bonus i 1. kvartal 1996 omlag 0,8 prosentpoeng.

- *For arbeidere i BYGGEVIRKSOMHET økte årslønnen fra 1996 til 1997 med 5,8 prosent, mot 4,5 prosent året før.*

Byggevirksomhet består av arbeidere innenfor tømmerfaget, murere, grunnarbeide innenfor sten-, jord- og sementarbeide, bygge- og tømmermestre, elektrotekniske installasjonsfirmaer, malermestre, rørleggerbedrifter, kobber- og blikkenslagmestre o.l.

Etter flere år med lav gjennomsnittlig lønnsvekst for byggevirksomhet før 1994, har det i takt med bedre tider for byggevirksomhet, vært en jevn stigende lønnsvekst fra årsskiftet 1993/94 med 1,2 prosent i 1. kvartal 1994 til 5,5 prosent både i 4. kvartal 1997 og 1. kvartal 1998, i forhold til tilsvarende kvartaler året før. Dette er noe lavere enn i 2. og 3. kvartal 1997 hvor veksten var over 6 prosent.

Stor etterspørsel etter arbeidskraft og økte diverset tillegg, som dels skyldes økt antall skifttimer, er noen av årsakene til den sterkt stigende lønnsveksten innenfor byggevirksomhet. Større prosjekter og endrede avlønningsformer bidrar også til økningen.

Anleggsbransjen består av kraftlinjefirmaer og anleggsbedrifter med oppdrag både innenfor kraftverkssektoren, oljerelaterte virksomheter og veiprojekter (inkl. tunnelarbeider).

Etter fallende gjennomsnittsførtjenester både i 1994 og 1995, har det vært en økning både i 1996 og 1997, slik at fortjenestenivået per time i 1997 for første gang var over det nominelle nivået i 1993. Årslønnsveksten fra 1996 til 1997 ble 7,7 prosent, mens veksten fra 1. kvartal 1997 til 1. kvartal 1998 ble 6,3 prosent. Økt antall tunnelarbeidere, med høyere fortjenester, har bidratt til den sterke økningen i gjennomsnittsførtjenesten.

Store enkeltprosjekter, som hovedflyplassen på Gardermoen og tunnelprosjekter bidrar til sterk vekst. Det knytter seg usikkerhet til utviklingen når flere av disse avsluttes i slutten av 1998. Færre arbeidede timer og nye avlønningsformer med større vekt på akkord, kan føre til fall i gjennomsnittlig timelønn ved overgang til prosjekter med lavere akkorder per time.

For bygge- og anleggsvirksomhet under ett ble det registrert en gjennomsnittlig årslønnsvekst på 5,8 prosent fra 1996 til 1997. Ettersom antall timer steg sterkest i byggevirksomhet, hvor lønnsnivået er lavere enn i anleggsvirksomhet, økte timefortjenesten i området under ett svakere enn både byggevirksomhet og anleggsvirksomhet isolert sett. Lønnsveksten fra 1. kvartal 1997 til 1. kvartal 1998 ble 5,6 prosent.

- *For LANDTRANSPORT som blant annet omfatter rutebilselskaper, grossistbedrifter, spedisjonsfirmaer, oljeselskaper m.v. økte årslønn fra 1996 til 1997 med 3,9 prosent, mot 5,2 prosent året før.*

Tariffmessige lønnstillegg innenfor rutebilssektoren ble lavere i 1997 enn i 1996. Dette bidro til at landtransport fikk en vekst fra 1996 til 1997 på linje med industriarbeiderne. Lønnsveksten fra 1. kvartal 1997 til 1. kvartal 1998 ble 2,7 prosent, eksklusive etterbetalinger, mens den tilsvarende kvartalsvise lønnsveksten ett år tidligere var 6,3 prosent.

Visse deler av gruppen landtransport er ennå ikke ferdigforhandlet. Dessuten har det vært konflikter, med senere utbetaling av tariff tillegg. Bare en liten del av landtransport har rett til lokale tillegg.

- *I OLJEVIRKSOMHETEN, offshore i alt, som omfatter offshorearbeidere i operatørselskaper og oljeboringsbedrifter, oljeservicebedrifter samt offshorearbeidere i industri og bygge- og anleggsvirksomhet, hadde en årslønnsøkning totalt sett på 5,7 prosent.*

Fra 1996 til 1997 har flere forhold påvirket lønnsveksten.

- For arbeidere innenfor operatørselskaper, oljeboringsbedrifter og oljeservicebedrifter viste diversetilleggene moderat vekst, noe som fører til en årslønnsvekst fra 1996 til 1997 for denne gruppen på 3,7 prosent.
- For offshorearbeidere i industri og bygge- og anleggsvirksomhet var gjennomsnittlig årslønnsvekst fra 1996 til 1997 5,0 prosent. Denne gruppen har over 55 kr/t lavere gjennomsnittslønn enn gruppen nevnt i første strekpunkt.
- Sistnevnte gruppe utgjorde i 1997 en mindre andel av offshorearbeidere totalt (21,2 prosent i 1997 mot 25,7 prosent i 1996). Dette forholdet øker lønnsveksten fra 1996 til 1997 med omlag 1,5 prosentpoeng for offshorearbeidere totalt, fordi timer med lavere fortjeneste blir erstattet av timer med høyere fortjenester. Tarifforhandlingene innenfor oljebransjen, offshore er fortsatt ikke ferdig for de aller fleste avtaleområdene.

Lønnsdannelsen i oljevirksomhet, offshore.

Den vesentligste økningen i lønnsveksten gjennom året i oljevirksomheten, offshore kommer normalt 1. januar, blant annet gjennom systemet for ansiennitetstillegg.

Gjennomsnittstallene for lønnsveksten innenfor oljesektoren, offshore gjenspeiler ofte i større grad endringer i sysselsettingen. Oppgjørsformer med ulike reguleringstidspunkter og lønnseffekter som følge av store endringer i antall arbeidstakere, fører til at lønnsveksten for enkelte år ikke er helt sammenlignbare med lønnsveksten for andre områder.

Diverset tillegg, som også omfatter offshoret tillegg, utgjør mere enn 1/3 av lønnen. De store lønnsforskjellene med og uten diverset tillegg, gjenspeiler i tillegg sysselsettingsvridninger mellom utførte offshoretimer i oljeselskapene og utførte offshoretimer innenfor industri og bygge- og anleggsvirksomhet.

3.2.2 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter.

- *For FUNKSJONÆRENE i NHO-bedrifter (industri, bergverk, transportvirksomhet, bygge- og anleggsvirksomhet, oljevirksomhet og hotell- og restaurantvirksomhet) økte årslønnen fra 1996 til 1997 med 4,8 mot 4,3 prosent året før.*

Beregningene over årslønnsveksten baserer seg på statistikk pr. 1. september, opplysninger fra bedriftene om lønnsreguleringstidspunkter og beregning av eventuelle alderseffekter.

Den registrerte gjennomsnittlige månedslønnen økte med 4,9 prosent fra 1. september 1996 til 1. september 1997, basert på statistikk for bedrifter som er med i statistikken i begge årene, mot 4,7 prosent året før.

For 1997 har andelen funksjonærer i *aldersgrupper* med lavere lønnsnivå vokst. Dette reduserte gjennomsnittsvæksten med 0,2 prosentpoeng, noe som er uvanlig. Vanligvis har det vært motsatt. Dette kan ha sammenheng med at den økte sysselsettingen i 1997 i større grad har skjedd for yngre aldersgrupper, med lønnsnivå noe under gjennomsnittet.

Lønnsoverhenget inn i 1998 er beregnet til 2,0 prosent.

For *funksjonærene i industri* var lønnsveksten fra 1. september 1996 til 1. september 1997 også 4,9 prosent, som ga en årslønnsvekst på 4,7 prosent fra 1996 til 1997, mot 4,3 prosent året før. Lønnsoverhenget inn i 1998 er beregnet til 2,0 prosent.

For *ledende funksjonærer* (i alle bransjer) var lønnsøkningen fra 1. september 1996 til 1. september 1997 5,6 prosent. Årslønnsveksten for denne gruppen er beregnet til 5,5 prosent fra 1996 til 1997 mot 4,7 prosent året før. Lønnsoverhenget inn i 1998 er beregnet til 2,3 prosent.

Ledende industrifunksjonærer utgjør vel halvparten av alle ledende funksjonærer i NHO-området. Både lønnsveksten fra 1. september 1996 til 1. september 1997 og årslønnsveksten fra 1996 til 1997 er beregnet til 5,3 prosent for denne industrigruppen.

Utenfor industrien er det først og fremst i oljevirkosomhet og bygge- og anleggsvirkosomhet at ledende funksjonærer utgjør et betydelig antall innenfor NHO-området.

3.2.3 Lønnskostnader i NHO-bedrifter.

Tabell 3.5 viser utviklingen fra 1990 til 1997 for de «obligatoriske» indirekte personalkostnadene. Lønn under sykdom betalt av bedriftene, bygger på innberetninger i forbindelse med NHOs kvartalsvise fraværstatistikk for industriarbeidere. Fraværskostnadene bidro til en betydelig reduksjon av lønnskostnadene for industriarbeidere fra 1988 til 1994. Fra 1995 har sykefraværskostnadene for bedriftene steget, noe som øker lønnskostnadene.

Flere bevegelige helligdager på ukens 5 første dager økte timelønnskostnadene (slik de registreres i tabell 3.5) noe i 1995 og 1996 i forhold til året før, men gikk noe ned i 1997.

Endringene av innkrevningssystemet for LO-NHO-ordningene (AFP-førtidspensjoneringsordning, Sluttvederlagsordning og Opplysnings- og utviklingsfondet) fra 1. januar 1996 fra premie i forhold til lønnssum til en noe lavere pris per ansatt (avhengig av arbeidstid), reduserte gjennomsnittlig utslag for året 1996. Utvidet adgang til AFP fra slutten av 1997 vil først gi utslag for 1998.

Tabell 3.9: «Obligatoriske» indirekte personalkostnader fordelt på kostnadskomponenter. I prosent av timefortjenesten per arbeidet time. Anslag for 1997.

	1990	1992	1994	1995	1996	1997
Indirekte personalkostnader per arbeidet time	42,0	39,6	36,2	37,5	38,2	38,2
Herav:						
Lønn for bevegelige hellig- og høytidsdager	4,3	3,4	3,0	3,9	4,3	3,9

Tabell 3.9: «Obligatoriske» indirekte personalkostnader fordelt på kostnadskomponenter. I prosent av timefortjenesten per arbeidet time. Anslag for 1997.

	1990	1992	1994	1995	1996	1997
Lønn under sykdom og permisjon	5,8	5,1	5,0	5,4	5,6	6,0
Feriepenger ¹⁾	11,8	11,6	11,5	11,6	11,8	11,7
Obligatoriske avgifter:						
Arbeidsgiveravgiften til Folketrygden:						
Satsene	18,8	18,3	15,3	15,2	15,3	15,3
Økt beregningsgrl. (pensjonspremier o.l.) ²⁾	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3
«LO-NHO-ordningene»	0,9	0,7	1,1	1,1	0,9	1,0

- 1) Feriepengerne er beregnet på løpt. Feriepengerne er beregnet i prosent av arbeidet tid og omfatter både feriepenger av sykefravær i arbeidsgiverperioden (14 dager) og permisjonsfravær. I tillegg er bedriftenes feriepenger for 5. ferieuke for eldre arbeidstakere (over 60 år) tatt med.
- 2) Lavlønnfond (avviklet 1992), Opplysnings- og utviklingsfond, Sluttvederlagsordning og AFP-ordningen.

Kilde: NHO og Beregningsutvalget.

Endringer i regelverket for yrkesskedeforsikring er ikke tatt med i beregningene i tabell 3.5. Disse kostnadene er obligatoriske ordninger, men det finnes ennå ikke statistikk av tilstrekkelig kvalitet til presise anslag for industriarbeidere. Tall fra Norsk Forsikringsforbund tyder på en gjennomsnittlig premie per person i 1995 på ca. 0,3 prosent av lønn for arbeidet tid for gjennomsnittet for alle grupper i Norge. Ordningen ble obligatorisk fra 1991, og premiesatsene har avtatt betydelig siden 1991 og 1992. Enkeltundersøkelser fra NHO med basis i premiesatser i forsikrings-selskaper tyder imidlertid på at premien for industriarbeidere er betydelig høyere enn for gjennomsnittet for alle arbeidstakere fordi flere grupper er plassert i høyere fareklasser.

I tillegg til de indirekte personalkostnader som er med i tabell 3.5, vil bedriftene ha kostnader ved driftsvise ordninger. Det kan drøftes i hvor stor grad slike ordninger skal tas med i de indirekte personalkostnadene eller bør betraktes som driftskostnader forøvrig. I tabell 3.5. har vi fulgt internasjonale standarder for de «obligatoriske» personalkostnader i Norge. De driftsvise og mere frivillige ordningene er ikke med i oppstillingene.

3.2.4 Lønnsutviklingen i andre områder i næringsvirksomhet

I utvalgets rapport fra januar i år ble det gitt anslag på årslønnsveksten fra 1996 til 1997 for en del grupper i privat virksomhet utenom LO/NHO-området. For de grupper det ikke forelå lønnsstatistikk for, ble anslagene i hovedsak gjort på grunnlag av overhenget til 1997, oppgaver over tariff tillegg i 1997 og anslag på lønns glidning i 1997. I denne rapporten er anslagene oppdatert på grunnlag av lønnsstatistikk for 1997.

For de grupper slike beregninger er gjort, er lønnsvekst som skyldes endringer i aldersstrukturen lagt til 1. juli 1997. Denne form for glidning er dermed lagt til samme dato som i de foregående år. Ved å legge denne lønnsveksten til 1. juli, gir det samme resultat som en jevn fordeling over året.

For *hoteller og restauranter* er statistikkgrunnlaget fra 1997 utvidet med om lag 30 prosent. De fleste er fastlønte arbeidere. Årsaken til dette er at bedrifter som tidligere var medlem av Forbundet for Overnatting- og Servicenæringen (FOS) ble tilknyttet NHO fra 1 januar 1997 og kom inn i lønnsstatistikken fra 1997, på linje med de øvrige hotell- og restaurantbedrifter i NHO.

De nye bedriftene kom inn i statistikken for 1997 med et lavere nivå enn gjennomsnittet. I tillegg består de nye bedrifter av få prosentlønte, som normalt har et langt høyere lønnsnivå enn gjennomsnittet.

En har ikke sammenlikningstall for den nye gruppe bedrifter for 1996, og derfor heller ikke noen lønnsveksttall før i 1998.

Uten FOS-bedriftene har det vært en lønnsøkning totalt i bransjen på anslagsvis 4 prosent. Med FOS-bedriftene med i materialet for 1997, vil det gjennomsnittlige lønnsnivået for 1997 ligge om lag 2 prosent høyere enn lønnsnivået for 1996.

Utvalget presenterer i denne rapporten lønnsveksttall fra 1996 til 1997 eksklusiv den nye gruppen, mens nivåetallet for 1997 vil omfatte hele materialet.

I *hoteller og restauranter* steg den gjennomsnittlige timefortjenesten for fastlønte (heltid og deltid) etter NHOs lønnsstatistikk med 3,3 prosent for menn og kvinner under ett fra oktober 1996 til oktober 1997.

For heltidsansatt prosentlønnen serveringspersonale steg den gjennomsnittlige timefortjenesten med 5,3 prosent for voksne menn og kvinner under ett fra perioden 1. mai 1996 - 31. oktober 1996 til 1. mai 1997 - 31. oktober 1997, mens dagsfortjenesten i den samme perioden økte med 6,2 prosent.

For alle unntatt prosentlønnen serveringspersonale ble det fra 1. april 1997 gitt et generelt tillegg på kr 1,80 per time. Dessuten ble minstelønnsatsene økt med kr 0,50 per time. Videre blir det gitt et garantitillegg fra 1. oktober 1997 på kr 0,79 per time.

Gjennomsnittlig årslønnsvekst per årsverk (heltid og deltid) for prosentlønte er beregnet til 5,5 prosent fra 1996 til 1997.

For alle fastlønte som utgjør nærmere 90 prosent av timene, har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 1996 til 1997 til 4,1 prosent.

For fastlønte og prosentlønte under ett (heltid og deltid) har utvalget beregnet økningen i lønn per årsverk fra 1996 til 1997 til 4,0 prosent. Andelen arbeidede timer for prosentlønte med høyt lønnsnivå har gått ned. Dette forholdet trekker ned gjennomsnittlig lønnsvekst for hele området under ett.

For alle unntatt prosentlønnen serveringspersonale ble det fra 1. april 1998 gitt et generelt tillegg på kr 3 per time og et lavlønnsstillegg på kr 2 per time for de fleste. Dessuten ble minstelønnsatsene økt med kr 1 per time for de fleste og mer for noen andre (bl a kokker). Det ble også enighet om å danne en pott for bruk til likestillingstillegg i den enkelte bedrift. En forutsetning for utbetaling er at det dannes likestillingsavtaler på bedriftene. Videre blir det på vanlig måte gitt et garantitillegg fra 1. oktober 1998.

Overhenget til 1998 for fastlønte er beregnet til 1,4 prosent. Sammen med de sentrale tariff tilleggene fra 1. april, gir dette en årslønnsvekst fra 1997 til 1998 på om lag 6 prosent for fastlønte. I tillegg kommer garantitillegget 1. oktober 1998. Lønnsglidningen for fastlønte har vanligvis vært liten eller til og med negativ.

I *forretnings- og sparebanker* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 4,9 prosent for menn og kvinner under ett fra 1. september 1996 til 1. september 1997. Endringer i alderssammensetningen utgjør nær null.

I oppgjøret våren 1997 ble det gitt et gjennomsnittlig generelt tillegg på 2,0 prosent fra 1. mai. Ifølge opplysninger fra Bankenes Arbeidsgiverforening utgjorde lokale tillegg 0,6 prosent 1. januar og 1,1 prosent 1. juli 1997.

Utvalget har beregnet at overhenget til 1997, anslått til 1,5 prosent, lønnsstilleggene fra 1. januar, 1. mai og 1. juli 1997, vil gi en årslønnsvekst på 4,9 prosent fra 1996 til 1997.

I oppgjøret våren 1998 ble det gitt et generelt tillegg på 4,1 eller minst kr 10 000 per år fra 1. mai. Tilleggene slår ut med gjennomsnittlig 4,5 prosent per 1. mai. Ifølge opplysninger fra Bankenes Arbeidsgiverforening utgjorde lokale tillegg 0,5 prosent 1. januar 1998.

Overhenget til 1998, beregnet til 1,5 prosent, og de sentrale tillegg i 1998, gir en årslønnsvekst på 4 1/2 prosent fra 1997 til 1998. I tillegg kommer lokale tillegg 1. januar og 1. juli 1998 og annen glidning (strukturendringer). Fra 1996 til 1997 utgjorde bidraget til årslønnsveksten fra lokale tillegg og strukturendringer 2,0 prosentpoeng.

I *forsikringsvirksomhet* steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten med 5,3 prosent for menn og kvinner under ett fra 1. september 1996 til 1. september 1997. Herav utgjør endringer i alderssammensetningen 0,5 prosentpoeng.

I oppgjøret våren 1997 ble det gitt et generelt tillegg til alle på 2,0 prosent fra 1. mai. I følge opplysninger fra Forsikringsselskapenes Arbeidsgiverforening utgjorde lokale tillegg 1,1 prosent 1. januar 1997.

Utvalget har beregnet at overhenget til 1997, anslått til 1,1 prosent og lønnsstilleggene i 1997, gir en årslønnsvekst på 5,5 prosent fra 1996 til 1997.

I oppgjøret våren 1998 ble det gitt et generelt tillegg på 4,1 prosent eller minst kr 10 000 per år fra 1. juli.

Overhenget til 1998, beregnet til 0,9 prosent, og de sentrale tillegg i 1998, gir en årslønnsvekst på vel 3 prosent fra 1997 til 1998. I tillegg kommer lokale tillegg 1. januar og 1. juli 1998 og annen glidning (strukturendringer). Fra 1996 til 1997 utgjorde bidraget til årslønnsveksten fra lokale tillegg og strukturendringer 3,1 prosentpoeng.

I *varehandel* steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten for heltidsansatte med 4,5 prosent for menn og kvinner under ett fra 1. september 1996 til 1. september 1997.

I avtalen mellom Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon ble det i oppgjøret våren 1997 enighet om et gjennomsnittlig generelt tillegg fra 1. april på kr 1,50 per time.

For varehandelen under ett har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 1996 til 1997 til 4,7 prosent.

Ved omleggingen av lønnsstatistikken, kom det i 1997 for varehandelen med en gruppe som ikke har vært dekket av statistikken i tidligere år. Denne gruppa, reparasjon av kjøretøyer og husholdningsapparater, har lavere gjennomsnittslønn enn de områdene som var med før. Den omfatter om lag 13 000 personer.

Tas den nye gruppa med i statistikkgrunnlaget for 1997, blir årslønnsveksten for varehandelen 3,9 prosent mot 4,7 prosent når den holdes utenfor. Utvalget mener det er mest korrekt å holde den ny gruppa utenfor beregningen av årslønnsvekst for 1996-97 da den ikke er med i begge år. Årslønnsnivået i 1997 for varehandel i tabellene 3.1 og 3.2 er også eksklusiv den ny gruppa.

I avtalen mellom Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon ble det i oppgjøret våren 1998 enighet om et generelt tillegg på kr 5 per time og økte satser for ulempetillegg. For dette tariffområdet er årslønnsveksten 1997-98 beregnet til om lag 5 prosent før bidrag fra glidning i 1998. I 1997 var bidraget fra lønnsglidningen om lag 1 prosentpoeng.

Om lag 1/4 av de ansatte i varehandelen er organiserte, mens om lag halvparten får sin lønn regulert helt eller delvis gjennom tariffavtale². Uorganiserte bedrifter i varehandelen har i gjennomsnitt høyere lønnsnivå enn organiserte, men lønnsveks-

ten har likevel vært sterkest i organiserte bedrifter i senere år. Dersom en forutsetter at det i den uorganiserte delen av varehandelen skjedde lønnsøkninger per 1. april som tilsvarte de sentrale tillegg i avtalene mellom HK og HSH både i 1996, 1997 og 1998, kan overhendet til 1997 beregnes til 1,7 prosent. Denne forutsetningen gir et bidrag fra annen lønnsvekst i 1997 på 2,1 prosentpoeng for varehandelen totalt. Til 1998 gir forutsetningen et overheng på 1,5 prosent og en årslønnsvekst før annen lønnsvekst på 4 3/4 prosent fra 1997 til 1998.

I *innenriks sjøfart* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for voksne sjømenn med 1,1 prosent fra november 1996 til november 1997. Den gjennomsnittlige hyren steg med 1,8 prosent i det samme tidsrommet.

I oppgjøret våren 1998 ble det fra 1. april gitt et generelt tillegg på kr 5 per time.

3.2.5 Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

Lønnsstatistikken for statstilsatte per 1. oktober 1997 omfattet 167 618 arbeidstakere som utførte 152 979 årsverk. Lønnsveksten per årsverk fra 1. oktober 1996 til 1. oktober 1997 var på 5,0 prosent. For heltidstilsatte var økningen 5,0 prosent i samme periode. For heltidstilsatte menn var økningen 5,0 prosent, og for kvinner 5,2 prosent. Virkningen av de lokale forhandlingene per 1. august 1997 er ikke med i statistikk tallene. Årslønnsveksten fra 1996 til 1997 er på grunnlag av lønnsstatistikk per 1. oktober 1997 beregnet til 4,2 prosent. I rapport nr. 1 1998 (NOU 1998:2) ble årslønnsveksten anslått til omlag 4 prosent basert på en prognose over lønnsutviklingen fra 1. oktober 1996 til 1. oktober 1997.

I lønnsforhandlingene for 2. avtaleår (1996-98) våren 1997 ble det gitt følgende tillegg:

- et generelt tillegg fra 1. mai 1997 på kr 2 500 per år på samtlige trinn og visse tekniske justeringer fra lønnstrinn 7 til og med lønnstrinn 24. Samlet utgjorde lønnsendringene 1,1 prosent per 1. mai.
- en avsetning på 1,2 prosent per 1. august 1997 til sentrale justeringsforhandlinger. Forhandlingene skulle ta hensyn til virksomhetenes rekrutterings- og konkurransesituasjon, samt likelønn på alle nivåer. Kvinner skulle ha en større andel av lønnsmidlene enn en proratafordeling tilsa.
- en pott på 0,55 prosent 1. august 1997 til lokale forhandlinger. Av dette utgjorde 0,1 prosent lønnsmidler som ble ledige p.g.a lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere. De sentrale parter tilrødde at partene lokalt gjennomgikk lønnsrelasjonene og lønnsutviklingen for å rette opp kjønnsbetingede lønnsforskjeller på alle nivå. Kvinner burde få en større andel av potten enn en proratafordeling tilsa.
- en avtalefestet pensjonsordning (AFP) med rett til å fratrukke med pensjon ved fylte 63 år fra 1.10.97 og ved fylte 62 år fra 1.03.98, etter de regler som er avtalt for AFP mellom LO og NHO.

I oppgjøret mellom staten og Norsk Politiforbund/Lensmannsetatens Landslag (nå Politiets Fellesforbund) ble det enighet om de samme tillegg som for statsansatte ellers.

---

2. Kristine Nergaard, Fafo-notat 1998:4

Tabell 3.10: Årslønn for en del grupper i staten. Nivå og vekst*

	Gjennomsnittslønn			Vekst fra		Heltidstilsatte per 1.10.97
	1995	1996	1997	1995-96	1996-97	
Kontorstillinger ¹⁾	170 076	178 184	187 112	4,8	5,0	5 925
Fagarbeidere ²⁾	203 996	209 420	213 848	2,7	2,1	5 395
Saksbehandlere ³⁾	210 580	218 556	227 612	3,8	4,1	27 090
Lederstillinger ⁴⁾	303 042	314 955	332 834	3,9	5,7	1 309

* Lokale forhandlinger på 0,55 prosent av lønnsmassen per 1.8.97 er ikke med i lønnsvekstberegningene ovenfor.

1) Omfatter hele lønnsplanen for kontorstillinger.

2) Omfatter gjennomgående fagarbeider m/fagbrev stillingskode 1203.

3) Omfatter hele lønnsplanen for saksbehandlere.

4) Omfatter underdirektør, byråsjef og avdelingsdirektør.

Kilde: Arbeids- og administrasjonsdepartementet

I hovedoppgjøret våren 1998 ble staten, LO Stat, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund-Stat og Norsk Lærerlag enige om å anbefale Riksmeklingsmannens skisse med:

- et generelt tillegg fra 1. mai 1998 på kr 10 000 per år på alle trinn på hovedlønnstabellen, enkelte tekniske harmoniseringer av lønnstabellen mellom ltr 2-13 og ltr 26-35 fra samme dato og fire nye lønnstrinn på tabellen slik at topplønnen ble økt fra kr 462 500,- til kr 514 000. Samlet utgjør lønnsreguleringen 4,25 prosent per 1. mai.
- endringer av begynnerlønningene med virkning fra 1. august 1998, tilsvarende 0,17 prosent.
- en avsetning på 2,0 prosent per dato til sentrale justeringsforhandlinger med virkning fra 1. august 1998. Hensynet til virksomhetenes rekrutterings- og konkurransesituasjon, samt likelønn på alle nivåer, skal ivaretas i disse forhandlingene. Kvinner og skoleverket skal ha en større andel av lønnsmidlene enn en proratafordeling tilsier.
- en pott på 0,55 prosent til lokale forhandlinger med virkning fra 1. september 1998. Av dette utgjør 0,1 prosent lønnsmidler som blir ledige p.g.a lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere. De sentrale partene tilrår at partene lokalt gjennomgår lønnsrelasjonene og lønnsutviklingen for å rette opp kjønnsbetingede lønnsforskjeller på alle nivå. Kvinner bør få en større andel av potten enn en proratafordeling tilsier.
- visse endringer i Hovedtariffavtalens forhandlingsbestemmelser/fellesbestemmelser med virkning fra 1. mai 1998, herunder en økning i enkelte ulempetillegg.

Politiets Fellesforbund og staten ble under oppgjøret enige om de samme tilleggene som for statstilsatte ellers.

Overhenget i staten inn i 1998 er anslått til omlag 1,7 prosent. Sammen med de avtalte tilleggene i 1998 gir dette en årslønnsvekst fra 1997 til 1998 på om lag 5 1/2 prosent. I tillegg kommer lønnsglidningen. Fra 1996 til 1997 bidro lønnsglidningen til årslønnsveksten med 0,3 prosentpoeng.

Skoleverket

Lønnsstatistikken for skoleverket per 1. oktober 1997 omfattet 94 631 arbeidstakere som utførte 83 680 årsverk. Lønnsveksten per årsverk fra 1. oktober 1996 til 1. oktober 1997 var 3,9 prosent. Lønnsveksten for heltidstilsatte var 4,1 prosent, herav 3,8 prosent for kvinner og 4,6 prosent for menn. Virkningen av de lokale forhandlingene per 1. august 1997 er ikke med i statistikk tallene.

Den gjennomsnittlige årslønnsveksten i skoleverket fra 1996 til 1997 er beregnet til 3,5 prosent.

Det har i perioden 1996-97 skjedd en betydelig strukturendring i skoleverket, spesielt i forbindelse med Reform-97. Denne strukturendringen har medført at det er forholdsvis flere kvinner enn menn i grunnskolen i 1997 enn i 1996. For skoleverket i alt er lønnsutviklingen fra 1. oktober 1996 til 1. oktober 1997 for identiske personer beregnet til 5,7 prosent, mens tilsvarende tall for staten er beregnet til 5,5 prosent.

Elementene bak lønnsveksten i skoleverket fra 1. oktober 1996 til 1. oktober 1997 følger de samme hovedtrekk som for statstilsatte. Elementene i lønnsoppgjøret for staten per 1. mai 1998 vil være gjeldende også for skoleverket.

Kommunene

Ifølge lønnsstatistikk fra Kommunenes Sentralforbund steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten for kommunale arbeidstakere inklusive ansatte i helsevesen og sosial omsorg, men eksklusiv skoleverket og ansatte som er timelønnte med 2,5 prosent per årsverk fra 1. oktober 1996 til 1. oktober 1997. Lønnsutviklingen inkluderer ikke resultatet av de lokale forhandlinger med virkningsdato 1. november 1997 på 0,72 prosent. Derimot er resultatet av de lokale forhandlingene per 1. oktober 1996 på 0,5 prosent med i veksttallet. Årslønnsveksten for 1996-97 i tabell 3.1 er korrigert for dette. Ansatte i Oslo er ikke med i disse lønnsveksttallene.

I oppgjøret våren 1997 ble det med virkning fra 1. juni enighet om et generelt kronetillegg på lønnsregulativet på kr 2 500 per år. Ansatte med årslønn fra kr 147 200 (lønnstrinn 7) til kr 199 900 (lønnstrinn 24) fikk et ekstra lønnstillegg som varierte fra kr 100 til kr 900. Samlet utgjør dette 1,3 prosent per 1. juni. I tillegg ble det avsatt en pott til lokale forhandlinger på 0,72 prosent fra 1. november 1997.

Årslønnsveksten fra 1996 til 1997 er på grunnlag av lønnsstatistikk per 1. oktober 1997 beregnet til 3,9 prosent.

Riksmeklingsmannens skisse til ny hovedtariffavtale i kommunene fra 1. mai 1998 til 30. april 2000 innebærer et generelt tillegg på hovedlønntabellen på kr 10 000 og visse tekniske harmoniseringer av hovedlønntabellen fra ltr 2-13 og fra ltr 26-35 fra samme dato, tilsvarende 4,85 prosent fra 1. mai. Dessuten er det fordelt en pott til sentrale justeringer av lønnsrammer og lønnsstruktur på 2,67 prosent per 1. september. Det ble også avsatt en pott til lokale forhandlinger per 1. november på 0,78 prosent.

Overhenget til 1998, beregnet til 1,3 prosent, og de avtalte lønnstilleggene i 1998 gir et bidrag til årslønnsveksten fra 1997 til 1998 på knapt 5 3/4 prosent. I tillegg kommer lønnsglidningen. Fra 1996 til 1997 er bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten beregnet til 0,45 prosentpoeng.

3.2.6 Lønnsutviklingen for ledere i privat virksomhet

Beregningsutvalget har i tidligere rapporter presentert lønnsnivå og lønnsutvikling for ledere i en del næringer/grupper. Disse tallene har vært basert på opplysninger i Statistisk sentralbyrås ordinære lønnsstatistikk, og har ikke vist lønnsforholdene for toppledere (administrerende direktør/daglig leder), men samlet for ledere på flere nivåer. Til rapport nr 1 i år (NOU 1998:2) fikk utvalget bearbejdet opplysninger fra flere ulike kilder, jf boks 3.6 for nærmere omtale av datagrunnlag, lønnsbegrep mm. Imidlertid hadde en på det tidspunktet rapporten ble avsluttet bare lønnsutviklings-tall i 1997 for ledersjiktet i NHO-bedrifter. I denne rapporten er det med 1997-tall også for toppledere fra SSBs ordinære lønnsstatistikk og fra LTO-registeret.

Resultater

1. Tall fra Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk og NHOs lønnsstatistikk for funksjonærer

For gruppene i tabell 3.7 varierte gjennomsnittlig årlig vekst i perioden 1990-97 mellom 3,9 og 4,9 prosent. Til sammenlikning har veksten for lønnstakere i gjennomsnitt vært 3,7 prosent og for industriarbeidere 3,5 prosent i den samme perioden.

Tabell 3.11: Lønnsutviklingen i prosent for direktører i privat virksomhet. 1990-1997. Månedsførtjeneste per 1. september. Alle.

	Varehandel ¹⁾	Bank ²⁾	Forsikring ³⁾	Forretningsmessig tjenesteyting ⁴⁾	NHO-bedrifter ⁵⁾
1990-91	6.3	2.6	6.1	2.1	6.6
1991-92	4.0	2.4	3.7	6.1	4.1
1992-93	-	3.9	3.8	4.0	2.9
1993-94	-	4.0	7.6	9.3	3.2
1994-95	2.6	7.2	-4.6	-1.3	3.6
1995-96	3.9	4.5	8.4	9.8	5.6
1996-97	4.6	4.7	8.5	4.6	6.0
Sum 90-97	30.6	33.1	37.9	39.6	36.7
Gj.sn per år	3.9	4.2	4.7	4.9	4.6
Årslønn 1997	405200	513100	787000	621700	623600
Antall 1997	2605	1420	65	220	1550

- 1) Direktører og disponenter. Sterkt reduserte utvalg i årene 1993 og 1994, gjør at fordelingen av veksten mellom disse to årene blir usikker. Fra 1992 til 1994 var samlet vekst 6,0 prosent.
- 2) Direktører og banksjefer.
- 3) Der er en endring i utvalget fra 1994 til 1995. Halvparten av direktørene er skiftet ut fra 1994 til 1995. Lønnen er gjennomgående lavere for de nye direktørene. Lønnsnivået for 1996 er justert for at det kom til nye enheter i statistikken i 1996 som ikke tidligere har vært med. Det viste seg videre at noen enheter i 1996-statistikken var innrapportert med feil stillingskode da en fikk inn opplysninger i 1997.
- 4) Det kom med noen flere «yngre» direktører i utvalget i 1995 enn i 1994. Dette trakk grunnlønnen ned. Tilleggene til grunnlønn var ganske like i de to årene.
- 5) Tekniske direktører direkte under administrerende direktør og assisterende direktører og dispo-

nenter.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og NHO

2. Tall fra Brønnøysundregisteret (Tall for 1997 vil foreligge ved årsskiftet 1998/99.)

Lønnsutviklingen fra 1995 til 1996 varierte en del etter bedriftsstørrelse, jf tabell 3.8. Den sterkeste gjennomsnittlige veksten var det for ledere i bedrifter med 100 til 249 ansatte med 8,1 prosent. Deretter fulgte ledere i bedrifter med mer enn 250 ansatte med 6,7 prosent. Gjennomsnittlig lønnsvekst for lønnstakere under ett var til sammenlikning 4,4 prosent fra 1995 til 1996.

Tabell 3.12: Lønnsutviklingen i prosent for administrerende direktør/daglig leder i aksjeselskaper. 1995-96. Bedrifter med 25 ansatte og over. Alle ledere

Antall ansatte	Antall ledere med oppgitt lønn i 1996	Antall ledere i alt i 1996	Gj.sn lønn 1996 Kr	Endring 1995-96 Pst
25 - 49	2 670	3 113	428 931	3,4
50 - 99	1 247	1 430	507 832	2,9
100 - 249	675	804	635 993	8,1
250 og over	291	359	879 849	6,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.8 viser at det var 4 883 ledere med oppgitt lønn i 1996 i bedrifter med 25 ansatte og over. Antall ledere har blitt redusert til 3 745 (jf tabell 3.9) når en går fra alle til identiske, dvs ledere som var med både i 1995 og 1996. Fra 1995 til 1996 har *identiske* ledere i bedrifter med over 25 ansatte gjennomgående hatt en lønnsvekst som har vært om lag 1-3 prosentpoeng høyere enn for lønnstakere i gjennomsnitt litt avhengig av hvilke bedriftsstørrelser en ser på. For *alle* ledere har lønnsveksten vært om lag lik med identiske i de større bedriftene. I mindre bedrifter har lønnsveksten p.g.a større innslag av strukturendringer vært noe lavere for alle.

Tabell 3.13: Lønnsutviklingen i prosent for administrerende direktør/daglig leder i aksjeselskaper. 1995-96. Bedrifter med 25 ansatte og over. Identiske ledere.

Antall ansatte	Antall ledere med både i 1995 og 1996	Gj.sn lønn 1996 Kr	Endring 1995-96 Pst
25 - 49	2 096	429 119	7,7
50 - 99	962	490 420	5,7
100 - 249	499	638 653	6,2
250 og over	188	895 532	7,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå

3. Lønnsutviklingen for identiske ledere i aksjeselskaper og i allmenne børsnoterte selskaper etter LTO-registeret

Det lønnsbegrepet utvalget har brukt i dette avsnittet omfatter *all utbetalt lønn og annen kontantgodtgjørelse for arbeid* som ikke er utført som ledd i selvstendig næringsvirksomhet. I tillegg er også med *skattepliktige og trekkpliktige naturalytelser* som ikke er opptjent som ledd i selvstendig næringsvirksomhet, jf boks 3.6.

Fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold er med i lønnsbegrepet. Derimot er ikke fordel ved kjøp av aksjer til underpris med i lønnsbegrepet (kode 111A + 112A) som er benyttet i statistikken fra LTO om lederlønninger. Slik fordel skal skatlegges som lønn i ervervsåret for børsnoterte selskaper, men blir registrert på egen kode i LTO-systemet (kode 132A) og er dermed ikke kommet med i vårt lønnsbegrep.

Utvalget vil foreta en gjennomgang av lønnsbegrepet for toppledere etter LTO-registeret fram til rapporten i januar 1999.

Tabell 3.14: Antall «ledere», sum lønn, gjennomsnittslønn og endring i prosent. 1996 og 1997. Fordelt etter antall lønnsforhold i foretakene i 1996.

Antall lønnsforhold ¹⁾	Antall «ledere» 1996	Gj.snitt lønn i 1997 Kr	Endring 1995-96 Pst	Endring 1996-97 Pst
25 - 49	4 124	398 979	5,7	7,3
50 - 99	1 844	482 116	6,9	6,7
100 - 249	928	602 258	7,5	8,9
250 og over	423	864 299	6,5	8,2

- 1) Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver for samme person fra samme foretak (fødselsnummer * organisasjonsnummer), noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket. Dette målet gir likevel et godt bilde av størrelsen på foretakene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I LTO-registeret er det ingen opplysninger om stilling, noe som gjør det vanskelig å skille ut administrerende direktør/daglig leder i selskapene. «Leder» er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn både i 1995 og 1996 og i 1996 og 1997, jf boks 3.6. Det kan ikke utelukkes at en på denne måten i noen tilfeller har fått med personer som har høy lønn p.g.a sin spisskompetanse uten å være toppleder. Utvalget tror ikke dette er noe stort problem.

Lønnsnivået i 1996 for identiske ledere i bedrifter med 25 ansatte og over er lavere i LTO-materialet enn i Brønnøysundregisteret. Det skyldes i hovedsak at det er flere lønnsforhold enn ansatte, dvs at det er med noen flere mindre bedrifter i tabell 3.10 enn i tabell 3.9. En kan derfor ikke direkte sammenlikne lønnsveksten for ledere som er sortert etter henholdsvis antall ansatte og antall lønnsforhold.

Fra 1995 til 1996 har *identiske* ledere i bedrifter med over 25 lønnsforhold etter LTO-registeret også gjennomgående hatt en lønnsvekst som har vært om lag 1-3 prosentpoeng høyere enn for lønnstakere i gjennomsnitt.

Sammenliknet med 1995-96 har det vært en tiltakende lønnsvekst fra 1996 til 1997 for toppledere etter LTO-registeret, og forskjellen til lønnstakere i gjennomsnitt har økt fra 1-3 prosentpoeng i 1996 til 2 1/2 - 43/4 prosentpoeng i 1997.

4. Nærmere om lønnsutviklingen for ledersjiktet under administrerende direktører/daglige ledere i NHOs lønnsstatistikk for funksjonærer.

NHOs funksjonærstatistikk omfatter vel 1500 personer innenfor følgende kategorier:

- Tekniske direktører eller stilling med tilsvarende funksjoner, som sorterer direkte under administrerende direktør.
- Assisterende direktører og disponenter.

Lønnsbegrepet er identisk med lønnsbegrepet man bruker for alle øvrige grupper i lønnskapitlet i denne rapporten.

Tabell 3.15: Lønnsutvikling for «ledersjiktet» under administrerende direktører/daglige ledere i NHOs funksjonærstatistikk. Månedsfortjeneste per 1. september. 1995-97.

Antall ansatte	Antall ledere i alt 1. sept. 1996	Gj.sn lønn 1. sept. 1996 Kr	Endring 1	Endring 1.	Endring 1.	Endring 1.
			sept. 1995 - 1. sept. 1996. Alle Pst	sept. 1995 - 1. sept. 1996. Identiske Pst	sept. 1996 - 1. sept. 1997. Alle Pst	sept. 1996 - 1. sept. 1997. Identiske Pst
25-49	96	600 288	5,3	6,8	7,0	5,2
50-99	129	575 232	3,9	7,1	13,0	6,5
100-249	332	586 836	6,9	5,3	5,1	5,5
250 og over	944	585 648	5,0	6,1	5,9	5,8

Kilde: NHO

Tabellen viser noe ulik lønnsvekst mellom gruppene. Dette kan skyldes strukturelle forhold og/eller endringer i bedriftenes sysselsetting, som f.eks. kan føre til at bedrifter skifter fra en størrelsesgruppe til en annen. For gruppene i tabellen var veksten fra 1. september 1995 til 1. september 1996 i gjennomsnitt 5,4 prosent, mens den for funksjonærer totalt i NHO-området var 4,7 prosent. For tilsvarende periode fra 1996 til 1997 var gjennomsnittsveksten for gruppene i tabellen 6,5 prosent mot 4,9 prosent for alle funksjonærer i NHOs funksjonærstatistikk. Dette betyr at gruppen i tabellen har hatt en sterkere lønnsvekst enn funksjonærer for øvrig de siste to årene.

Identiske personer i tabellen (dvs. personer som er med i statistikk tallene i begge årene i sammenligningene), utgjør i gjennomsnitt vel 80 prosent av totalmaterialet. Som følge av alders-, ansiennitets- og avansementsopprykk vil normalt veksten for identiske være noe høyere enn for gjennomsnittet for hele gruppen. Dette er ikke tilfelle for gruppen fra 1996 til 1997. Årsaken til dette er at rekrutteringen av lederne i gruppen i 1997 har kommet inn på et høyere nivå enn gjennomsnittet i gruppen og/eller i forhold til de som har forlatt statistikkgruppen fra 1996.

Lønnsbegrepet for ledersjiktet (eksklusive administrerende direktør/daglige ledere) i NHOs funksjonærstatistikk avviker en del i forhold til lønnsbegrepet for toppsjiktet fra Brønnøysundregistrene og LTO registeret, noe som alene kan forklare ulik lønnsvekst i de to materialene. For ledersjiktet i NHO-statistikkene (eksklusive administrerende direktør/daglige ledere) var økningen fra 1995 til 1996 noe sterkere enn for toppsjiktet fra Brønnøysundregistrene, mens forholdet var motsatt for identiske personer.

3.2.7 Lederlønn i staten

Lederlønnssystemet i staten ble innført 1.6.91, etter at de sentrale partene i tariffoppgjøret i 1990 var enige om å ta ut de øverste lederstillingene i staten ut av tariffområdet. Stillingene ble innplassert i fire kategorier med ulik basislønn, som skulle reflektere den enkelte stillings bredde, omfang og kompleksitet. Videre er det åpning for å innvilge et individuelt tillegg til stillingshaver på inntil 20 prosent av basislønn. Lønnsfastsettelsen skjer administrativt. Det opprettes individuelle kontrakter som regulerer forholdet mellom den enkelte leder og arbeidsgiver, hvor stillings- og resultatkrav inngår.

Tabell 3.16: Samlet gjennomsnittlig lønn, gjennomsnittlige individuelle tillegg og vekst i prosent for ledere i statens lederlønnssystem. 1994-97.

Per. 1. januar	Gj.sn lønn i alt Kr	Herav gj.sn individuelle tillegg Kr	Vekst i gj.sn lønn i prosent	Antall med lederlønnskontrakt
1994	409 435	10 190	-	377
1995	413 846	11 305	1,1	367
1996	423 751	12 771	2,4	373
1997	447 679	16 260	5,6	377

Kilde: Arbeids- og administrasjonsdepartementet

Tabellen viser en forholdsvis beskjeden vekst fra 1994 til 1996. Fra 1 januar 1996 til 1 januar 1997 har veksttakten tatt seg noe opp. Antall lederlønnskontrakter ble redusert i 1997. Det foreligger ennå ikke sammenliknbare tall for 1998.

Datagrunnlag, lønnsbegrep m.m

Utvalget har fått bearbeidet opplysninger om lederlønn fra følgende kilder:

- SSBs ordinære lønnsstatistikk for varehandel, bank- og forsikringsvirksomhet og forretningsmessig tjenesteyting for årene 1990-97
- NHOs lønnsstatistikk for funksjonærer 1990-97
- Opplysninger i aksjeselskapers årsberetning til Brønnøysundregisteret om lønn og annen godtgjørelse til administrerende direktør/daglig leder i 1995 og 1996. Under halvparten av alle aksjeselskapene (ca 109 000 selskaper i 1996) oppgir lønn til administrerende direktør/daglig leder i årsberetningene. Også for de større bedriftene, med mer enn 25 ansatte, er det mange som ikke følger opp aksjelovens krav på dette punktet.
- Skattedirektoratets lønns- og trekkoppgaveregister (LTO) for årene 1995-1997.

Lønnsbegrepet

SSBs lønnsstatistikk og NHOs lønnsstatistikk for funksjonærer er basert på det lønnsbegrepet vi ellers bruker i lønnskapitlet i rapportene, dvs månedsførtjeneste inklusive alle tillegg utenom overtidsbetaling.

Lønnsbegrepet som skal brukes i årsberetningene til aksjeselskaper er hjemlet i aksjelovens §11-12, hvor det heter det:

".....Årsberetningen skal gi opplysning om hvor mange personer som var ansatt i selskapet ved regnskapsårets slutt. Dessuten skal gis opplysning om de samlede utgifter til lønn og annen godtgjørelse til henholdsvis bedriftsforsamling, representantskap, samt revisor og administrerende direktør. ...."

LTO-registeret inneholder alle typer ytelser fra arbeidsgiver/oppdragsgiver til arbeidstaker/oppdragstaker utbetalt på individnivå. Summene på LTO-registeret fordeles på ulike koder. Det er tatt utgangspunkt i kode 111-A som omfatter *all utbetalt lønn og annen kontantgodtgjørelse for arbeid* som ikke er utført som ledd i selvstendig næringsvirksomhet. I tillegg er tatt med kode 112-A som omfatter *skattepliktige og trekkpliktige naturalytelser* som ikke er opptjent som ledd i selvstendig næringsvirksomhet. I 1995 omhandlet kode 111-A begge disse kodene, mens 112-A i 1996 ble skilt ut som en egen kode for naturalytelser. For å kunne få en realistisk sammenligning mellom 1995 og 1996 har det derfor vært nødvendig å benytte summen av 111-A og 112-A for 1996.

Fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold er med i lønnsbegrepet. Derimot er ikke fordel ved kjøp av aksjer til underpris med i lønnsbegrepet (kode 111A + 112A) som er benyttet i statistikken fra LTO om lederlønninger. Slik fordel skal skatlegges som lønn i ervervsåret for børsnoterte selskaper, men blir registrert på egen kode i LTO-systemet (kode 132A) og er dermed ikke kommet med i vårt lønnsbegrep. Lønnsbegrepet både i Brønnøysundregisteret og LTO-registeret har med flere lønnsarter enn lønnsstatistikken. Det gir et høyere lønnsnivå, men det er usikkert om en hadde fått en annen utvikling enn om lønnsstatistikken lønnsbegrep hadde vært lagt til grunn.

Utvalget presenterer tall for lønnsutviklingen 1995-96 fra Brønnøysundregisteret både for *alle* ledere som inngår i materialet i de to årene og for *identiske* ledere, dvs ledere som er med i materialet både i 1995 og 1996. Tall utvalget presenterer ellers i rapporten, jf tabell 3.1 er for alle personer som inngår i lønnsstatistikken hvert år. Ved sammenlikning av lønnsutviklingen mellom ledere og andre lønnstakergrupper bør utviklingen for *alle* legges til grunn.

Lederbegrepet

I materialet fra SSB lønnsstatistikk inngår direktører og disponenter. I prinsippet er topledere (administrerende direktører) med i materialet, men de lar seg ikke skille ut entydig.

I materialet fra Brønnøysundregisteret er det topleder eller administrerende direktør/daglig leder som inngår.

I LTO-registeret er det ingen opplysninger om stilling, noe som gjør det vanskelig å skille ut administrerende direktør/daglig leder i selskapene. Her er «leder» definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn, dvs høyest rapportert beløp på kode 111-A (og 112-A for 1996 og 1997). I tillegg har en lagt til grunn at samme person må ha hatt høyest utbetalt beløp i foretaket i begge årene når en f eks beregner lønnsveksten fra 1996 til 1997. Grunnen til dette er at vi ønsker å unngå at stillingsopprykk påvirker lønnsveksten for denne gruppen. I de tilfeller hvor vi har personer (her definert som ledere) som har høyest lønn i mer enn ett foretak, inngår bare personen/foretaket hvor lønnen er høyest i datagrunnlaget.

3.3 LØNSSOVERHENGET

Unntatt for funksjonærer i NHO-bedrifter er overhenget til 1998 for gruppene i tabell 3.13 noe lavere enn til 1997, særlig gjelder dette i kommunene. Overhenget

til 1998 varierer fra 1,3 prosent for ansatte i kommunene og for industriarbeidere til 2,0 prosent for funksjonærer i NHO-bedrifter. For statsansatte er overhenget 1,7 prosent. Samlet overheng til 1998 kan beregnes til 1,6 prosent. Samlet overheng til 1997 for de samme gruppene var 2,0 prosent, og til 1996 1,2 prosent.

Tabell 3.17: Lønnsoverhenget i en del områder

Område/gruppe:	1997	1998
Arbeidere i alt i NHO-bedrifter	1,6	1,6
Herav: industriarbeidere	1,6	1,3
Funksjonærer i NHO-bedrifter	1,9	2,0
Varehandelen	1,7	1,5
Forretnings- og sparebanker	1,5	1,5
Staten	2,2	1,7
Skoleverket	2,0	1,3
Kommunene	2,6	1,3
Veid gjennomsnitt ¹⁾	2,0	1,6

1) Omfatter noen flere grupper enn de som er med i tabellen.

Kilde: Beregningsutvalget

Tabell 3.18: Beregnet lønnsoverheng til 1999 i noen områder*

Industriarbeidere	2 1/4 pst
Kommunene	4 1/2 pst
Staten	3 1/4 pst
Forretnings- og sparebanker	2 1/4 pst

1) Beregningen av overheng for de ulike områdene bygger på opplysninger om sentrale lønnstillegg i 1998 og en forutsetning om bidrag fra lønnsglidningen gjennom 1998 om lag som i 1997.

Kilde: Beregningsutvalget

Lønnsoverhenget

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget per definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkinger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det

skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper ved tariffoppgjør.

Det utarbeides ikke statistikk per 31. desember eller 1. januar for noen grupper. Overhenget må derfor anslås. For arbeidere i NHO-bedrifter brukes gjerne forholdet mellom lønnsnivået i 4. kvartal og årsgjennomsnittet. For andre grupper må det dels gjøres grove anslag.

Størrelsen på overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Dette kan ha sammenheng med ulik lønnsvekst forrige år, men kan også ha sammenheng med at lønnstilleggene kom til ulike tider gjennom året. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

For de fleste gruppene har vi god oversikt over tidspunktene for tariff tillegg. Vi vet imidlertid mindre om når annen lønnsutvikling skjer.

3.4 LØNNSUTVIKLINGEN FOR KVINNER OG MENN

Lønnsbegrepet

I dette avsnittet har en i hovedsak lagt til grunn samme lønnsbegrep som ellers i "*Lønnsutviklingen i senere år*" i kapittel 3, dvs time- eller månedsfortjenesten eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Videre er timelønnen for arbeidere i NHO-bedrifter omregnet til 37,5 time, se vedlegg 3. Forskjellen mellom kvinners og menns timefortjeneste reduseres med vel 1 prosentpoeng dersom en går fra uomregnede til omregnede tall.

Utvikling i lønnsforskjeller mellom kvinner og menn

Tabell 3.15 og 3.16 viser lønnsutviklingen for *heltidsansatte* kvinner og menn. I tabell 3.15 presenteres hovedgruppene, mens det i tabell 3.16 er foretatt oppsplitting innenfor disse og tatt med flere enkeltgrupper.

Utviklingen fra 1996 til 1997

Tabell 3.15 viser et mer sammensatt bilde av utviklingen i kvinners og menns gjennomsnittlige årslønn fra 1996 til 1997 enn vi det vi har sett hittill på 90-tallet. Det nye trekket fra 1996 til 1997, er tilbakegang i kvinners gjennomsnittlige lønn i forhold til menns innen de viktige hovedgruppene kommunene og skolesektoren. I forretnings- og sparebanker fortsetter en tilbakegang som startet i 1994. For industriarbeidere og for statsansatte er det nær stabilitet mellom kvinners og menns lønn fra 1996 til 1997, mens det er fortsatt tilnærming i varehandelen og for funksjonærer i NHO-bedrifter.

For enkeltgruppene i tabell 3.16, er det en viss tilnærming i forholdet mellom kvinners og menns gjennomsnittlige årslønn for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter, for kontor- og lagerfunksjonærer, innenfor forsikring, i statlig anleggs- og næringsdrift og innenfor hotell- og restaurant. Blant butikkfunksjonærer, innenfor landtransport og forretningsmessig tjenesteyting har det vært en viss tilbakegang fra 1996 til 1997. Gruppen behandling av klienter innenfor kommunesektoren skiller seg ut ved en klar tilbakegang i kvinners gjennomsnittlige årslønn som andel av menns. For det andre gruppene har forholdet mellom kvinners og menns lønn vært tilnærmet stabilt fra 1996 til 1997.

Tilbakegangen i tilnærmingen er spesielt markert innen *kommunene*. Det tekniske beregnings- og statistikkutvalget for kommunesektoren (TBSK) har gjort en foreløpig analyse av de økte lønnsforskjellene mellom kvinner og menn fra 1996 til

1997³. Hovedforklaringen er sterkere lønnsvekst enn den gjennomsnittlige for de mannsdominerte stillingsgruppene sykehusleger og e-verk. Dernest har endret stillings- og aldersstruktur generelt bidratt. Nytilsatte menn hadde høyere lønnsnivå enn menn som gikk ut av kommunesektoren i 1997, mens det var omvendt for kvinner. I tillegg har flere menn enn kvinner har skiftet lønnsrammekode, og dette har bidratt til mer lønnsveksten for menn.

I undergruppa *behandling av klienter* (tabell 3.16) som er kvinnedominert, er hele lønnstilnærmingen som skjedde mellom kvinner og menn på 1990-tallet reversert per 1997. Den sterke tilbakegangen i denne gruppa, hvor vi finner sykehuslegene, veier tungt i hovedgruppa kommunene, med om lag 36 prosent av sysselsettingen i kommunesektoren. Statistikken for denne undergruppa viser bl a at menn i gjennomsnitt har hatt en kraftig økning i faste og variable tillegg fra 1996 til 1997, mens kvinner i gjennomsnitt ikke har hatt noen økning i utbetalinger knyttet til tillegg.

I perioden 1996 til 1997 skjedde det betydelige strukturendringer i *skoleverket*, spesielt knyttet til Reform-97, som bl a førte til en økning i kvinneandelen i grunnskolen fra 1996 til 1997. Det har blitt en relativ økning i antall årsverk på gruntrinnet i forhold til skoleverket under ett. For den kvinnedominerte gruppen førskolelærere som fulgte med 6-åringene inn i skolen er lønnen lavere enn for resten av gruppen. Disse forholdene bidrar til å forklare noe av den økte forskjellen i kvinners og menns gjennomsnittlige årslønn fra 1996 til 1997 innenfor skoleverket.

Tabell 3.19: Gjennomsnittlig årslønn¹⁾ for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i noen store områder. Heltidsansatte.

	1980	1984	1988	1990	1992	1993	1994	1995	1996	1997	Årslønn 1997		Kvinneandel 1997 ²⁾
											Men	Kvinner	
											Kr	Kr	
Industriarbeidere i NHO-bedrifter	84.0	86.6	87.5	89.7	90.3	90.5	90.5	90.4	90.6	90.5	2212 00	2003 00	18
Funksjonærer i NHO-bedrifter	65.2	68.7	71.6	73.5	74.8	75.3	75.5	75.9	76.5	76.9	3178 00	2444 00	27
Varehandelen ³⁾	74.5	76.5	76.6	78.9	79.9	80.5	81.4	82.3	82.4	82.8	2487 00	2059 00	34
Forretnings- og sparebanker	74.8	78.6	78.8	81.4	83.3	83.7	84.0	83.8	83.5	83.0	2823 00	2345 00	48
Statsansatte ⁴⁾	80.9	84.0	83.3	84.8	87.0	88.0	88.3	88.9	89.7	89.9	2484 00	2233 00	35
Skoleverket	88.0	90.9	89.0	89.6	90.7	91.6	92.3	92.8	93.1	92.8	2593 00	2405 00	53
Ansatte i kommunene	83.3	87.4	88.9	89.8	90.9	91.0	91.6	92.3	92.5	91.4	2320 00	2120 00	58

1) Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

2) Basert på tall fra lønnsstatistikken for de enkelte grupper.

3) Fra og med 1990 omfatter lønnsstatistikken for ansatte i varehandelen i prinsippet alle bedrifter

3. Analysen er ifølge TBSK ikke uttømmende, og de vil gå nærmere inn i dette etter lønnsoppgjøret.

i engros- og detaljhandel som sysselsatte 5 eller flere personer medregnet eiere, og ikke 3 eller flere som tidligere.

- 4) Særlig etter 1988 er enkelte statsetater omorganisert til stiftelser og aksjeselskap og er tatt ut av statistikkgrunnlaget

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 3.20: Gjennomsnittlig årslønn¹⁾ for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i en del næringer/grupper. Heltidsansatte.

	1990	1992	1993	1994	1995	1996	1997	Årslønn 1997		Kvinn e- andel ²⁾ 1997
								Menn Kr	Kvinn er Kr	
Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter	74,6	75,0	75,6	75,9	76,3	77,1	77,7	310 200	241 000	24
Varehandel ³⁾ :										
Kontorfunksjonærer	70,6	71,5	72,0	72,6	72,9	73,1	74,1	309 200	229 200	48
Butikkfunksjonærer	83,3	85,1	85,5	86,7	87,7	88,6	87,5	207 900	182 000	53
Lagerfunksjonærer	88,1	89,3	90,0	90,1	90,4	91,0	92,3	208 100	192 100	11
Landtransport (arbeidere)	93,4	93,8	93,8	94,8	94,9	94,8	94,5	189 700	179 800	6
Hotell og restaurant	-	89,6	91,8	91,5	92,2	92,0	92,9	188 100	174 800	67
Forretningsmessig tj. yting	71,1	72,2	72,6	73,8	74,9	76,1	75,7	328 800	249 000	33
Forsikring	70,7	71,8	71,3	71,8	72,4	74,1	74,4	337 200	251 100	47
Interesseorganisasjoner	73,4	76,4	77,6	78,5	78,8	79,2	79,3	310 100	245 800	56
Kommunene:										
Behandling av klienter	75,2	76,2	76,7	77,4	78,3	76,9	75,1	302 700	227 400	77
Forretningsdrift	-		86,6	87,3	87,7	88,0	87,9	238 500	209 700	19
Statsansatte ⁴⁾ :										
Sivile ytre etat	84,3	85,9	86,1	86,1	87,4	86,9	86,8	259 400	225 200	42
Anleggs- og nærings- drift	86,9	88,6	89,8	88,9	90,7	91,6	92,4	231 700	214 100	31

1) Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

2) Basert på tall fra lønnsstatistikken for de enkelte grupper.

3) Fra og med 1990 omfatter lønnsstatistikken for ansatte i varehandelen i prinsippet alle bedrifter i engros- og detaljhandel som sysselsatte 5 eller flere personer medregnet eiere, og ikke 3 eller flere som tidligere.

4) I perioden er enkelte statsetater omorganisert til stiftelser og aksjeselskap og er tatt ut av statis-

tikkgrunnlaget.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Utviklingen fra 1980 til 1997

Tabell 3.15 viser at det i perioden 1980-97 i gjennomsnitt har vært en bedring i kvinners relative lønnsnivå innen alle de hovedgruppene vi har tall for. Sterkest har tilnærmingen vært blant funksjonærene i NHO-bedrifter - det området hvor forskjellene i utgangspunktet var størst.

Det er fortsatt forholdsvis store variasjoner i størrelsen på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn hovedgruppene imellom. Imidlertid er disse gruppene ikke sammenliknbare med hensyn til sammensetning. I forretnings- og sparebanker er f eks alle ansatte med, mens bare arbeidere er med i industrien - en arbeidstakergruppe preget av mindre stillingsmessig spredning.

Et veid gjennomsnitt av gruppene som inngår i tabell 3.15 og 3.16 (hvor sysselsettingen er brukt som vekter), viser at samlet sett utgjorde heltidsansatte kvinners lønn om lag 86,4 prosent av heltidsansatte menns lønn i 1997. I 1991 var andelen knapt 85 prosent. Vi ser mao ikke samme grad av tilnærming over tid i kvinne- og mannlønninger når gruppene sees under ett som når vi ser på dem enkeltvis. Gruppene som inngår omfatter om lag 60 prosent av alle heltidsansatte.

Vi har ikke noe godt mål for lønnsforskjellen mellom *alle* kvinner og menn under ett. Levekårsundersøkelsen 1995 viser at gjennomsnittlig timelønn (inkludert overtidbetaling) for kvinner utgjorde 79,7 prosent av gjennomsnittlig timelønn for menn, mens Levekårsundersøkelsen 1991 viste en andel på 81,3 prosent⁴.

Forhold som kan forklare forskjellen mellom Levekårsundersøkelsen og resultatet av sammenveilingen av tabell 3.15 og 3.16, er bl a at Levekårsundersøkelsen inkluderer overtid, mens det lønnsbegrep vi bruker i denne rapporten som nevnt ikke har med overtid. Videre inkluderer også Levekårsundersøkelsen deltidsansatte, som i stor grad er kvinner. Lønnsutviklingen for deltidsansatte i forhold til heltidsansatte og endringer i gjennomsnittlig arbeidstid for deltidsansatte kan gi andre relative lønnsforskjeller enn de som framkommer i tabell 3.15. Det er dessuten knyttet usikkerhet til disse resultatene fra Levekårsundersøkelsen, fordi den er en utvalgundersøkelse og basert på opplysninger direkte fra inntektstakerne.

Erling Barth ved Institutt for samfunnsforskning (ISF) har sett nærmere på Levekårsundersøkelsene. Etter enkelte statistiske korreksjoner av grunnlagsmaterialet⁵, finner han et brutto lønnsgap på 18,1 prosent i kvinners disfavør i 1991, mot 17,3 prosent i 1995. Dette indikerer at det reelt sett har vært en svak tilnærming i løpet av perioden på arbeidsmarkedet i alt.

Når det tas hensyn til utdanningslengde og yrkeserfaring er «netto lønnsgap» mellom kvinner og menn så og si uendret i perioden (reduert fra hhv 15,4 prosent til 15,2 prosent). Tas det i tillegg hensyn til bransje, går gjennomsnittlig lønnsforskjell mellom kvinner og menn ned fra 14,3 prosent i 1991 til 11,7 prosent i 1995. Mao: innenfor samme bransje er lønnsgapet mellom kvinner og menn med like lang erfaring og utdanning redusert. Gjennomsnittlig lønnsforskjell mellom kvinner og menn på arbeidsmarkedet sett under ett reduseres altså mindre enn lønnsforskjellen

4. I tabellen som publiseres i Levekårsundersøkelsene opereres det med gjennomsnittlig timelønn i hele kroner. Lønnsforskjellen som er beregnet i dette avsnittet bygger på bakgrunnsmateriale hvor ører er med, slik at evt «avrundingseffekter» unngås.

5. Observasjoner uten opplysninger om utdanning, alder og bransjetilknytning er fjernet fra utvalget. Det samme gjelder observasjoner hvor det er oppgitt under 10 eller over 1 000 1990-kroner i timelønn.

innen enkeltbransjer tilsier. Dette innebærer at det har skjedd bransjeforskyvninger og sysselsettingsendringer som motvirker den tilnærming i lønn som finner sted innenfor enkeltbransjer.

Vedleggstabell 8.3 viser utviklingen for arbeidere innen en del bransjer i industrien. Innenfor flere enkeltbransjer har det vært fortsatt tilnærming mellom kvinners og menns gjennomsnittlige timefortjeneste fra 1996 til 1997. Imidlertid har det også vært tilbakegang eller stagnasjon i andre bransjer. I treindustrien og i elektrokjemisk industri, som er mannsdominerte bransjer, var det om lag lik gjennomsnittlig timelønn for kvinner og menn i 1997.

Tabell 3.16 viser at innenfor landtransport, hvor kvinneandelen er lavest, er forskjellen minst mellom kvinners og menns gjennomsnittlige årslønn. Innenfor området behandling av klienter i kommunesektoren - som har den høyeste kvinneandelen - er imidlertid lønnsforskjellen relativt stor, og den økte fra 1995 til 1997. Størst lønnsforskjell fant vi i 1997 blant kontorfunksjonærer i varehandel og blant ansatte i forsikring, grupper som også har en relativt høy kvinneandel.

Flere undersøkelser⁶ har vist at det er en sterk tendens til at lønnsnivået er lavest der en finner den største andelen kvinner. Ser vi spesielt på industrien, viser kolonnene 2 og 3 i vedleggstabell 8.3 at det ikke er en slik entydig sammenheng, men en tendens til at sterkt kvinnedominerte bransjer, som f.eks. konfeksjonsfabrikker og vaskerier og rensierier, har lavere gjennomsnittlig lønnsnivå enn de øvrige bransjer. Motsatt ser vi en tendens til klart høyere gjennomsnittlig lønnsnivå i sterkt mannsdominerte bransjer - som elektrokjemisk industri og grafisk industri.

Likelønnsstrekk ved lønnsoppgjør

Følgende trekk ved lønnsoppgjørene er av sentral betydning for hvordan de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn utvikler seg:

1. Formen på de sentrale tilleggene, dvs. om det gis generelle prosenttillegg og/eller krone-tillegg, om det gis spesielle lavlønnstillegg, tillegg til bestemte yrkesgrupper m.v. Et likt kronetillegg vil gi en noe sterkere gjennomsnittlig lønnsvekst for kvinner enn for menn, ettersom kvinner i større grad enn menn er representert i lavlønngruppen.
2. Fordelingen av de lokale tilleggene.
3. De relative lønnstilleggene i typiske kvinnesektorer og næringer til forskjell fra mannsdominerte sektorer og næringer.

Nedenfor gis hovedtrekk ved lønnsoppgjørene våren 1998 for noen grupper i privat sektor og for offentlig sektor.

Privat sektor

Det har i år vært gjennomført forbundsvis oppgjør i *LO/NHO-området*. Det er stort sett gitt et sentralt generelt tillegg på kr. 3 pr time i områder med lokal forhandlingsrett. Særlige lav- og likelønnsstillegg gir sentrale tillegg på kr 5 og over i enkelte lavlønnsområder. Sammen med til dels betydelig økning minstelønnsatser tilsier dette klar likelønnsprofil. I hotell og restaurant ble partene dessuten enige om en særlig pott til bruk for likestillingstillegg i den enkelte bedrift, forutsatt at det inngås likestillingsavtaler på bedriften.

6. Bl a Marianne Nordli Hansen (ISF): Hva betyr andelen kvinner i et yrke for lønn. Søkelys på arbeidsmarkedet nr. 2/94.

I *varehandelen* ble det gitt et generelt tillegg på 5 kroner per time. I tillegg ble tilleggene for ubekvem arbeidstid økt. Også i dette området hadde det sentrale oppgjøret en lavlønns- og likelønnsprofil.

I *forretnings- og sparebanker* ble det gitt et generelt prosenttillegg til alle på 4,1 prosent, eller minst kr 10 000 pr år fra 1. mai. Her avviker innretningen på oppgjøret fra LO/NHO-området og privat sektor for øvrig.

Offentlig sektor

Både i staten og i kommunene ble det gitt et likt generelt kronetillegg på kr 10 000 til alle. Det ga i gjennomsnitt noe sterkere prosentvis vekst for kvinner enn for menn, ettersom kvinner i større grad enn menn er representert i lavlønnsgruppen. Det ble også gjennomført enkelte tekniske harmoniseringer av lønnstabellene opp til lønnstrinn 35. I staten ble det avsatt en relativt stor pott til sentrale justeringsforhandlinger og til lokale forhandlinger, hvor partene bl a var enige om at kvinner og skulle få en større andel av potten enn en proratafordeling tilsa. Det ble også satt av midler til økte begynnerlønnninger. I kommunene ble det foretatt sentrale justeringer av lønnsrammer og lønnsstruktur som utgjør 2,67 prosent med virkning fra 1. september. Det ble dessuten satt av en pott til lokale forhandlinger per 1. november på 0,78 prosent. Nærmere omtale av lønnsoppgjørene i 1998 er gitt i vedlegg 2.

Fordeling av lokale tillegg

Et partssammensatt utvalg søkte å belyse effekter av tariffoppgjøret i *LO/NHO-området* i 1995, da det i dette området ble gitt individuelle tillegg med sikte på å sikre lavlønnsgrupper, herunder kvinnedominerte grupper. Det ble imidlertid ikke lagt føringer om at kvinner skulle få mer ved lokale forhandlinger enn en proratafordeling skulle tilsi. I den forbindelse ble det gjennomført en utvalgsundersøkelse som hadde til hensikt å avklare hvilke konsekvenser det sentrale tariffoppgjøret hadde for de lokale lønnsoppgjørene og for lønnsrelasjoner i den enkelte bedrift.

Undersøkelsen viste at de lokale parter i dette området i en viss grad gjenopprettet virkningen av de sentrale tilleggene i lokale forhandlinger. I bedrifter som hadde gjenopprettet hadde menn en sterkere lønnsvekst enn kvinner. I disse bedriftene fikk man altså økt forskjell mellom kvinners og menns lønnsnivå i stedet for tilnærming. I bedrifter som ikke gjenopprettet lønnsrelasjonene hadde kvinner og menn omtrent samme lønnsutvikling. For en mer utfyllende drøfting av dette punkt vises til rapport nr. 2 1997.

I *staten* har partene i de siste lønnsoppgjørene blitt enige om at kvinner skulle få en større andel av pottene til sentrale justeringer og lokale forhandlinger enn en proratafordeling tilsa. I 1996 ble kvinner tildelt om lag 47 prosent av midlene i de sentrale justeringsforhandlingene, mens en proratafordeling skulle tilsi 42 prosent. I 1997 fikk kvinner omlag 46 prosent av midlene, mens en proratafordeling skulle tilsi 44 prosent.

Det foreligger ennå ikke en samlet oppsummering av resultatet fra de lokale forhandlingene i 1997. Det innkomne materialet for 1996 representerte 81 prosent av lønnsmassen i Statens Sentrale Tjenestemannsregister. Kvinners andel av lønnsmassen, sett i forhold til det innkomne materialet, var 29,5 prosent. Av den samlede avsetningen fikk kvinner 30,6 prosent. I 1995 ble kvinner tildelt 36,2 prosent av lønnsmassen man har statistikk for, mens kvinners andel av denne lønnsmassen var 34,8 prosent. Kvinner har altså fått mer enn en proratafordeling skulle tilsi både ved

de siste års sentrale justeringer, og i de lokale forhandlingene for de områdene det foreligger materiale for.

I vedlegg 5 presenteres analyser som belyser lønnsgapet mellom kvinner og menn nærmere.

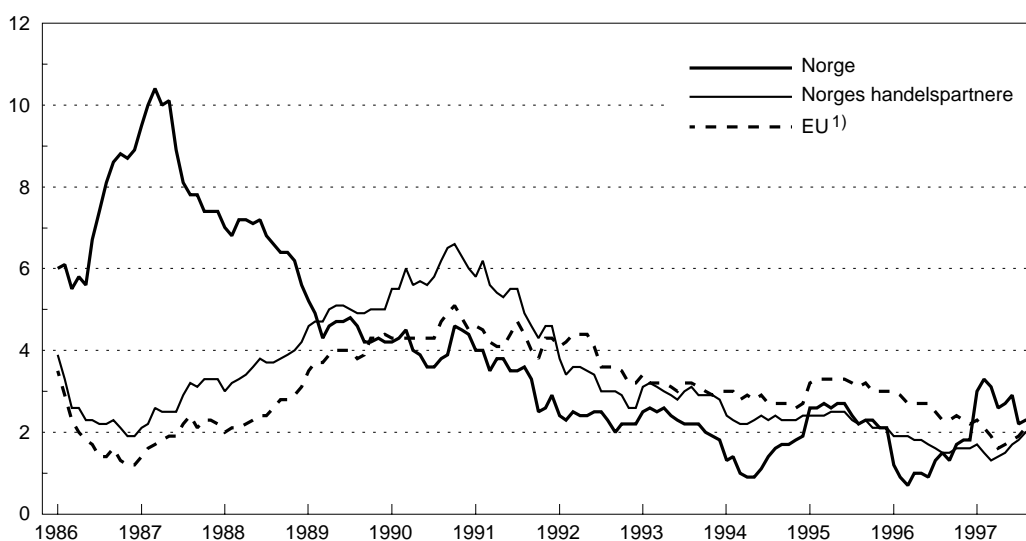
KAPITTEL 4

Prisutvikling og konsumprisindeksen

- *Konsumprisindeksen steg i gjennomsnitt med 2,2 prosent de fem første månedene i 1998, sammenlignet med tilsvarende periode i fjor. Etter å ha vist en stabil utvikling gjennom annet halvår 1997 falt prisstigningstakten i januar 1998. I første halvdel av 1998 har tolv månedersveksten variert mellom 2,0 og 2,5 prosent. I mai 1998 lå tolv månedersveksten på 2,1 prosent. I første kvartal av 1998 har prisstigningstakten falt i EU-landene og hos gjennomsnittet av våre handelspartnere, og i denne perioden har stigningstakten i Norge vært høyere enn i disse landene.*

4.1 KONSUMPRISINDEKSEN

Figur 4.1 gir en oversikt over tolv månedersveksten i konsumprisindeksen i Norge, hos våre handelspartnere og i EU-landene, i perioden fra 1986 til mars 1998. I perioden fra 1989 til 1997 lå prisstigningstakten i Norge under eller på linje med stigningstakten hos våre handelspartnere og i EU-landene. Etter den kraftige økningen i den norske tolv månedersveksten ved årsskiftet 1996/97, lå den norske prisstigningstakten i første halvdel av 1997 både over nivået i EU-landene og gjennomsnittet for våre handelspartnere. I annet halvår 1997 skjedde det en tilnærming i prisstigningstakt, slik at tolv månedersveksten mot slutten av året lå omtrent på samme nivå i Norge som hos våre handelspartnere og i EU-landene. I første kvartal av 1998 har imidlertid stigningstakten falt i EU-landene og hos gjennomsnittet av våre handelspartnere, og i denne perioden har stigningstakten i Norge ligget på et høyere nivå enn i disse landene. Utviklingen i konsumprisindeksen for en del OECD-land, fremgår av tabell 4.1.

Figur 4.1 Konsumprisene i Norge, hos våre handelspartnere og i EU-landene. Prosentvis endring fra samme måned året før.

1. EU-15, sammenveid med kjøpekraftsparitet-justerte andeler av privat konsum som vekter. Frem til og med 1994 viser grafen prisutviklingen for EU-12.

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Tabell 4.1: Konsumprisindeksen i noen OECD-land.¹ Prosentvis endring fra perioden før.

	Gjennomsnitt 1985 - 1995	1995	1996	1997	jan.-mars 1997- jan.-mars 1998
Norge	4,4	2,4	1,3	2,6	2,2
USA	3,5	2,8	2,9	2,3	1,4
Japan	1,4	-0,1	0,1	1,7	2,0
Tyskland ²⁾	2,3	1,8	1,5	1,8	1,1
Frankrike	2,9	1,7	2,0	1,2	0,7
Storbritannia	4,8	3,4	2,4	3,1	3,4
Italia	5,7	5,4	3,8	1,8	1,7
Sverige	5,4	2,9	0,8	0,9	0,9
Danmark	3,1	2,1	2,1	2,2	2,1
Finland	3,8	1,0	0,6	1,2	1,9
OECD-området ³⁾	3,6	3,8	3,7	2,7	2,1
EU-15 ⁴⁾	4,2	3,1	2,5	2,0	1,7
Norges handelspartnere	3,7	2,4	1,7	1,8	1,6

- 1) Harmonisert konsumprisindeks. Innenfor EØS-området har det gjennom flere år pågått et samarbeid om å utvikle en ny konsumprisindeks. Formålet har vært å utvikle et egnet mål for konsumprisutvikling ved sammenligninger mellom land, gjennom å harmonisere det metodiske opplegget for beregning av konsumprisindekser. Den 7. mars 1997 ble de første resultatene for den harmoniserte konsumprisindeksen publisert for EUlandene, Island og Norge. Den harmoniserte konsumprisindeksen vil for de fleste landene eksistere parallelt med den tradisjonelle konsumprisindeksen. Fra januar 1997 er dekningsgraden for den norske harmoniserte indeksen 86 prosent, det vil si at den harmoniserte indeksen dekker 86 prosent av grunnlaget for den tradisjonelle konsumprisindeksen. Det tekniske beregningsutvalget vil komme tilbake til den harmoniserte konsumprisindeksen i senere rapporter.
- 2) Fra 1993 inkluderer tallene hele Tyskland.
- 3) Sammenveid med kjøpekraftsparitet-justerte andeler av privat konsum som vekter, eksklusive Tyrkia.
- 4) Sammenveid med kjøpekraftsparitet-justerte andeler av privat konsum som vekter. EU-12 frem t.o.m. 1992

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Tabell 4.2 viser *prisstigningstakten* beregnet i forhold til samme måned året før. Gjennom 1997 viste prisstigningstakten en fallende tendens, fra 3,0 prosent i januar til 2,3 prosent i desember. Fallet i stigningstakt våren og sommeren 1997 kan blant annet forklares med reduserte elektrisitetspriser, fall i tolv månedersveksten for klær og skotøy samt at effekten av bortfallet av ordningen med momskompensasjon med virkning fra 1. juli 1996 var uttømt.

Prisstigningstakten falt i begynnelsen av 1998 bl.a. på grunn av et markert prisfall på klær i forbindelse med vintersalget. I mars og april tok imidlertid prisstigningen seg noe opp som følge av at reduksjonen i elektrisitetsprisene var mindre i år enn i tilsvarende periode i fjor, samt variasjoner i sesongmønsteret for klesprisene.

I mai falt imidlertid prisstigningstakten igjen. Dette skyldes bl.a. at fjorårets bensinprisøkning ikke gjentok seg i år. I tillegg falt elektrisitetsprisene kraftigere fra april til mai i år enn de gjorde på samme tid i fjor. Med en budsjettandel på i overkant av 4 prosent har de siste års fluktasjoner i elektrisitetsprisene hatt betydelig innflytelse på tolv månedersvekstens forløp. I tillegg til avgiftsendringene ved årsskiftet 1996/97 var den observerte økningen i prisstigningstakten gjennom 1996 og i første kvartal 1997 i sterk grad påvirket av den kraftige økningen i elektrisitetsprisene i perioden. Deretter falt elektrisitetsprisene som igjen bidro til en reduksjon i prisstigningstakten våren og sommeren 1997. I første del av 1998 har elektrisitetsprisene vært markert lavere enn i tilsvarende periode i fjor, som har bidratt til å dempe tolv månedersveksten så langt i 1998.

Tabell 4.2: Konsumprisindeksen

	Indekstall			Endring i prosent fra året før		
	1996	1997	1998	1996	1997	1998
Januar	260,0	267,8	273,2	1,2	3,0	2,0
Februar	260,1	268,6	274,1	0,9	3,3	2,0
Mars	261,3	269,3	275,6	0,7	3,1	2,3
April	262,2	269,0	275,8	1,0	2,6	2,5
Mai	262,6	269,7	275,4	1,0	2,7	2,1
Juni	262,9	270,4		0,9	2,9	
Juli	263,9	269,8		1,3	2,2	
August	263,7	269,7		1,5	2,3	
September	264,9	270,9		1,3	2,3	
Oktober	265,9	271,6		1,7	2,1	
November	265,9	271,9		1,8	2,3	
Desember	265,8	272,0		1,8	2,3	
Årsgjennomsnitt	263,3	270,1		1,3	2,6	

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I tabell 4.3 er konsumprisindeksen inndelt etter konsumgrupper. Tabellen gir en oversikt over *gjennomsnittlig prisendring* fra mai 1996 til mai 1997 og fra mai 1997 til mai 1998, samt bidragene til den samlede prisveksten for de ulike konsumgruppene. Konsumgruppene matvarer, drikkevarer og tobakk, reiser og transport samt andre varer og tjenester bidro sterkest til veksten i konsumprisindeksen fra mai 1997 til mai 1998. Innenfor gruppen matvarer var det jevnt over prisoppgang på de fleste vareslag. Den kraftige prisveksten for drikkevarer og tobakk skyldes i hovedsak avgiftsøkninger ved årsskiftet 1997/98. Innenfor konsumgruppen reiser og transport var det særlig kategorien «drift og vedlikehold av transportmidler» som bidro til prisveksten, på tross av en liten nedgang i bensinprisene i perioden. Kraftige prisøkninger på vedlikehold og forsikring forklarer denne utviklingen. Veksten for gruppen andre varer og tjenester skyldes i hovedsak prisøkninger på hoteller, restauranter, selskapsreiser mv. Konsumgruppen bolig, lys og brensel bidro kun i beskjeden grad til prisveksten i perioden, men det var store variasjoner for de enkelte komponentene. På grunn av høy budsjettandel bidro selv en moderat økning

i husleier betydelig til den samlede prisveksten i perioden. I motsatt retning trakk en kraftig prisnedgang på elektrisitet.

Tabell 4.3: Konsumprisindeksen - varer og tjenester etter konsumgruppe

	Vekt f.o.m. aug. 97	Endring i prosent		Bidrag i prosentpoeng	
		mai 96-mai 97	mai 97-mai 98	mai 96-mai 97	mai 97-mai 98
Totalt	1000.0	2.7	2.1	2.70	2.11
0. Matvarer	136.1	4.0	4.0	0.56	0.53
1. Drikkevarer og tobakk	36.6	7.0	8.8	0.27	0.32
2. Klær og sko	63.0	0.2	-0.9	0.01	-0.06
3. Bolig, lys og brensel	228.6	3.0	0.3	0.72	0.07
Herav: husleie	141.3	1.7	2.6	0.26	0.37
elektrisitet	42.3	8.6	-8.5	0.37	-0.36
4. Møbler og husholdn. art.	87.9	1.3	0.9	0.12	0.08
5. Helsepleie	25.1	2.8	8.5	0.07	0.21
6. Reiser og transport	217.7	2.6	1.7	0.55	0.37
7. Fritidssysler og utdanning	114.4	1.8	2.4	0.20	0.26
8. Andre varer og tjenester	90.6	2.0	3.6	0.17	0.32

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I tabell 4.4 er konsumprisindeksen inndelt etter leveringssektorer. Tabellen gir en oversikt over gjennomsnittlig prisendring fra mai 1996 til mai 1997 og fra mai 1997 til mai 1998, samt bidragene til den samlede prisveksten for de ulike leveringssektorene. Denne oppsplittingen av konsumprisindeksen kan antyde noe om hvilke mekanismer som ligger bak endringene i konsumprisindeksen. Andre tjenester, husleie og importerte konsumvarer bidro sterkest til prisveksten fra mai 1997 til mai 1998. Den sterke veksten for gruppen andre tjenester fanger bl.a. opp prisøkninger på vedlikehold og forsikring av driftsmidler, offentlige transportmidler, hoteller, restauranter og selskapsreiser mv. Økte priser på drikkevarer, tobakk, frukt, grønnsaker og biler bidro til veksten for gruppen importerte konsumvarer, mens nedgang i prisene på klær og skotøy trakk i motsatt retning. Innenfor gruppen andre norskproduserte konsumvarer, som i gjennomsnitt ikke bidro til prisveksten i den aktuelle perioden, skjuler det seg store variasjoner. Det var blant annet sterk prisoppgang på tobakk, men samtidig prisnedgang på elektrisitet og bensin.

Tabell 4.4: Konsumprisindeksen - varer og tjenester etter leveringssektor

	Vekt f.o.m. aug. 97	Endring i prosent		Bidrag i prosentpoeng	
		mai 96-mai 97	mai 97-mai 98	mai 96-mai 97	mai 97-mai 98
Totalt	1000.0	2.7	2.1	2.70	2.11
Jordbruksvarer	77.7	5.2	3.2	0.41	0.24
Fiskevarer	9.1	2.7	1.8	0.03	0.02
Andre norksprod. konsumvarer	292.7	3.8	0.0	1.13	-0.01
Importerte konsumvarer	234.8	1.1	1.3	0.26	0.30
Husleie	141.3	1.7	2.7	0.26	0.37
Andre tjenester	244.4	2.5	4.9	0.57	1.19

Kilde: Statistisk sentralbyrå

4.2 OFFENTLIGE TJENESTER

Den offentlige sektor og det offentlige tjenestetilbudet blir finansiert på ulike måter, bl.a. gjennom direkte skatter, avgifter og brukerbetaling. Noen offentlige tjenester tilbys gratis, andre tilbys med en viss egenandel eller til selvkost. I konsumprisindeksen inngår offentlige tjenester bare i den grad det er satt en pris på tjenestene. Noen tjenester leveres eksklusivt av det offentlige til vedtatte priser, mens andre tjenester leveres enten i samarbeid eller i konkurranse med private aktører. Det kan således være problematisk å skille ut og kategorisere tjenester som fullt ut offentlige, og av samme grunn kan det være vanskelig å få en samlet oversikt over prisutviklingen på offentlige tjenester.

Kommunale tjenester utgjør en viktig del av det offentlige tjenestetilbudet. Prisene på kommunale varer og tjenester har økt betydelig i de siste årene. Dette har bl.a. sammenheng med at kommunene har økt selvfinansieringsgraden. Kommunene har altså redusert omfanget av subsidier, slik at prisene på kommunale tjenester i større grad enn tidligere reflekterer kostnadene ved å levere tjenestene. Kommunale tjenester har i større grad blitt brukerfinansiert, og for kommunale tjenester som vann, avløp, renovasjon, feiing, barnehagetjenester og hjemmehjelp, er brukerbetaling vanlig. I den kommunale helse- og tannhelsepleien er det i mindre grad egenbetaling. For kommunale tjenester skal ikke kommunene beregne seg høyere priser enn det som reflekterer kostnadene ved å levere tjenestene (inkludert kostnader som følger av ulike offentlige reguleringer og forskrifter).

4.2.1 Kommunale avgifter/gebyrer

Det kan være av interesse å se nærmere på i hvilken grad endringer i prisene på de kommunale tjenestene fanges opp av konsumprisindeksen. Endringer i kommunale gebyrer for vann, renovasjon, avløp og feiing inngår på en indirekte måte i konsumprisindeksen. Konsumgruppe 311-314 består av renter av lån til boligformål, forsikring av boliger, vannavgift og andre avgifter (renovasjon, feiing, avløp og feste). Disse gruppene har en vektandel i konsumprisindeksen på om lag 8,5 prosent. Disse gruppene har imidlertid ingen egne representantvarer, men forutsettes å stige i takt med husleier (315). Innenfor konsumgruppen «husleier» er husleier i borettslag den

dominerende komponenten. For andelshavere i borettslag betales kommunale gebyrer gjennom husleien.

Kommunale gebyrer påvirker dermed konsumprisindeksen på to måter. For det første gjennom den innvirkning som de har på husleiene i borettslag mv., og for det andre gjennom endringer i budsjett-/vektandelen. Det er flere faktorer bak utviklingen i husleiene, og selv om delindeksen husleier har hatt en relativt stabil utvikling i de senere år, kan enkeltfaktorer ha endret seg i betydelig grad. Isolert sett er det grunn til å tro at rentenedgangen de siste årene skulle ha gitt grunnlag for nedsetting av husleiene. Når dette ikke har skjedd, kan én forklaring være den sterke økningen i kommunale gebyrer i de senere år. En annen forklaring kan være husleieøkninger i det private utleiemarkedet utenom borettslagene. Siden konsumprisindeksen ikke gir direkte informasjon om utviklingen i de kommunale gebyrene knyttet til egen bolig, kan det være av interesse å se nærmere på disse, jf. tabell 4.5.

Tabell 4.5: Kommunale gebyrer knyttet til egen bolig. Endring i prosent. Gjelder hele landet

	jan. 94-jan. 95	jan. 95-jan. 96	jan. 96-jan. 97	jan. 97-jan. 98
Konsumprisindeksen	2,6	1,2	3,0	2,0
Renovasjon	5,2	6,9	9,6	8,9
Feiing	3,5	3,8	5,0	4,1
Vann	5,1	5,1	5,9	3,1
Avløp/kloakk	6,1	7,9	7,8	4,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Det fremgår av tabell 4.5 at de kommunale gebyrene for renovasjon, feiing, vann og avløp siden 1995 har hatt en langt kraftigere vekst enn konsumprisindeksen. Årsakene til denne utviklingen er flere, bl.a. er det grunn til å tro at selvfinansieringsgraden har økt, og at subsidiene har blitt tilsvarende redusert. Høyere gebyrer for kommunale tjenester knyttet til egen bolig følger også som et resultat av økte kostnader i forbindelse med nye statlige reguleringer og forskrifter. I løpet av det siste året hadde årsavgiften for renovasjon den sterkeste veksten med knapt 9 prosent. Denne prisøkningen har blant annet sammenheng med at enkelte kommuner må utbedre gamle søppelfyllinger grunnet miljøhensyn. Veksten i de kommunale gebyrene for avløp kan bl.a. ses i sammenheng med kravene til reduserte utslipp og derav økte investeringer, som fulgte av Nordsjøavtalen. Når det gjelder utviklingen i kommunale gebyrer er det også betydelige geografiske forskjeller, jfr. tabell 4.6.

Generelt kan man si at bakgrunnen for de geografiske forskjellene i veksten i kommunale gebyrer både er å finne i ulike kostnadsforhold, men også i ulike strategier for prissetting av slike tjenester. I perioden fra 1990 til 1998 hadde Nord-Norge i gjennomsnitt den sterkeste veksten i de kommunale gebyrene.

Tabell 4.6: Kommunale gebyrer knyttet til egen bolig. Endring i prosent fra januar til januar

	Renovasjon		Feiing		Vann		Avløp	
	96-97	97-98	96-97	97-98	96-97	97-98	96-97	97-98
Hele landet	9.6	8.9	5.0	4.1	5.9	3.1	7.8	4.2
Østlandet	7.7	8.3	6.5	4.0	6.0	2.4	6.1	4.4
Agder/Rogaland	10.9	5.7	2.7	11.3	9.3	3.5	11.4	3.4
Vestlandet	12.7	13.8	3.7	2.9	6.2	3.4	11.1	2.1
Trøndelag	11.3	11.7	4.8	-0.9	4.7	3.2	6.5	5.4
Nord-Norge	10.5	6.6	3.8	4.4	3.1	5.2	7.4	5.0

Kilde: Statistisk sentralbyrå

4.2.2 Andre kommunale og offentlige tjenester

Konsumgruppen «leid hjelp til hjemmet» inkluderer også kommunale tjenester. I denne konsumgruppen, som har en vektandel på om lag 1,8 prosent, inngår blant annet representantvarene «lønn til husmorvikar», «egenbetaling hjemmehjelp» og «barnehagesatser». I representantvaren «barnehagesatser» inngår både kommunale og private barnehager. Tabell 4.7 viser utviklingen i barnehagesatser i perioden 1995 til 1998.

Tabell 4.7: Barnehagesatser. Prosentvis endring. Gjelder hele landet.

	jan. 94-jan. 95	jan. 95-jan. 96	jan. 96-jan. 97	jan. 97-jan. 98
Konsumprisindeksen	2,6	1,2	3,0	2,0
Kommunale barnehager	4,2	2,8	4,4	3,8
Private barnehager	2,9	2,5	3,1	4,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.7. viser at barnehagesatsene i de fire siste årene har hatt en sterkere vekst enn konsumprisindeksen, og at satsene for kommunale barnehager har steget kraftigere enn satsene for private barnehager, dog med unntak for siste år. I perioden januar 1993 til januar 1998 var prisveksten i kommunale barnehager på knapt 20 prosent, som var det dobbelte av den generelle prisstigningen i samme periode. Prisene på private barnehageplasser økte i samme tidsrom med vel 15 prosent.

Kommunale transporttjenester er med i konsumprisindeksen under konsumgruppe 632 «sporvei og forstadsbaner» og konsumgruppe 635 «buss». Til sammen har disse en vektandel på knapt 1 prosent.

Under konsumgruppen «helsepleie» finner vi bl.a. tannlegehjelp og legehjelp (til sammen en vektandel på omlag 1,4 prosent). Dette er i hovedsak private tjenester, men har i større eller mindre grad tilskudd fra det offentlige. Dessuten drives det i noen grad lege- og tannlegetjeneste på kommunal basis. Når det gjelder den kommunale tannhelsetjenesten er denne i stor grad rettet mot spesielle grupper (bl.a. skolebarn) og egenandeler er lite utbredt. I den grad kommunale innsparinger skjer

gjennom reduksjon av tilbudet, påvirkes ikke prisnivået. For legetjenester, ved f. eks. kommunale legesentre eller poliklinikker på sykehus, følges avtalte satser. Kommunene yter ellers driftstilskudd til private leger etter bestemte regler og etter avtale med den enkelte lege. I konsumprisindeksen registreres bare de fastsatte egenandelssatsene. Det at en stadig større andel av legene ikke har avtaler med kommunene, og at legetjenestene av den grunn i gjennomsnitt blir dyrere, kommer således ikke til uttrykk i konsumprisindeksen. Betaling for opphold på kommunale sykehjem mv. kommer ikke med i konsumprisindeksen.

Kinodrift inngår også i det kommunale tjenestetilbudet. I tillegg til de kommunale tjenestene inngår noen tjenester i konsumprisindeksen som blir levert av offentlig eide selskaper. Prisene på disse tjenestene fastsettes av Stortinget. Dette gjelder blant annet for portotakstene, fjernsynslisensen og rammene for NSBs takster. Tabell 4.8. viser prisutviklingen for utvalgte konsumgrupper og representantvarer som inngår i konsumprisindeksen.

Tabell 4.8: Diverse offentlige tjenester. Endring i prosent fra året før.

	Vektandel	1994	1995	1996	1997
Konsumprisindeksen	100	1,4	2,4	1,3	2,6
Leid hjelp til hjemmet	1,8	4,6	5,7	3,1	4,1
Helsepleie	2,5	2,3	4,5	3,2	3,3
Kinobesøk	0,2	3,5	7,4	4,8	7,7
Fjernsynslisens	0,9	4,3	6,1	2,9	2,4
Jernbane	0,4	0,8	0,5	7,3	0,0
Sporvei og forstadsbane	0,2	-1,5	0,0	-1,6	2,9
Buss	1,0	2,5	2,8	2,3	4,0
Porto	0,1	2,9	2,9	10,0	4,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Prisene på de fleste utvalgte offentlige tjenestene i tabell 4.8 steg i perioden 1994 til 1997 sterkere enn konsumprisindeksen (dog med visse unntak for skinnegående transportmidler). Sammenholdt med prisutviklingen på kommunale tjenester i tilknytning til egen bolig og utviklingen i de kommunale barnehagesatsene, er det grunnlag for å si at prisene på offentlige tjenester som direkte og indirekte inngår i konsumprisindeksen, i de siste årene har steget kraftigere enn konsumprisindeksen.

KAPITTEL 5

Utviklingen i norsk industris konkurransevne

- *Etter en nokså sammenhengende styrking i perioden 1988 til 1994, en viss svekkelse i 1995 og 1996, antyder foreløpige tall at den kostnadmessige konkurransevnen også svekket seg noe i 1997. Veksten i timelønnskostnadene i norsk industri var i perioden 1988-94 i gjennomsnitt lavere enn for handelspartnerne. Når en samtidig tar hensyn til at kronkursen svekket seg, gikk relative lønnskostnader i felles valuta ned med vel 13 prosent fra 1988 til 1994. Fra 1994 til 1996 økte de relative timelønnskostnadene i felles valuta med mellom 4 og 5 prosent, hvorav om lag halvparten av økningen har sammenheng med at kronkursen styrket seg i 1995. Foreløpige tall indikerer at timelønnskostnadene i norsk industri økte med 4,8 prosent i 1997, som er noe høyere enn tilsvarende anslag for handelspartnerne. Med svak styrking av kronkursen fra 1996 til 1997 tyder de foreløpige tallene på at de relative timelønnskostnadene i norsk industri regnet i felles valuta har gått noe opp fra 1996 til 1997. Sammenliknbare tall som foreligger for industriarbeidere, indikerer at lønnskostnadsnivået i 1997 lå om lag 13 prosent over gjennomsnittsnivået for handelspartnerne målt i felles valuta. Dette er noe høyere enn i 1996, men klart lavere enn på slutten av 1980-tallet. Om en ser på de samlede lønnskostnadene for alle grupper, er det grunn til å tro at lønnskostnadene per timeverk i norsk industri i fjor var noe høyere enn gjennomsnittet for våre handelspartnere. I ettertid kan industriens totale konkurransevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i markedsandelene for industriprodukter på hjemmemarkedene og eksportmarkedene. I perioden 1988-96 økte industriens markedsandeler på eksportmarkedene med vel 7 prosent. Foreløpige tall indikerer at eksportmarkedsandelene for tradisjonelle industrivarer gikk opp med knapt 3 prosent i gjennomsnitt fra 1996 til 1997. Hjemmemarkedsandelene for tradisjonelle industrivarer har fortsatt å falle, bl.a. som følge av økt internasjonal arbeidsdeling.*

I dette kapitlet ser vi på noen utvalgte indikatorer som kan belyse utviklingen i industriens konkurransevne. I "*Indikatorer for industriens kostnadsutvikling*" i avsnitt 5.1 kommenteres utviklingen i hhv. lønnskostnader, kapitalkostnader og andre kostnader. I "*Produktivitet og kostnader per produsert enhet*" i avsnitt 5.2 går vi nærmere inn på tall for utviklingen i produktivitet og lønnskostnader per produsert enhet. For å antyde noe om mulige nivåforskjeller i industriens kostnadmessige konkurransevne mellom land, omtales de totale lønnskostnadsnivåene for arbeidere i industrien i Norge og i andre land i "*Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i industrien i Norge og andre land*" i avsnitt 5.3. For andre kostnadskomponenter er det svært vanskelig å finne brukbare tall for nivåsammenlikninger. I ettertid kan en et stykke på vei avlese industriens totale konkurransevne ved bl.a. å se på utviklingen i markedsandeler for industriprodukter hjemme og ute, jf. omtale i "*Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene*" i avsnitt 5.4.

Landets konkurransevne

Den omfattende deltakelsen i det internasjonale varebyttet har gjort det mulig for Norge å opprettholde en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor utenlandsk konkurranse.

Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebytet må over en viss tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Fordelene ved det internasjonale varebyttet vil bli vesentlig redusert hvis vi ikke samtidig kan sørge for en full og effektiv utnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. *Et lands konkurransevne uttrykker derfor evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling¹.*

I omtalen nedenfor vil Beregningsutvalget i hovedsak se på utviklingen i industriens konkurransevne. Konkurransevnen for en næring karakteriserer evnen til å hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter. Dette gjelder for det første på produktmarkedet og for det andre på viktige markeder som for kapital og for mange råvarer. For arbeidskraft konkurrerer næringen i første rekke med andre norske bedrifter. En kan ikke uten videre trekke slutninger fra utviklingen i konkurransevnen for en enkelt bedrift eller næring til utviklingen i konkurransevnen for et helt land. En økonomi med vekst og omstilling vil normalt være preget av ulik utvikling i konkurransevnen for de enkelte næringer. Videre kan en bedring i konkurransevnen for en næring f.eks. gjennom subsidiering av innsatsfaktorene gi en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurransevnen i samfunnsøkonomisk forstand. Det er derfor viktig å skille mellom konkurransevnen for en enkelt næring og for Norge som helhet.

For Norge vil utviklingen i oljesektoren ha særlig stor betydning for utenriksøkonomien og dermed for landets samlede konkurransevne. I 1998 ventes driftsregnskapet overfor utlandet å vise overskudd for niende år på rad. Overskuddene i disse årene må bl.a. ses i sammenheng med en høy og økende oljeproduksjon.

Industriens konkurransevne

Økt produksjon i eksportkonkurrerende næringer og økte markedsandeler for importkonkurrerende næringer vil sikre at utenriksøkonomien blir mer robust overfor svingninger i oljeprisen. Blant de eksport- og importkonkurrerende næringene er industrien den viktigste enkeltnæringen. En rimelig god evne for industrien til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling.

Dette behøver imidlertid ikke innebære at industriens konkurransevne hele tiden må være like god. Da oljeinntektene kom inn i norsk økonomi, kunne driftsbalansen ovenfor utlandet sikres med en mindre industrisektor. Men oljeinntektene innebærer ikke at norsk industri på varig basis kan ha svakere konkurransevne enn industrien hos handelspartnerne. I en moderne økonomi er det hele tiden betydelige omstillinger, og et visst antall bedrifter og arbeidsplasser blir hele tiden lagt ned. Dersom Norge skal opprettholde den nødvendige størrelsen på industrien, og konkurranseutsatt sektor generelt, må de bedrifter og arbeidsplasser som blir lagt ned erstattes med nye bedrifter og arbeidsplasser. For at dette skal kunne skje, må bedriftene og arbeidsplassene som etableres ha minst like god konkurransevne som industrien hos våre handelspartnerne. Spesielt må investeringer i norsk industri gi avkastning på linje med investeringer i andre land. Hvis avkastningen på investeringer i Norge blir lavere enn avkastningen i andre land, vil det ikke være mulig å opprettholde en tilstrekkelig stor industri i Norge.

Industriens konkurranseevne avhenger av flere faktorer. Enkelte av faktorene er først og fremst knyttet til forhold i den enkelte bedrift, og vil i mindre grad påvirkes av endringer i de økonomiske rammevilkårene for bedriften. Dette gjelder i stor grad for produktivitet i vid forstand, dvs. bedriftenes evne til å utnytte arbeidskraft, kapital og energi på en effektiv måte i produksjonsvirksomheten og til å ta i bruk ny teknologi. Et annet eksempel er markedsføring.

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene ved norsk industriproduksjon. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader og kostnader til innenlandsk produsert vareinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Det samme vil være tilfellet for offentlige avgifter og subsidier.

For viktige deler av norsk industri er *energikostnadene*, særlig knyttet til elektrisk kraft, av stor betydning for konkurranseevnen. Også endringer i prisforholdet mellom ulike energibærere kan få betydning for konkurransesituasjonen for norsk industri. Slike endringer kan finne sted i løpet av forholdsvis kort tid. Bruken av olje som energikilde er relativt mindre i enkelte næringer i Norge enn i andre land. Derfor vil lave oljepriser på kort sikt bidra til å svekke den relative konkurransesituasjonen for enkelte norske bedrifter.

Også *kapitalkostnadene* har betydning for konkurranseevnen. I lys av den tettere integrasjonen i de internasjonale kapitalmarkedene og at reguleringene av kapitalbevegelser over landegrensene i all hovedsak er tatt bort, er det mindre grunn til å vente at kostnadene for bedriftene ved å ta opp lån skal variere vesentlig mellom ulike land. I praksis viser det seg imidlertid at mange bedrifter har en tendens til å låne mest i egen valuta slik at det i konkurranseevnesammenheng kan være relevant å sammenlikne kapitalkostnadene i ulike land.

Avgifter og subsidier som knyttes direkte til bruk av arbeidskraft, f.eks. arbeidsgiveravgift, fanges opp i lønnskostnadene, slik de måles i dette kapitlet. Andre avgifter og subsidier fanges imidlertid ikke opp, f.eks. CO₂-avgifter. Slike avgifter og subsidier vil også påvirke konkurranseevnen, men det er vanskelig å framskaffe sammenlignbare tall mellom land.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivitets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv, særlig i de *skjermede næringene*. Disse næringene leverer vareinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse leveransene kan skje, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om enkelte innsatsfaktorer, særlig arbeidskraft. Lavere lønninger og svekket lønnsomhet i andre næringer kan føre til at industriens konkurranseevne bedres ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

¹⁾ Begrepet konkurranseevne kan defineres på flere ulike måter. Hvilken definisjon som vil være mest hensiktsmessig vil bl.a. være avhengig av tidsperspektivet. En definisjon av et lands langsiktige konkurranseevne er gitt i rapporten NOU 1996:17 I Norge for tiden? der en ekspertgruppe har analysert konsekvenser av økt internasjonalisering for en liten åpen økonomi: *Landets evne til å sikre høyest mulig avlønning av innsatsfaktorene i samfunnet gitt at man samtidig skal ha full sysselsetting og langsiktig balanse i utenriksøkonomien.*" Sett på bakgrunn av at denne definisjonen er gjort innenfor et langsiktig tidsperspektiv, er det lagt til grunn at prisene på innsatsfaktorene er fleksible og at de i stor grad avspeiler verdiskapin-

gen. «Lang sikt» er imidlertid et rent teoretisk begrep. I praksis behøver det ikke være noe godt samsvar mellom faktorpriser og verdiskaping.

5.1 INDIKATORER FOR INDUSTRIENS KOSTNADSUTVIKLING

Tabell 5.1 gir en oversikt over enkelte indikatorer for kostnadsutviklingen i norsk industri i forhold til handelspartnerne. Det understrekes at de angitte tallseriene ikke er ment å gi noe fullstendig og presist bilde av utviklingen i den kostnadsmessige konkurransevnen, men er ment å antyde noe om tendenser. En nærmere omtale av de enkelte kostnadskomponentene og utviklingen i disse er gitt nedenfor.

Tabell 5.1: Enkelte indikatorer for industriens kostnadsutvikling i Norge i forhold til handelspartnerne¹⁾. Prosentvis endring fra året før

	Gj. snitt 1981- 88	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Relative timelønnskostnader ²⁾ i felles valuta	0.9	-2.2	-1.8	-1.5	-2.3	-3.7	-2.6	3.7	0.7	2.1
Relative investeringsspriser for industrien i felles valuta	1.9	-2.2	-5.2	-2.3	-0.4	-1.0	-0.9	4.8	..	..
Rentedifferanse ³⁾ for nominelle renter korr. for valutakursendringer	1.8	1.6	-0.3	-1.2	2.7	-2.1	-1.3	1.7	0.3	0.1
Relative konsumpriser i felles valuta	1.1	-0.2	-2.5	-3.6	-0.1	-2.6	-2.2	2.4	-0.7	1.4
Memo: Valutakurs ⁴⁾	1.7	-0.2	0.7	1.8	-1.0	2.1	1.4	-2.3	0.1	-0.6

- 1) For de relative tallene inngår tall for Norge i telleren og handelspartnerne i nevneren. Ved omregning til felles valuta har en benyttet industriens effektive valutakurs. En høyere verdi på den norske kronen bidrar til å øke verdien på de ulike indikatorene.
- 2) Det er uklart i hvilken grad det er tatt hensyn til endringene i alle enkeltkomponentene i timelønnskostnadene - som indirekte lønnskostnader og virkedager - i tallene for handelspartnerne.
- 3) Rentenivået i Norge fratrukket rentenivået for gjennomsnittet av handelspartnerne.
- 4) Industriens effektive valutakurs. Valutakursen er beregnet som et veid geometrisk gjennomsnitt av enkeltvalutaene, med løpende konkurransevnevekter på grunnlag av indeksserier med 1985 som basisår. Positive tall innebærer en svekkelse av den norske kronen.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

5.1.1 Lønnskostnader

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i norsk industriproduksjon.

Tabell 5.2 viser øverst utviklingen siden 1980 i lønnskostnader per time i norsk industri sammenliknet med våre viktigste handelspartnere. Ved å ta hensyn til endringer i valutakursen, kommer en fram til endringer i relative timelønnskostnader i felles valuta. Tallene gir imidlertid ikke uten videre uttrykk for en enkel årsaks-virknings- sammenheng. For eksempel vil en svekkelse av den norske kronen kunne påvirke prisstigningen, som i neste omgang kan påvirke lønnsveksten⁷⁾.

Tabell 5.2: Timelønnskostnader i industrien. Prosentvis endring fra året før¹

	Gj. snitt 1981- 88	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Lønnskostnader pr. time										
Norsk industri	10.0	4.4	6.4	6.5	2.2	1.5	2.8	5.0 ²⁾	4.8	4.8
Handelspartnerne	7.2	6.9	7.6	6.2	5.6	3.3	4.0	3.6	4.0	3.3
Relative timelønnskostnader i nasjonal valuta	2.6	-2.4	-1.1	0.3	-3.2	-1.7	-1.2	1.3	0.8	1.5
Valutakurs ³⁾	1.7	-0.2	0.7	1.8	-1.0	2.1	1.4	-2.3	0.1	-0.6
Relative timelønnskostnader i felles valuta	0.9	-2.2	-1.8	-1.5	-2.3	-3.7	-2.6	3.7	0.7	2.1

- 1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregning av industriens effektive valutakurs. Nasjonalregnskapets lønnsbegrep brukes i sammenlikninger av konkurransevnen mellom land, og det inkluderer både funksjonærer og arbeidere i industrien. Dessuten inngår skifttillegg og overtidsbetaling i industriarbeiderlønningene, jf. "*Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønns-takere*" i avsnitt 3.1.
- 2) Om lag 1/2 prosentpoeng av veksten kan tilskrives at antall virkedager gikk ned fra 1994 til 1995.
- 3) Industriens effektive valutakurs, jf. tabell 5.1.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

I årene 1989-1994 økte timelønnskostnadene i norsk industri i gjennomsnitt mindre enn hos handelspartnerne, mens økningen var sterkere gjennom størstedelen av 80-tallet. Fra 1988 til 1994 gikk relative timelønnskostnader i felles valuta ned med vel 13 prosent. Ifølge reviderte tall økte de relative timelønnskostnadene i felles valuta med mellom 4 og 5 prosent fra 1994 til 1996, hvorav om lag halvparten kan tilskrives en styrket kronkurs.

Foreløpige nasjonalregnskapstall indikerer at timelønnskostnadene i norsk industri økte med 4,8 pst. fra 1996 til 1997. Om lag 1/2 prosentpoeng har sammenheng med en anslått økning i sykefraværet. Timelønnskostnadene hos gjennomsnittet av våre viktigste handelspartnere er i samme periode anslått å ha økt med 31/4 prosent. I anslaget for handelspartnerne har en forutsatt at de indirekte lønnskostnadene (arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter) øker prosentvis like mye som de direkte lønnskostnadene⁸. Kronekursen målt ved industriens effektive valutakurs, jf. vedlegg 7, styrket seg med 0,6 prosent fra 1996 til 1997. Regnet i felles valuta kan dermed de relative timelønnskostnadene i 1997 ha gått noe opp fra året før.

7. Videre vil lønnskostnadsutviklingen per time bli påvirket av endringer i antall virkedager som ikke gir uttrykk for de underliggende tendensene. En økning på 1 virkedag fra et år til et annet vil anslagsvis redusere veksten i timelønnskostnadene i norsk industri med 1/4 prosentpoeng.
8. Tallene for vekst i timelønnskostnadene for handelspartnerne t.o.m. 1996 er hentet fra IMF-statistikk. For 1997 er OECDs anslag for vekst i lønn per time lagt til grunn, i mangel av tall fra IMF. En har således forutsatt at de indirekte lønnskostnadene øker prosentvis like mye som de direkte lønnskostnadene fra 1996 til 1997.

Utviklingen i enkeltvalutaer kan avvike betydelig fra industriens effektive valutakurs. Dette innebærer bl.a. at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurransesituasjonen de enkelte bransjene står ovenfor. Tabell 8.5 i vedlegg 8 viser utviklingen i timelønnskostnader i industrien i lokal valuta og i norske kroner i de enkelte landene som inngår i beregningen.

Timelønnskostnader og årslønn

Timelønnskostnadene som omtales i dette kapitlet utgjør samlede lønnskostnader regnet per utførte timeverk. Lønnskostnadene inkluderer i prinsippet direkte lønnskostnader (alle lønnsutbetalinger inklusive overtidsgodtgjørelse og lønn under sykdom, fødselspermisjoner m.v. som betales av arbeidsgiver, samt naturallønn) og indirekte lønnskostnader (arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver). Antall utførte timeverk regnes inklusive overtid, mens fravær holdes utenom.

Årslønn for en lønnstakergruppe er definert som gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner m.v. Årslønnen kan dermed sies å gi et samlet uttrykk for veksten i de avtalte lønnsattsene for arbeidstakerne i gruppen som en betrakter.

Det følger av definisjonene ovenfor at bl.a. følgende forhold kan bidra til ulik utvikling i timelønnskostnader og årslønn:

- endringer i overtid
- endringer i betalt fravær, f.eks. sykefravær
- endringer i antall virkedager, f.eks. p.g.a. endringer i bevegelige helligdager og skuddår
- endringer i arbeidsgiveravgift og pensjonspremier
- endret sats for feriepenger

I tillegg til faktorene som er nevnt i strekpunktene ovenfor vil forskyvninger i selsettingen mellom ulike regioner med forskjellig arbeidsgiveravgift bidra til at de samlede timelønnskostnadene for en lønnstakergruppe utvikler seg forskjellig fra årslønnen.

Ifølge foreløpige tall var veksten i timelønnskostnadene fra 1996 til 1997 1/2 prosentpoeng høyere enn årslønnsveksten, i hovedsak som følge av anslått økning i sykefravær. Anslaget for årslønnsvekst er nærmere omtalt i *"Lønnsutviklingen i senere år"* i kapittel 3.

5.1.2 Kapitalkostnader

Ved siden av lønnskostnadene er kostnadene ved bruk av kapital viktig for industrien. Det er enda vanskeligere å finne enkle, sammenliknbare tall her enn for lønnskostnadene. Tabell 5.3 gir imidlertid en framstilling av to indikatorer som kan antyde noe om utviklingen.

I teorien er det den såkalte brukerprisen på kapital som gjenspeiler kapitalkostnadene. Brukerprisen tar hensyn til markedsprisen på kapitalutstyret, kostnadene ved å binde kapital i bedriften (renten), kapitalslitet og reglene for bedrifts- og kapitalbeskatning. Brukerprisen på kapital er vanskelig å måle i praksis, men en har data for enkelte viktige komponenter i brukerprisen som f.eks. renter og pris på nytt kapitalutstyr. Det er i prinsippet også mulig å beregne virkninger av skattereglene på brukerprisen.

Tabell 5.3: Enkelte indikatorer for kapitalkostnader i industrien¹⁾

	Gj. snitt 1981- 88	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Nominelle kortsiktige renter, nivå ²⁾ :										
Norge	13.6	11.4	11.5	10.6	11.8	7.3	5.9	5.5	4.9	3.7
Handelspartnerne	9.8	9.9	11.1	10.0	10.0	7.3	5.8	6.1	4.5	4.1
Rentediff. korr. for endringer i valutakurs ³⁾	1.8	1.6	-0.3	-1.2	2.7	-2.1	-1.3	1.7	0.3	0.1
Investeringspriser i industrien ⁴⁾										
Norge	7.0	1.3	-0.5	1.7	0.6	3.4	1.0	3.5	1.5	0.0
Handelspartnerne	5.2	3.8	4.2	2.3	2.0	2.3	0.5	1.1	..	..
Relative investeringsspriser i nasjonal valuta ⁴⁾	1.7	-2.4	-4.5	-0.6	-1.4	1.1	0.5	2.4	..	..
Relative investeringsspriser i felles valuta ³⁾⁴⁾	1.9	-2.2	-5.2	-2.3	-0.4	-1.0	-0.9	4.8	..	..

- 1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.
- 2) 3-måneders renter. OECD Economic Outlook.
- 3) Valutakursendring er angitt i tabell 5.1.
- 4) Prosentvis endring fra året før.

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

I lys av den tettere integrasjonen i de internasjonale kapitalmarkedene og at reguleringene av kapitalbevegelser over landegrensene i all hovedsak er tatt bort, er det mindre grunn til å vente at kostnadene for bedriftene ved å ta opp lån skal være vesentlig annerledes i Norge enn i andre land. Likevel er det en klar tendens til at mange bedrifter låner mest i nasjonal valuta. Dette gjelder særlig små og mellomstore bedrifter som produserer for hjemmemarkedene, hvor tilbud av kreditt forutsetter god lokal kunnskap om marked og aktører. Det kan også være rasjonelt å ha gjeld i nasjonal valuta siden andre kostnader og inntekter er i nasjonal valuta. Også slike bedrifter vil imidlertid møte internasjonal konkurranse. Det kan derfor være relevant å sammenlikne lånekostnadene i norske kroner med lånekostnadene for gjennomsnittet av våre handelspartnere. I så fall må en også korrigere for endringer i verdien på den norske kronen i forhold til valutaene til våre handelspartnere.

Som det framgår av tabell 5.3, har det for kortsiktige pengemarkedsrenter vært forholdsvis store variasjoner fra år til år i *rentedifferansen korrigert for valutakursendringer*. På grunn av uroen i det norske pengemarkedet før kronen begynte å flyte i desember 1992, var forskjellen særlig stor i Norges disfavør i 1992. Hittil på 1990-tallet har det i de fleste årene vært billigere, eller like billig, å låne i norske kroner som i gjennomsnittet av handelspartnernes valutaer.

Et problem med rentetallene som her er brukt, er at det er usikkert hvor relevante kortsiktige pengemarkedsrenter er for bedriftenes lånekostnader. For det

første låner bedriftene i liten grad direkte i pengemarkedet. For det andre foregår en stor del av opplåningen både i Norge og andre land med lengre rentebindingstid enn dette. Graden av rentebinding kan også variere mellom land. Et tredje forhold er at den indikatoren som er stilt opp i tabellen ikke tar hensyn til forskjeller i skattesystemene mellom land, som også er viktig for å vurdere bedriftenes kapitalkostnader. Et fjerde forbehold er at bedriftenes valg mellom lån i ulike valutaer må tas under usikkerhet om framtidige endringer i valutakurs og renter. Kostnadene ved å låne i norske kroner eller i handelspartnerens valuta kan oppfattes ulikt når lånet tas opp og i ettertid.

Kostnaden ved bruk av kapital påvirkes også av prisutviklingen på selve kapital-utstyret. For å få med dette momentet, har tabell 5.3 også en tallserie for *prisutviklingen på industriens investeringer* i forhold til den vi kan beregne for handelspartnerne. Disse tallene kan nok i større grad enn lønnskostnadene påvirkes av mer tilfeldige forhold. Men som vi ser, viser den mye av den samme utviklingstendensen som tallene for lønnskostnadene. Dette kan ha sammenheng med bl.a. at prisnivået for investeringer til dels avhenger av lønningene. Lønnskostnadene, direkte og indirekte gjennom produktinnsatsen, utgjør knapt 1/3 av investeringskostnadene til kjøpverdi.

5.1.3 Andre kostnader

Industriens kostnadssituasjon påvirkes i tillegg til lønnsnivå og kapitalkostnader av prisen på andre innsatsfaktorer. Særlig er energikostnader, spesielt knyttet til elektrisk kraft, av stor betydning for konkurranseevnen for viktige deler av norsk industri, jf. nærmere omtale i boks 5.1. Fra tabell 5.4 ser vi at elektrisitetskostnadene i Norge er vesentlig lavere enn hos handelspartnerne. Prisforskjellen ble klart redusert i perioden 1980-1988, mens den økte fram til 1993. Fra 1993 til 1996 har prisforskjellen blitt noe redusert igjen.

Tabell 5.4: Elektrisitetspriser for industrien

	1980	1982	1984	1986	1988	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Elektrisitetspriser i US dollar pr. kWh:											
Norge	0,015	0,020	0,018	0,026	0,032	0,035	0,024	0,018	0,020	0,022	0,024
Handelspartnerne	0,053	0,051	0,044	0,057	0,064	0,072	0,077	0,072	0,071	0,077	0,074
Relative elektrisitetspriser, prosent ¹⁾	28,3	39,2	40,9	45,6	50,0	48,6	31,1	25,0	28,2	28,6	32,8

1) Nivået på prisen i Norge i forhold til nivået for handelspartnerne.

Kilde: International Energy Agency, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Tallene for utvikling i lønnskostnadene for industrien sier indirekte også noe om kostnadsutviklingen for de innsatsfaktorene som kjøpes i Norge. Det skyldes at lønnsutviklingen i industrien gjerne setter et visst mønster for andre næringer og dermed for prisene på de varene og tjenestene de leverer til industrien selv.

For å utfylle dette bildet har tabell 5.5 også en framstilling av hvordan det generelle prisnivået i Norge utvikler seg i forhold til utlandet. Som indikator har en benyttet tall for konsumpriser i Norge og hos handelspartnerne, i mangel av bruk-

bare pristall for leveranser til bedriftene. Over tid kan en imidlertid regne med at det er en viss parallellitet i prisutviklingen.

Et annet argument for å benytte denne tallserien er den sterke vekt som legges på tall for konsumprisstigningen i det enkelte land og i finansmarkedene. Denne kan få direkte virkning for rente- og valutaforhold og kan dermed bety mye for industrien. Vel så viktig er kanskje hva den betyr for oppfatninger om stabilitet og framtidsmuligheter i det enkelte land. At Norge gjennom flere år har stabil konsumprisstigning, lavere eller på linje med omverdenen, kan i seg selv innebære en styrking av norsk industris konkurranseposisjon. Med unntak av 1997, reflekterer tallene i tabellen en slik gunstig utvikling helt siden 1989.

Tabell 5.5: Konsumpriser i Norge og hos handelspartnerne. Prosentvis endring fra året før¹⁾

	Gj. snitt 1981- 88	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Konsumpriser										
Norge	8.5	4.6	4.1	3.4	2.3	2.3	1.4	2.4	1.3	2.6
Handelspartnerne	5.5	5.0	6.0	5.4	3.4	2.9	2.3	2.3	1.9	1.8
Relative konsumpriser i nasjonal valuta	2.8	-0.4	-1.8	-1.9	-1.1	-0.6	-0.9	0.1	-0.6	0.8
Relative konsumpriser i felles valuta ²⁾	1.1	-0.2	-2.5	-3.6	-0.1	-2.6	-2.2	2.4	-0.7	1.4

- 1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.
- 2) Valutakursutviklingen er angitt i tabell 5.1.

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

5.2 PRODUKTIVITET OG KOSTNADER PER PRODUSERT ENHET

En bestemt utvikling i timelønnskostnadene kan motvirkes av utviklingen i arbeidsproduktiviteten, dvs. bruttoproduktet per timeverk. Hvis en både tar hensyn til timelønnskostnader og produktivitet får en lønnskostnader per produsert enhet som er vist i tabell 5.6.

Tabell 5.6: Lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien¹⁾. Prosentvis endring fra året før.

	Gj.snit t 1981- 88	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Relative timelønnskostnader ²⁾ i felles valuta	0.9	-2.2	-1.8	-1.5	-2.3	-3.7	-2.6	3.7	0.7	2.1
Produktivitet										
Handelspartnerne	3.1	4.3	2.1	2.4	2.8	3.7	6.4	3.5	2.8	4.2
Norsk industri	2.3	2.6	2.1	0.9	2.6	0.6	0.8	0.5	0.6	0.6

Tabell 5.6: Lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien¹⁾. Prosentvis endring fra året før.

	Gj.snit t 1981- 88	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Relativ produktivitet ⁴⁾	-0.8	-1.7	0.0	-1.5	-0.2	-3.0	-5.3	-2.9	-2.1	-3.4
RLPE, felles valuta ³⁾⁴⁾	1.7	-0.5	-1.8	0.0	-2.1	-0.8	2.9	6.8	2.9	3.8

- 1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.
- 2) Det er uklart i hvilken grad endringene i alle enkeltkomponenter i timelønnskostnadene - som indirekte lønnskostnader og virkedager - er tatt hensyn til i tallene for handelspartnerne.
- 3) Valutakursutviklingen er angitt i tabell 5.1.
- 4) P.g.a. problemer med måling av produktivitet er ikke tallene for norsk industri og handelspartnerne direkte sammenliknbare.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

De internasjonale anslagene for lønnskostnader og produktivitet, som inngår i både tabell 5.2 og 5.6, bygger i hovedsak på anslag fra OECD, DRI⁹ og enkelte nasjonale kilder. Usikkerheten i anslagene, både de utenlandske og de norske, er stor. Særlig gjelder dette anslagene for produktiviteten.

Produktivitetsutviklingen slik den registreres i tabell 5.6 viser en klart svakere utvikling for norsk industri enn for handelspartnerne. Vurdert ut fra andre forhold er denne forskjellen neppe reell. Usikkerheten i produktivitetstallene er i hovedsak knyttet til tre forhold. For det første er det betydelige metodiske problemer knyttet til målingen av produktivitet.

Oppdateringsrutinene for nasjonalregnskapsstatistikken og metoder for bl.a. deflatering ser ut til å variere mellom ulike lands nasjonalregnskapsstatistikker, slik at det er vanskelig å finne gode sammenliknbare tall. Tilgjengelige tall viser bl.a. at siden 1970 har bruttoproduktet i norsk industri målt i løpende priser i felles valuta, i grove trekk utviklet seg parallelt med bruttoproduktet i industrien hos våre handelspartnerne.

Målt i faste priser har imidlertid bruttoproduktet i norsk industri utviklet seg betydelig svakere enn i industrien hos våre handelspartnerne. Den systematiske ulike utviklingen i bruttoproduktet målt i faste og løpende priser kan tyde på at deflateringsmetoden i de norske tallene er forskjellig fra metoden som er benyttet i tallene for handelspartnerne. Siden det er bruttoproduktet i faste priser som inngår i beregningen av produktivitet, vil ulik deflateringsmetode slå direkte ut i ulik produktivitetsutvikling.

Videre er det en tendens til betydelige revisjoner i produktivitetstallene i ettertid. I de foreløpige regnskapene bygger produksjonsutviklingen på korttidsindikatorer som produksjonsindeksen. Denne indeksen måler den samlede produksjonen, og en får dermed ikke korrigerert for bidragene fra utviklingen i produktinnsatsen før senere regnskap foreligger.

For det andre kan tallene for gjennomsnittlig produktivitet i industrien gi et misvisende bilde dersom en ønsker å sammenlikne produktivitetsutviklingen mellom land som har store forskjeller i industristruktur. Det synes imidlertid ikke som om dette er noen sentral faktor bak den svake norske produktivitetsutviklingen.

9. Data Resources Incorporated

Det tredje problemet med produktivitetmålet har sammenheng med at tallene blir påvirket av kortsiktige konjunktuelle svingninger som ikke er sammenfallende med de underliggende tendensene.

Statistikken som foreligger viser at produktiviteten i norsk industri målt i forhold til gjennomsnittet av våre handelspartnere gikk ned med vel 11 prosent fra 1988 til 1994. Med et fall i relative timelønnskostnader i felles valuta på vel 13 prosent, gikk dermed RLPE ned med 21/2 prosent fra 1988 til 1994. Både i 1995 og 1996 økte RLPE. I 1997 utgjorde økningen i RLPE ifølge foreløpige tall 3,8 prosent. Til grunn for økningen ligger en svekkelse i relativ produktivitet på 3,4 prosent. Måleproblemene knyttet til produktivitetstallene tilsier at deler av svekkelsen i relativ produktivitet siden 1988 ikke er reell, jf. også nærmere redegjørelse i Beregningsutvalgets rapport: NOU 1996:4.

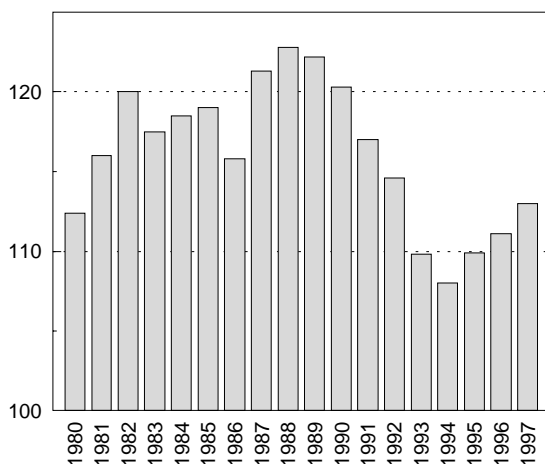
5.3 SAMMENLIKNING AV NIVÅER PÅ ARBEIDSKRAFTKOSTNADER I INDUSTRIEN I NORGE OG ANDRE LAND

Avlønningsformen for industriarbeidere har tradisjonelt vært timelønn. Endel industriarbeidere kan ha fast månedslønn. I Norge øker denne andelen stadig. Den faste lønnen er omregnet til timefortjeneste og tatt med, gjennom at bedriften har rapportert antall utførte timeverk i løpet av kvartalet, uansett avlønningsform (jfr. vedlegg 6 og fig 5.1).

Lønnskostnadene består av lønn per faktisk arbeidet time, lønn for ikke-arbeidet tid (f eks lønn under sykdom, feriepenge etc.) og andre indirekte personalkostnader som arbeidsgiveravgifter, pensjonsutgifter osv. og som knytter seg til bruken av arbeidskraft. Beregningsutvalget vil imidlertid understreke at en rangering av nivået for lønskostnader mellom land isolert sett ikke sier noe om konkurranseevnen.

Anslått lønskostnadsnivå for industriarbeidere i Norge lå vel 13 prosent høyere enn gjennomsnittet for våre handelspartnere for året 1997. Dette er noe høyere enn i 1996, men klart lavere enn på slutten av 1980-årene. For funksjonærene er avstanden mindre. Forskjellen mellom det samlede lønskostnadsnivået per timeverk i norsk industri i forhold til handelspartnerne er derfor langt mindre. Både som følge av ulik lønnsvekst og endrede valutakurser har det relative nivået variert over tid. For utviklingen de senere år vises det til vedlegg 6.

Det er store lønnsforskjeller mellom land. Fra 1988 har disse forskjellene blitt mindre. Bare Tyskland-vest og Sveits har høyere gjennomsnittskostnader enn Norge i 1997, men avstanden til Norge har blitt mindre, spesielt i 1997. På grunn av høy dollarkurs har USA og Canada kommet nærmere Norge i 1997 i forhold til i 1996. Det samme gjelder pundkursen og Storbritannia. Norge har hatt økte lønskostnader i forhold til alle de andre nordiske landene i 1997.

Figur 5.1 Lønnskostnader per arbeidet time for industriarbeidere i Norge i forhold til handelspartnerne. Handelspartnerne=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Strukturen på timelønnskostnadene varierer sterkt fra land til land. Noen land har forholdsvis høye faktiske lønninger per arbeidet time og lavere indirekte personalkostnader, mens andre land har lave faktiske lønninger per arbeidet time og høyere indirekte personalkostnader.

Mens tre land (Danmark, Sveits og Vest-Tyskland) hadde høyere lønn per arbeidet time enn Norge, hadde 10 land høyere indirekte personalkostnader per arbeidet time målt i norske kroner. Utvalget viser til vedlegg 6 for nærmere drøfting av lønnskostnadene med tabeller.

5.4 MARKEDSANDELER PÅ HJEMME- OG EKSPORTMARKEDENE

I ettertid kan en et stykke på vei avlese industriens totale konkurransevne ved å se på utviklingen i markedsandeler ute og hjemme. Grunnlaget for dette er utdypet i boks 5.3.

Siden den økonomiske utviklingen er kjennetegnet ved økt internasjonal spesialisering, vil hjemmemarkedsandelene falle trendmessig i alle land. Norske hjemmemarkedsandeler bør derfor sammenliknes med hjemmemarkedsandelene hos handelspartnerne, jf. figur 5.2, som viser at vi over tid har hatt et noe mindre fall i hjemmemarkedsandelene enn handelspartnerne. Avvik i enkeltår kan ha sammenheng med at konjunkturutviklingen ikke er i fase i Norge og hos handelspartnerne. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall falt hjemmemarkedsandelene for samtlige industrivarer fra 1996 til 1997, som til en viss grad hadde sammenheng med oppgang i investeringene. I tillegg økte eksporten i 1997 for de fleste varene.

Om markedsandeler

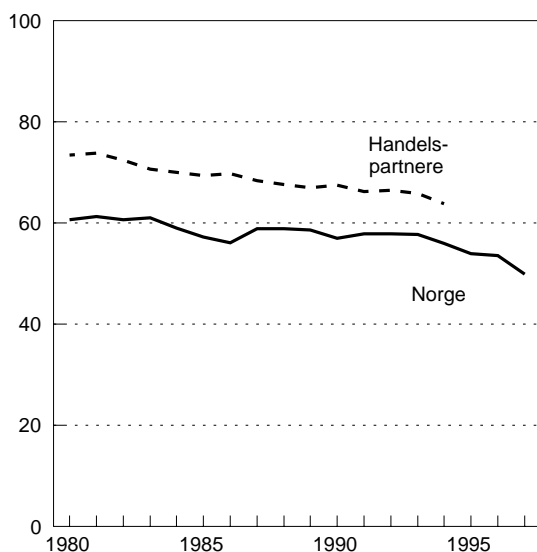
I ettertid kan industriens totale konkurransevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i *markedsandelene* for industriprodukter på *hjemmemarkedene* og *eksportmarkedene*. I tillegg vil utviklingen i industriens konkurransevne bl.a. påvirke industriens andel av bruttonasjonalproduktet, sysselsetting og beholdning av realkapital. Utviklingen i disse størrelsene kan dels gi informasjon om evnen til

å omsette produkter i konkurranse med andre lands næringsliv, dels om evnen til å konkurrere med andre norske næringer om arbeidskraft og kapital.

Det kan imidlertid ta noe tid før endringer i konkurransevnen fører til evt. endrede markedsandeler. I tillegg vil forskjeller i selve kostnadsnivået ha betydning for sammenhengen mellom endringer i konkurransevnen og endringer i markedsandelene. Utviklingen i markedsandelene må dessuten ses i sammenheng med den økonomiske utviklingen for øvrig. Økonomisk vekst kjennetegnes bl.a. ved økt internasjonal spesialisering. Ved økonomisk vekst vil derfor enkelte næringer og bedrifter øke sine markedsandeler, mens andre får reduserte markedsandeler uten at det nødvendigvis gir uttrykk for endringer i konkurransevnen for landet. Økt internasjonal arbeidsdeling vil for eksempel bidra til en underliggende nedgang i hjemmemarkedsandelene.

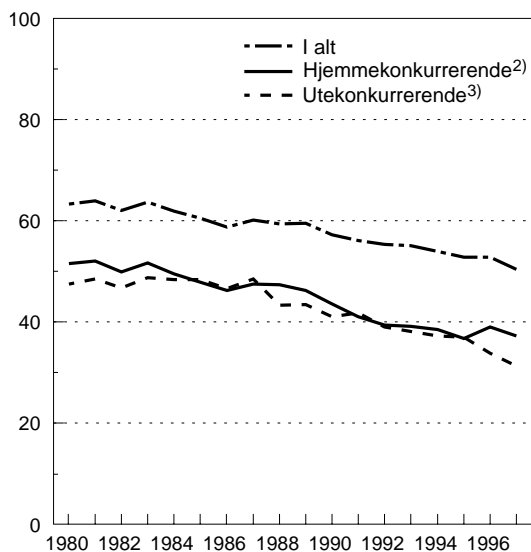
Endringene i norsk industris *eksportmarkedsandeler* kan beregnes ved å sammenligne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer (ekskl. skip og oljeplattformer) med veksten i vareimporten hos våre handelspartnere. Importtallene er aggregert med vektet som gjenspeiler landenes betydning for norsk eksport.

Markedsandeler på hjemmemarkedet er beregnet ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av de enkelte varer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av varer som delvis dekkes av import.

Figur 5.2 Hjemmemarkedsandeler for norsk industri og for handelspartnerne.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, OECD og Finansdepartementet

Figur 5.3 Hjemmemarkedsandeler for industrivarer¹). Volumandeler

1. Utenom skip og plattformer
2. Tekstil og bekledningsvarer, trevarer, kjemiske og mineralske produkter, andre verkstedprodukter.
3. Trefordeling, kjemiske råvarer, raffinerte oljeprodukter, metaller, bergverksprodukter

Kilde: Statistisk sentralbyrå

"" i Figur 5.3 viser hjemmemarkedsandeler for enkelte grupper av industrivarer. Produsenter av metaller, kjemiske og mineralske produkter og treforedlingsprodukter har hatt de største tapene av markedsandeler siden 1988, jf. også tabell 8.5 i vedlegg 8.

Til forskjell fra hjemmemarkedsandelene, tilsier økt internasjonal handel ingen tilsvarende trend i markedsandelene for eksport¹⁰. Utviklingen i eksportmarkedsandelene bør imidlertid tolkes med stor varsomhet. Endringene i eksportmarkedsandelene blir målt ved å sammenlikne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer med veksten i den samlede vareimporten hos våre handelspartnere. Forskyvninger i sammensetningen av norsk industris eksport i forhold til handelspartnernes vareimport vil kunne gi endringer i den samlede eksportmarkedsandelen uten at det behøver å være endringer i markedsandelene for undergrupper av industrivarer.

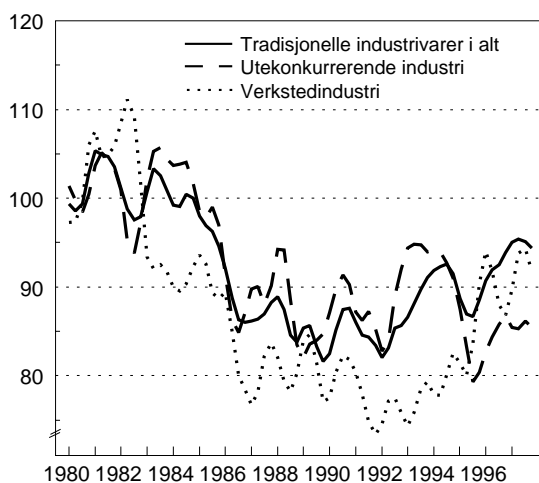
10. Denne forskjellen henger sammen med måten markedsandelene måles på. Eksportmarkedsandelene for norsk industri beregnes ved å sammenlikne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer med veksten i vareimporten for gjennomsnittet av handelspartnere. Med økt internasjonal handel vil det være en tendens til at både eksporten og importen i de enkelte land øker. Dersom eksporten av industrivarer i Norge øker med like mye som importen hos gjennomsnittet av handelspartnere som følge av økt internasjonal arbeidsdeling, vil dette ikke slå ut i eksportmarkedsandelen slik denne beregnes. Først når norsk eksport øker mer enn handelspartnernes import kan en et stykke på vei tolke dette som at norske produsenter vinner markedsandeler på eksportmarkedet. Markedsandelene på hjemmemarkedet for industrivarer beregnes ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av industrivarer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av samme typer varer. Siden den samlede innenlandske anvendelsen inkluderer import som vil ha en tendens til å øke ved økt internasjonal arbeidsdeling, vil det også være en tendens til at hjemmemarkedsandelene faller. Det følger av dette at en bør sammenlikne utviklingen i hjemmemarkedsandelene mellom ulike land for å få et bilde på tap av markedsandeler på hjemmemarkedet som ikke kan tilskrives økt internasjonal arbeidsdeling.

Tolkningsproblemet forsterkes når en måler utviklingen i markedsandeler for undergrupper av industrivarer med endringen i den samlede vareimporten hos handelspartnerne som indikator for markedsvekst.

I beregningen av eksportmarkedsandeler er det foretatt visse metodemessige endringer i forhold til tidligere rapporter fra Beregningsutvalget. Markedsindikatoren omfatter nå flere land enn tidligere. Videre har en gått over til løpende vekter, mens det var faste vekter tidligere. Hovedtrekkene i eksportmarkedsutviklingen for norsk industri er imidlertid den samme som lagt til grunn i den forrige rapporten fra Beregningsutvalget.

Eksportmarkedsandelen for norsk industri i alt var relativt stabil i perioden fra 1986 til 1992, etter en klar nedgang i første halvdel av 1980-årene, jf. figur 5.4. I 1993 og 1994 økte imidlertid markedsandelen betydelig, mens den falt noe igjen fra 1994 til 1995. Den målte økningen i 1993 og trolig dels 1994 må ses i sammenheng med omlegging av statistikkgrunnlaget i EU i forbindelse med opprettelsen av det indre markedet, og kan være misvisende, se rapport 1995:2. Hovedforklaringen på økningen antas likevel å være den internasjonale konjunkturoppgangen, der norske markedsandeler gjerne øker i en tidlig fase. Også reduksjon i enkelte viktige eksportmarkedspriser i forhold til konkurrerende produkter gjennom flere år har trolig bidratt. Nedgangen i markedsandelen i 1995 må ses i sammenheng med avmatningen av aktivitetsveksten hos våre viktigste handelspartnere og med at norske eksportrettede industrinæringer produserer varer som typisk blir etterspurt tidlig i en konjunkturfase. Fra 1995 til 1996 økte eksportmarkedsandelen for tradisjonelle industrivarer igjen. Først og fremst var det markedsandelen for verkstedprodukter som økte, noe som må ses i sammenheng med at eksporten for denne gruppen av industriprodukter økte markert til land som ikke tilhører kjernen av Norges tradisjonelt viktigste handelspartnere.

Foreløpige tall for 1997 indikerer en vekst i eksportmarkedsandelen for tradisjonelle industrivarer i alt på om lag 3 prosent, og en vekst i markedsandelen for verkstedprodukter på 21/2 prosent.

Figur 5.4 Markedsandeler for norsk eksport av tradisjonelle industrivarer. Volumindeks 1980=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

KAPITTEL 6

Økonomiske utsikter**6.1 INTERNASJONAL ØKONOMI**

- *Aktivitetsveksten hos handelspartnerne tok seg opp i 1997, og det er utsikter til at veksten i år og neste år blir om lag som i fjor. Det er imidlertid stor usikkerhet knyttet til vekstutsiktene, bl.a. som følge av at det er vanskelig å anslå konsekvensene av krisen i en del asiatiske land. Etter et relativt høyt nivå gjennom flere år, og en viss nedgang i 1997, ventes arbeidsledigheten å gå klart ned i år. Inflasjonen blant Norges viktigste handelspartnere har fortsatt å holde seg på et lavt nivå, og det ventes lav prisstigning også i de nærmeste årene.*

Etter en periode med relativt svak utvikling i europeisk økonomi tok veksten seg noe opp i andre halvår 1996, og styrkingen fortsatte gjennom 1997. Det er først og fremst i de store økonomiene på kontinentet, Tyskland, Frankrike og Italia at veksten har tatt seg opp. Storbritannia, de fleste nordiske landene og enkelte mindre europeiske land har hatt god vekst gjennom flere år. USA hadde i fjor sitt sjuende år på rad med solid vekst, og veksttaket var den høyeste i den inneværende oppgangsperioden. Japan har hatt svak økonomisk utvikling siden 1992, med unntak av 1996, da en svært ekspansiv finanspolitikk bidro til sterk vekst. I 1997 ble veksten i Japan svært lav bl.a. som følge av svak utvikling i innenlandsk privat etterspørsel. En stram finanspolitikk og den økonomiske krisen i Asia bidro til å forsterke den svake utviklingen.

Bruttonasjonalproduktet (BNP) for gjennomsnittet av EU-landene økte i fjor med 2,6 prosent ifølge foreløpige tall, og med 2,8 prosent for gjennomsnittet av Norges viktigste handelspartnere. Dette representerer en økning i veksttaket på ? prosentpoeng fra 1996. Prognoser fra bl.a. OECD, IMF og nasjonale myndigheter indikerer at BNP-veksten for gjennomsnittet av Norges viktigste handelspartnere i 1998 vil bli om lag som i 1997, mens det er ventet en viss økning i veksttaket for gjennomsnittet av EU-landene. Hos handelspartnerne forventes bl.a. høyere veksttakt i Tyskland, Frankrike og Sverige å oppveie en avmatning av veksten i USA og Storbritannia og lavere vekst i japansk økonomi. Styrkingen av amerikanske dollar og britiske pund de siste par årene og lavere renter bidrar til den økte økonomiske aktiviteten i Kontinental-Europa. Krisen i flere asiatiske land (jf. nærmere omtale nedenfor) bidrar til å forverre den svake økonomiske situasjonen i Japan. Utviklingen i Japan er nå svært svak, med et BNP-fall på 5 prosent (årlig rate) fra 4. kvartal 1997 til 1. kvartal 1998. Vekstutsiktene er beheftet med stor usikkerhet bl.a. som følge av at det er vanskelig å anslå omfanget av krisen i Asia og konsekvensene for verdensøkonomien.

Arbeidsledigheten både for gjennomsnittet av våre viktigste handelspartnere og blant EU-landene gikk svakt ned fra 1996 til 1997, til hhv. 8,7 og 11,2 prosent. Sett på bakgrunn av at det ventes noe sterkere aktivitetsvekst i 1998 enn i 1997, kan det ligge an til en reduksjon i ledigheten i de fleste land i Europa i 1998.

Etter et lavt nivå både i 1994 og 1995, gikk *prisstigningen* hos Norges viktigste handelspartnere ned til et enda lavere nivå i 1996 og 1997. For gjennomsnittet av våre viktigste handelspartnere og for EU-landene utgjorde veksten i konsumprisene i fjor hhv. 1,8 og 2,0 prosent. Prisstigningen ventes å holde seg lav også i tiden framover, bl.a. som følge av lavere priser på olje andre råvarer samt billigere import fra kriselandene i Asia. I Kontinental-Europa og Japan bidrar også betydelig ledig

produksjonskapasitet til å holde prisstigningen nede, mens prisstigningen i USA og Storbritannia bl.a. blir dempet av en styrking av valutaene.

De siste års finanspolitiske innstramminger har bidratt til å redusere *budsjettunderskuddene*. Målt som andel av BNP falt budsjettunderskuddene for EU-landene samlet fra 4,3 prosent av BNP i 1996 til 2,4 prosent i 1997. I USA er budsjettunderskuddet tilnærmet eliminert. Etter en relativt stram finanspolitikk i flere år, ventes finanspolitikken i EU og USA å bli nokså nøytral i årene framover. Overgangen til en mindre stram finanspolitikk bidrar isolert sett til en noe sterkere BNP-vekst.

I løpet av det siste året har de *internasjonale valutamarkedene* vært preget av en fortsatt markert styrking av amerikanske dollar mot japanske yen. Hittil i år har dollaren styrket seg med om lag 4 prosent målt i forhold til yen, og kursforholdet er nå om lag tilbake på nivået fra 1991. Etter en klar styrking av dollar i forhold til tyske mark gjennom fjoråret og inn i 1998, har kursforholdet svekket seg de siste par månedene og er nå tilbake på om lag samme nivå som ved inngangen til året. Kursutviklingen mellom de internasjonale hovedvalutaene avspeiler både renteforskjellene og konjunkturmessige forskjeller i den økonomiske situasjonen mellom landene.

Forholdene i det europeiske valutamarkedet har vært relativt stabile det siste året. Etter at de tradisjonelt svakere europeiske valutaene som britiske pund har styrket seg overfor tyske mark de siste årene, har det vært en viss svekkelse hittil i år. Svenske kroner, som styrket seg betydelig gjennom 1995 og 1996, har vært relativt stabil i 1997 og hittil i år. Styrkingen av bl.a. amerikanske dollar og britiske pund mot sentraleuropeiske valutaer de siste par-tre årene har bedret grunnlaget for en mer balansert vekst i internasjonal økonomi. Det kan ikke utelukkes at Den europeiske sentralbanken (ESB) vil legge mindre vekt på utviklingen i eurokursen ved utformingen av pengepolitikken enn tilfellet har vært med Bundesbank, fordi eurosonen som helhet vil bli mindre økonomisk avhengig av omverdenen enn dagens Tyskland. Dette kan i så fall bidra til større kursbevegelser mellom hovedvalutaene i verden.

De internasjonale valuta- og finansmarkedene har det siste året vært preget av den *finansielle krisen i Asia*. Krisen ble utløst i Thailand, der store økonomiske ubalanser hadde bygd seg opp og førte til kapitalflukt i midten av 1997. Dette utløste omfattende kapitalflukt også fra andre land i regionen. Mens flere av landene med mindre økonomiske ubalanser greide å stabilisere situasjonen, svekket valutaene i Thailand, Indonesia og Sør-Korea seg med 50-80 prosent fram mot årsskiftet 1997-98. Den kortsiktige gjelden i utenlandsk valuta ble dermed på kort tid mer enn doblet, samtidig som prisene på aksjer og eiendommer falt sterkt. Dette ga omfattende betalingsbalanseproblemer i særlig Thailand, Indonesia og Sør-Korea. Krisen har bidratt sterkt til at IMF har nedjustert sin prognose for veksten i verdensøkonomien i år fra over 4 prosent så sent som i oktober 1997 til om lag 3 prosent i april. For de fire kriselandene ventes det en klar nedgang i BNP-veksten i år, men også andre land i Asia og øvrige u-land kan få svakere utvikling.

Virkningene på europeisk og amerikansk økonomi ventes imidlertid å bli moderate. Blant annet skyldes det at handelen med kriselandene utgjør en nokså liten andel av BNP i USA og Europa, samtidig som næringsstrukturen gjennomgående er nokså ulik kriselandenes, slik at de ikke vil tape store markedsandeler i tredjeland. Krisen har dessuten hatt virkninger som indirekte kan bidra til høyere innenlandsk etterspørsel. Bl.a. har kapitalflukten fra Asia ført til kraftig økt etterspørsel etter tryggere investeringsobjekter, i første rekke obligasjoner og aksjer, i USA og Europa. Sammen med reduserte inflasjonsforventninger har dette bidratt til nedgang i de langsiktige rentene og sterk stigning i aksjekursene i mange vestlige

land. Krisen har dessuten bidratt til at prisene på olje og andre viktige råvarer har falt. De fleste industriland er nettoimportører av slike varer. De får dermed billigere import som frigjør inntekt til andre forbruks- og investeringsformål. Handelsvirkningene er langt større for Japan og kommer i tillegg til meget svak utvikling i innenlandsk etterspørsel. Ny finansiell uro den senere tiden kan føre til at virkningene av krisen i Asia blir større enn anslått. Risikoen for en svakere utvikling forsterkes ytterligere dersom andre land i Asia devaluerer som følge av svekket konkurranseevne eller hvis situasjonen i Japan blir enda svakere.

I løpet av det siste året har det i USA og Japan vært små endringer i pengepolitikken og i de *kortsiktige rentene*. Amerikanske og japanske renter har hovedsakelig ligget i på hhv. 5 og 1/2 prosent. Etter at Bundesbank økte den viktigste signalrenten i oktober 1997, har de kortsiktige rentene i Tyskland og andre kjerneland i ERM-samarbeidet lagt seg på et noe høyere nivå. Det har imidlertid vært en fallende tendens i de EU-landene som fra før har hatt høyest rente. Tilpasningen må ses i sammenheng med den planlagte gjennomføringen av den økonomiske og monetære union (ØMU), som medfører en felles valuta med et felles rentenivå i deltakerlandene fra 1. januar 1999. Signalrenten i Storbritannia har siden mai 1997 blitt hevet 6 ganger med til sammen 1 1/2 prosentpoeng for å motvirke inflasjonsrisikoen. I Sverige hvor en også styrer etter et inflasjonsmål, har det i løpet av det siste året også vært en viss oppgang i pengemarkedsrentene. Riksbanken satte imidlertid ned pengemarkedsrenten med 1/4 prosentpoeng 10. juni i år, slik at økningen i desember i fjor ble reversert.

Fra mai i fjor og inn i 1998 var det en tendens til fall i de *lange rentene* i USA. Lavere inflasjonsforventninger bl.a. som følge av krisen i Asia har bidratt til nedgangen. Den amerikanske stasobligasjonsrenten med 5 års løpetid er nå 5 1/2 prosent som er om lag som ved inngangen til året. De europeiske rentene har utviklet seg relativt parallelt med den amerikanske obligasjonsrenten. Den tyske obligasjonsrenten ligger nå om lag 1 prosentpoeng lavere enn den amerikanske. Forskjellen gjenspeiler bl.a. den ulike konjunktursituasjonen og antatt inflasjon i de to landene. Etter en viss nedgang gjennom andre halvår i fjor, er statsobligasjonsrenten i Japan nå om lag 1 1/2 prosent som er 1/4 prosentpoeng lavere enn ved inngangen til året.

6.2 NORSK ØKONOMI

- *Norsk økonomi er nå inn i det sjette året på rad med sterk økonomisk vekst. Bruttonasjonalproduktet (BNP) i Fastlands-Norge er ventet å øke med 3,5-4 prosent i år og fortsatt markert vekst i sysselsettingen vil trolig bidra til ytterligere nedgang i arbeidsledigheten. Økte utlånsrenter på forsommeren i år kan imidlertid bidra til en viss demping av veksten fremover. Lav oljepris og høy import ser ut til å føre til en kraftig nedgang i overskuddet på driftsbalansen overfor utlandet i år.*

Norsk økonomi ser fremdeles ut til å være i en situasjon med høy økonomisk vekst, etter fem år hvor veksten i *Fastlands-Norges BNP* har vært høyere enn gjennomsnittet for de tyve siste årene. Målt i faste priser er BNP for Fastlands-Norge ventet å øke med rundt 3,5-4 prosent i år, mot 3,7 prosent i 1997 og 4,1 prosent i 1996. Aktivitetsveksten har ført til en vedvarende oppgang i sysselsettingen, og antall registrerte arbeidsledige har som årsgjennomsnitt falt fra 118 000 personer i 1993 til 73 500 i 1997. Nedgangen i ledigheten har fortsatt gjennom 1997 og inn i 1998. Justert for normale sesongvariasjoner var antall registrerte ledige i mai 1998 kommet ned i 55 000 personer. Sesongjusterte tall fra arbeidskraftsundersøkelsen (AKU) for 1.

kvartal i år viser at arbeidsledigheten da var 3,3 prosent av arbeidsstyrken. En må tilbake til 1988 for å finne tilsvarende lav ledighet.

Så langt har det i stor grad vært utviklingen i *konsumet i husholdningene, tradisjonell vareeksport og private fastlandsinvesteringer* som har vært drivkreftene bak konjunkturoppgangen. Etterspørselsimpulsene fra *offentlig forvaltning* var moderate i den første fasen, men har i de to siste årene klart bidratt til den fortsatte oppgangen. Etter å ha bidratt til å dempe veksten i norsk økonomi i tre år, var det i 1997 også kraftige vekstbidrag fra utviklingen i *petroleumssektorens investeringer*.

Den markerte produksjonsveksten i Fastlands-Norge har bidratt til at antall sysselsatte steg med 188 000 personer fra 1992 til 1997. Ifølge nasjonalregnskapet økte sysselsettingen fra 1995 til 1996 med om lag 52 000 personer, mens økningen i fjor var vel 62 000 personer. Ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU) falt *arbeidsledighetsraten* med 0,5 prosentpoeng i 1994, 0,6 prosentpoeng i 1995 og 1996¹¹ og hele 0,7 prosentpoeng i fjor hvor nivået på årsbasis da kom ned i 4,1 prosent. Utviklingen i tallet på helt ledige registrert ved arbeidskontorene viser om lag den samme utviklingen. I de tre siste årene er også antall personer på arbeidsmarkedstiltak blitt markert redusert, slik at nedgangen i summen av registrerte ledige og personer på tiltak er enda sterkere.

Forutsatt uendrede yrkesfrekvenser etter utdanning, kjønn og alder, har utviklingen i befolkningens sammensetning og størrelse i de senere årene tilsagt en årlig økning i *tilbudet av arbeidskraft* på 10-15 000 personer. Etter at yrkesfrekvensene gjennom perioden 1988 til 1993 stort sett ble redusert, har de deretter gjennomgående økt. Som årsgjennomsnitt økte arbeidsstyrken i følge AKU med om lag 20 000 personer i 1994 og 35 000 i 1995. I 1996 var økningen i arbeidsstyrken 43 000 personer¹, mens økningen i 1997 var 46 000 personer.

Oppgangen i norsk økonomi ble i utgangspunktet møtt av en forholdsvis stram *finanspolitikk*, i hovedsak gjennom en lav utgiftsvekst. Målt ved den olje-, rente- og aktivitetskorrigerte indikatoren for balansen i statsbudsjettet, tilsvarte innstramningen i 1994 og 1995 om lag 2 prosent av BNP for Fastlands-Norge, 1,3 prosent i 1996 og 0,8 prosent i 1997. Med endringene for det økonomiske opplegget for i år som ble vedtatt ved stortingsbehandlingen av revidert nasjonalbudsjett for 1998, kan innstramningen i år anslås å tilsvare vel 1/4 prosent av BNP for Fastlands-Norge.

Etter at *norske kroner* styrket seg noe mot ECU gjennom årene 1994-1996, har kronekursen i 1997 og hittil i 1998 svingt forholdsvis mye. En klar styrkelse av kroner verdien gjennom januar 1997, ble i februar snudd til en markert svekkelse som varte ut første halvår. Deretter styrket kronen seg igjen til litt inn i 4. kvartal i fjor. Etter dette har kronen på nytt svekket seg. Hvis nivået på kronekursene fra midten av juni skulle holde seg ut året vil kronen på årsbasis ha svekket seg med i overkant av 3 prosent målt mot ECU. Fra 1996 til 1997 styrket kronen seg med 2,2 prosent.

Nedgangen i *pengemarkedsrentene* stoppet opp i 1. kvartal 1997. Da var 3-månedersrenten 3,4 prosent, 1,5 prosentpoeng lavere enn i 3. kvartal 1996. Med bakgrunn i svak kronekurs har Norges Banks hevet signalrentene 3 ganger i de siste 12 måneder: 16. juli i fjor og 19. mars i år ble rentene økt med 0,25 prosentpoeng, mens de 22. mai i år ble satt opp med 0,5 prosentpoeng. Renteøkningene fra Norges Bank har bidratt til oppgang i pengemarkedsrentene og midt i juni i år lå 3-månedersrenten på 4,7 prosent. Gjennomsnittlig utlånsrente i de private finansinstitusjonene har i stor grad fulgt utviklingen i pengemarkedsrentene, og lå ved utgangen av mars i år på samme nivå som ett år tidligere. I etterkant av den siste renteoppgangen til Norges Bank, har en rekke finansinstitusjoner dels varslet og dels gjennomført oppjusteringer av sine rentesatser med i størrelsesorden 0,5 - 1 prosentpoeng.

11. Endringen fra 1995 til 1996 er justert for brudd i AKU.

Prognosene fra Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå (SSB) for *den økonomiske utviklingen i 1998* er forholdsvis samstemte. Forskjellene i de siste prognosene for 1998 er i hovedsak at Finansdepartementet og særlig Norges Bank ser for seg en høyere konsumvekst i husholdningene enn SSB. Dette, sammen med at de har lavere importanslag, motvirkes imidlertid av at SSB har lagt inn en økt lageroppbygging i sine anslag. Resultatet blir at veksten i BNP for Fastlands-Norge blir den samme i prognosene fra SSB og Finansdepartementet. I prognosene fra Norges Bank øker innenlandsk etterspørsel noe mer enn i de andre prognosene noe som bidrar til at BNP-veksten for Fastlands-Norge blir 0,5 prosentpoeng høyere.

Det sterkeste vekstbidraget i 1998 vil trolig komme fra *husholdningenes forbruk*, som er ventet å øke like mye som i fjor eller noe mer. En høy reallønns- og sysselsettingsvekst, sammen med en markert økning i offentlige stønader, er ventet å bidra til en forholdsvis sterk vekst i husholdningenes inntekter i 1998. Økningen i husholdningenes forbruk er ventet å følge inntektsutviklingen eller bli litt lavere, slik at spareraten holder seg om lag uendret eller øker litt fra 1997 til 1998. Veksten i offentlig konsum er antatt å gå ned med 1,0 prosentpoeng fra i fjor til i år.

Etterspørselsveksten i de norske eksportmarkedene ventes å holde seg godt oppe. I prognosene reduseres veksten i *tradisjonell vareeksport* noe fra 1997 til 1998, men gir likevel et markert bidrag til produksjonsoppgangen. *Investeringene* i oljevirkosomheten er ventet å øke markert også i år. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var økningen i fjor 15,5 prosent og veksten er forventet å bli nesten like høy i år. Boliginvesteringene vil trolig vokse med om lag 10 prosent, som er noe høyere enn i fjor. Det er ventet at investeringsveksten i bedriftene i Fastlands-Norge vil bli noe redusert fra 8,0 prosent i fjor til om lag 6 prosent i år. Investeringene i offentlig forvaltning vil trolig holde seg om lag på fjorårets nivå, etter at økningen i fjor var hele 12,6 prosent.

Tabell 6.1: Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår

	1997	1998		
	Regnskap	FIN ¹⁾	NB ²⁾	SSB ³⁾
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	3,4	4,0	4 1/2	3,5
Konsum i offentlig forvaltning	3,0	2,0	2	2,0
Bruttoinvesteringer i fast kapital	12,6	6,8	7 1/2	6,9
-Fastlands-Norge	9,7	4,7	5	5,5
-oljevirkosomhet ⁴⁾	15,5	13,5 ⁵⁾	17 ⁵⁾	14,6
Eksport	5,8	4,3	4 1/4	3,8
- tradisjonelle varer	8,0	7,3	7 1/2	7,3
Import	12,3	6,8	7 1/2	7,8
- tradisjonelle varer	8,6	8,6	9	8,8
Bruttonasjonalprodukt	3,4	3,2	3 1/2	3,2
- Fastlands-Norge	3,7	3,5	4	3,5
Sysselsatte personer	2,9	2,4	2 3/4	2,4
Arbeidsledighetsrate (nivå)	4,1	3,2	3 1/4	3,3

Tabell 6.1: Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår

	1997	1998		
	Regnskap	FIN ¹⁾	NB ²⁾	SSB ³⁾
Årslønn	4,3	5	6	5,8
Konsumprisindeksen	2,6	2,6	2 1/2	2,5
Driftsbalansen, mrd. kroner	56,8	27,8	21	15,2
MEMO:				
Gjennomsnittlig lånerente (nivå) ⁶⁾	6,0	..	..	6,5
Råoljepris i kroner (nivå)	134	110	105	104

- 1) Anslag i følge Finansdepartementet, Revidert nasjonalbudsjett for 1998, St meld nr 2, mai 1998.
- 2) Anslag ifølge Norges Bank. Penger og Kreditt 1998/2, juni 1998.
- 3) Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 5/98, juni 1998.
- 4) Inklusive tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning.
- 5) Petroleumsutvinning og rørtransport.
- 6) Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner.

Både Norges Bank, Finansdepartementet og SSB venter en forholdsvis høy vekst i *BNP Fastlands-Norge* i år med 3,5-4 prosent, om lag som i fjor. På bakgrunn av lave råoljepriser har Regjeringen vedtatt å innføre tiltak for å dempe petroleumproduksjonen i 1998. Dette sammen med forsinkelser i produksjonsoppstartingen av enkelte nye felt og at produksjon i enkelte andre felt så langt i år har vært lavere enn forventet, har bidratt til en markert nedjustering av produksjonsanslagene for oljevirkosomheten. Veksten i totalt BNP er i år således ventet å bli lavere enn for Fastlands-Norge. Høye importvolumer og utsikter til en ugunstig utvikling i bytteforholdet har sammen med lav oljepris og -produksjon bidratt til kraftige nedjusteringer av anslagene for *driftsbalansen overfor utlandet*. I de siste konjunkturrapportene varierer anslagene fra 15 til 28 milliarder kroner, mens de refererte anslagene i den siste rapporten fra Beregningsutvalget lå i området 65 til 96 milliarder kroner.

Aktivitetsveksten i Fastlands-Norge er antatt å bidra til at *sysselsettingen* øker med rundt 2,5 prosent i år, som er noe lavere enn i fjor. Arbeidsledigheten forventes likevel å gå ytterligere ned i år.

6.3 ANSLAG PÅ KONSUMPRISUTVIKLINGEN I 1998

Utvalget regnet i sin januarrapport i år med en gjennomsnittlig økning i konsumprisindeksen på om lag 21/2 prosent fra 1997 til 1998. I rapporten som nå legges fram har utvalget gjennomgått prisutsiktene på nytt på grunnlag av ny informasjon, bl.a. utviklingen i konsumprisindeksen til og med mai i år, en prognose utarbeidet av Konkurransetilsynet og beregninger med kvartalsmodellen KVARTS. I vedlegg 1 gis det en nærmere beskrivelse av forutsetninger og bakgrunn for anslagene.

Det foreligger nå registrerte tall for konsumprisindeksen fram til og med mai 1998. Målt som vekst over 12 måneder har veksten i konsumprisindeksen hittil i år variert mellom 2,0 og 2,5 prosent med et gjennomsnitt på 2,2 prosent, jf. nærmere omtale i "*Prisutvikling og konsumprisindeksen*" i kapittel 4. Alt i alt er prisstigningen hittil i år noe lavere enn i utvalgets beregninger til januarrapporten.

Konkurransetilsynet har samlet inn opplysninger fra private bedrifter og offentlige institusjoner om planlagte prisendringer. Dette materialet indikerer at det

gjennomsnittlige prisnivået i månedene fra juni til desember i år vil være om lag 2,5 prosent høyere enn i tilsvarende periode i fjor.

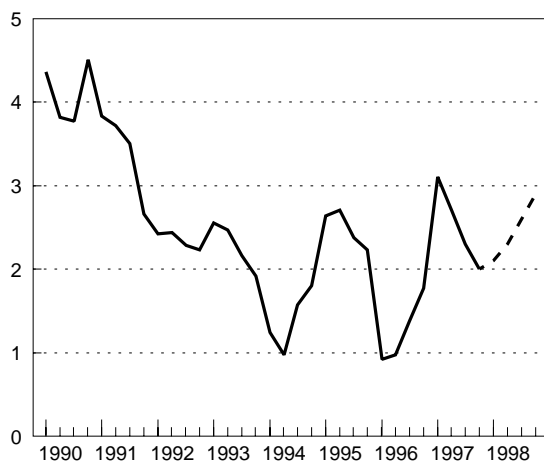
I modellberegningene er det lagt til grunn bestemte, men usikre, forutsetninger om bl.a. utviklingen i importpriser og råoljepriser, samt tatt hensyn til effekter på prisutviklingen av det statlige avgifts- og subsidieopplegget.

Prisene på elektrisitet til husholdningene økte betydelig gjennom 1996 og inn i 1997. I 1997 ble elektrisitetsprisene klart redusert de første tre kvartalene, men økte noe i fjerde kvartal 1997 og i januar i år. Etter dette har elektrisitetsprisene blitt ytterligere redusert og er nå om lag på nivå med elektrisitetsprisene første halvår 1996. Utvalget legger til grunn at elektrisitetsprisene reduseres moderat før de øker noe i fjerde kvartal i år som en følge av at vinterprisene på elektrisitet antas å ligge noe høyere enn sommerprisene.

Modellberegningen gir en gjennomsnittlig stigning i konsumprisene på 2,5 prosent fra 1997 til 1998. Beregningene som nå er gjennomført viser imidlertid en tiltakende prisstigning utover året, jf. figur 6.1.

Nedgangen i elektrisitetsprisene i tredje kvartal i fjor som en ikke venter gjentar seg like sterkt i år samt at den økningen i fjerde kvartal i år forutsettes å bli noe større enn i fjor, bidrar til en sterkere prisstigning i andre halvår enn i første. I tillegg bidrar forutsetningen om sterkere lønnsvekst i år til å øke prisstigningstakten i andre halvår. Også økte importpriser bidrar til tiltakende stigning i konsumprisene.

Med bakgrunn i de beregninger og forutsetninger som er gjort regner utvalget med en gjennomsnittlig økning i konsumprisindeksen på om lag 2,5 prosent fra 1997 til 1998.

Figur 6.1 Konsumprisindeksen. Prosentvis vekst fra samme kvartal året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Vedlegg 1

Nærmere om forutsetninger og metoder for anslaget på prisveksten

Utvalget har til denne rapporten gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen KVARTS. I tillegg har utvalget som i tidligere år hentet informasjon fra et materiale utarbeidet av Konkurransetilsynet om planlagte prisendringer i næringslivet og offentlige institusjoner fram til desember 1998.

Konkurransetilsynets prismateriale

Konkurransetilsynet har samlet inn opplysninger fra private bedrifter og offentlige institusjoner om planlagte prisendringer i perioden juni - desember i år.

I prognosen er de innsamlede opplysningene i stor grad benyttet uten videre bearbeiding. Opplysningene kan derfor ses på som et samlet uttrykk for prisforventninger på *tilbudssiden* i økonomien. Prognosen gir ikke uttrykk for Konkurransetilsynets egne vurderinger av prisutviklingen.

En stor del av de næringsdrivende som gir anslag til prognosen er produsenter. Dette gjelder spesielt for industriproduserte konsumvarer. For disse produsentene er det rimelig å tro at det vil gå en viss tid før produsentenes prisendringer slår gjennom i detaljleddet. I prognosen er anslag for slike produkter fordelt utover prognoseperioden, slik at det opprinnelige anslaget først er lagt inn for fullt i slutten av prognoseperioden. I prognosen har Konkurransetilsynet lagt til grunn at den prosentvise avansen i detaljleddet er uendret.

Konkurransetilsynets materiale gir en samlet konsumprisvekst fra mai til desember på 1,3 prosent. For tilsvarende periode ett år tilbake var den faktiske veksten 0,9 prosent. Konkurransetilsynets materiale indikerer at prisstigningen målt over 12 måneder blir 2,2 prosent i juni for så å stige til 2,5-2,6 prosent i månedene juli - desember. Ifølge denne prognosen vil det gjennomsnittlige prisnivået for juni - desember i år være 2,5 prosent høyere enn i tilsvarende periode i fjor.

I Konkurransetilsynets prognose for desember 1997 til mai 1998 ble prisveksten anslått til 2,0 prosent, mens den registrerte veksten i samme periode ble 1,3 prosent.

Nærmere om modellberegningen

Utvalget har fått gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen KVARTS. Dette er en kvartalsmodell for norsk økonomi som er utarbeidet i Statistisk sentralbyrå. Konsumprisutviklingen blir i modellen i stor grad bestemt av utviklingen i importprisene og innenlandske kostnader. Etter hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet har modellen blitt tilpasset de reviderte nasjonalregnskapstallene og -begrepene. Statistisk sentralbyrå har gjennomført nye tallfestinger for deler av de økonomiske sammenhengene i modellen, mens det for andre deler foreløpig bare er foretatt mindre justeringer. Selv om enkelte tallstørrelser er betydelig endret etter hovedrevisjonen, er det liten grunn til å anta at modellens prognoseegenskaper for konsumprisveksten er vesentlig endret. Modellen angir imidlertid en noe tregere overveltning i prisene av økt lønnsvekst sammenliknet med tidligere utgaver av modellen, jf. tabell 1.2.

I modellberegninger med KVARTS blir en del størrelser av betydning for konsumprisene anslått utenfor modellen (eksogene variabler). I den modellversjonen av

KVARTS som utvalget nå har benyttet, er de viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen i denne sammenhengen importpriser, avgifter, subsidier og priser på elektrisitet og norskproduserte primærnæringsvarer (jordbruks-, skogbruks- og fiskeprodukter). Utviklingen i flere av disse størrelsene vil i virkeligheten avhenge av andre forhold i økonomien, jf. omtalen til slutt i avsnittet om forutsetningene for prisanslagene og omtalen av beregningsresultatene. Utviklingen i importprisene anslås med utgangspunkt i forventet prisutvikling internasjonalt. En har også tatt hensyn til den betydning endringene i valutakursene kan ha for importprisene, og til at importprisene de siste årene har utviklet seg noe svakere enn konsumprisene internasjonalt. For størrelser som fastlegges av det offentlige er det lagt til grunn at vedtak som er gjort i løpet av 1. halvår ikke endres i prognoseperioden. Utviklingen i andre størrelser vil i stor grad være et resultat av forhandlinger, og for noen av disse gjøres det beregningstekniske forutsetninger. Dette gjelder i hovedsak utviklingen i prisene på jordbruksvarer.

De økonomiske sammenhengene som er innarbeidet i KVARTS er tallfestet på grunnlag av tall fra nasjonalregnskapet (før hovedrevisjonen). I modellen bestemmer importprisene og prisene på norskproduserte varer og tjenester (hjemmepriser), sammen med avgifter og subsidier, prisene på varer og tjenester som går til privat konsum. Hjemmeprisene bestemmes i stor grad av bedriftenes variable enhetskostnader.

Enhetskostnadene bestemmes av produktivitet, timelønnskostnader og produktinnsatspriser. Produktivitetsutviklingen og prisutviklingen for produktinnsats bestemmes i modellen ved egne relasjoner, mens driftsmarginene bestemmes gjennom prisrelasjonene. I flere av prisrelasjonene inngår også graden av kapasitetsutnyttelse.

Videre har modellen egne relasjoner for utviklingen i timelønningene. Hvordan lønnsveksten vil påvirke konsumprisveksten avhenger også av hvordan lønnsveksten fordeler seg på de ulike sektorene. For eksempel har lønnsutviklingen i varehandelen større betydning for konsumprisveksten enn lønnsutviklingen i industri eller i offentlig sektor, spesielt på kort sikt. Videre vil virkningene på prisutviklingen av en gitt årslønnsvekst også avhenge av hvordan årslønnsveksten fordeler seg gjennom året, fordi det tar tid før lønnsøkninger slår ut i prisene. Det betyr at lønnsveksten i ett år også får betydning for konsumprisutviklingen i de påfølgende årene.

I hjemmeprisrelasjonene inngår også hjemmeprisen fra foregående periode(r) som forklaringsvariabel. Tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene får gjennom disse leddene betydning for prisdannelsen i prognoseperioden, i tillegg til at tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene inngår direkte. Dette betyr også at utviklingen i inneværende periode får betydning for senere perioder.

Ser en bort fra virkninger gjennom lønnsutviklingen, påvirker importprisene hjemmeprisene hovedsakelig gjennom produsentenes produktinnsats. For enkelte varer har det også en viss effekt at innenlandske produsenter konkurrerer med importvarer, men for konsumprisutviklingen sett under ett er denne virkningen liten sammenliknet med virkningen gjennom kostnadene på produktinnsats.

Forutsetninger for prisanslagene

Det er betydelig usikkerhet knyttet til forutsetningene for modellberegningene. De viktigste størrelsene som er anslått utenfor modellen er summert opp i tabell 1.1.

Prisstigningen de fem første månedene er noe lavere enn anslagene i forrige prisprognose fra utvalget. Dette har sammenheng med at elektrisitetsprisene og klesprisene ble redusert mer enn antatt.

Utvalget har fått gjennomført nye modellberegninger av konsumprisveksten basert på nye vurderinger av forutsetningene for beregningene. Utvalget har nå som tidligere benyttet modellens relasjoner for lønnsutviklingen i de enkelte sektorene (endogen lønnsutvikling) sammen med skjønsmessige vurderinger. Alternativt kunne en ha valgt å legge beregningstekniske forutsetninger om lønnsveksten (eksogen lønnsutvikling) til grunn i prisprognosen. Når en her har valgt å benytte modellens lønnsrelasjoner, er det for å forenkle beregningene. Denne framgangsmåten innebærer ikke at utvalget tar sikte på å anslå lønnsveksten i prognoseåret.

I modellen nyttes begrepet lønn pr. timeverk som sammenholder utviklingen i faktiske lønnsutbetalinger med utviklingen i antall utførte timeverk, som regnes inklusive overtid og eksklusive fravær. Veksten i lønn pr. timeverk fra et år til det neste avhenger derfor ikke bare av veksten i lønnsatsene og arbeidskraftens sammensetning, men også av endringer i antall arbeidsdager for månedslønte, omfanget av overtid og betalt fravær. For arbeidere vil endringer i antall arbeidsdager fra et år til det neste isolert sett ikke påvirke veksten i lønn pr. time. De fleste grupper har imidlertid avtalt kompensasjon dersom bevegelige helligdager faller på ordinære fridager. For disse gruppene kan timelønnen påvirkes av endringer i antall virkedager. Lønnsveksten målt ved årslønn vil ikke i samme grad påvirkes av endringer i antall virkedager. I 1998 er det én virkedag mer enn i 1997. Dette bidrar isolert sett til en lavere timelønnsvekst enn årslønnsvekst. Økt sykefravær kan bidra i motsatt retning.

Kronekursens utvikling vil også ha betydning for prisutviklingen. I vedlegg 7 omtales kursutviklingen for norske kroner og de enkelte kronekursbegrepene. Det er usikkert hvilket kursleie en vil få for den norske kronen i tiden framover. Utvalget har ikke lagt til grunn eksplisitte forutsetninger om utviklingen i kronekursen, men har tatt hensyn til kronekursen i vurderingen av importprisene i norske kroner.

Nivået for *importprisene på tradisjonelle varer* ser nå ut til å ha vært noe lavere i 1997 enn i 1996. En viktig årsak til det er en nedgang i prisene på importert elektrisk kraft. Videre har det vært en nedgang i gjennomsnittsprisen på industriprodukter, men med til dels store variasjoner i prisutviklingen for ulike undergrupper av industriprodukter. Eksempelvis var det en klar nedgang i prisene på importerte verkstedsprodukter, som veier tungt i det samlede importprisbildet. Også prisene på treforedlingsprodukter ble markert redusert fra 1996 til 1997, men andre varer innenfor gruppen råvarer og lite bearbejdede varer som metaller og kjemiske råvar, økte i pris. Det er i modellberegningen forutsatt en svak utvikling i importprisene regnet i utenlandsk valuta. Regnet i norske kroner har utvalget lagt til grunn en gjennomsnittlig importprisvekst for tradisjonelle varer på 1,2 pst. fra 1997 til 1998.

Spotprisen på Brent Blend falt fra et nivå på om lag 19 USD i midten av november 1997 til i underkant av 12 USD i midten av mars 1998. OPEC-landene og enkelte andre produsentland vedtok da å redusere produksjonen med tilsammen 1,5 millioner fat pr. dag. Oljeprisen tok seg da noe opp og fram til begynnelsen av juni varierte prisen mellom 13 og 14,5 USD. Som en følge av fortsatt overproduksjon begynte prisene deretter å falle igjen. Saudi-Arabia, Venezuela og Mexico inngikk i begynnelsen av juni en ny avtale om å redusere produksjonen med ytterligere 450 000 fat pr dag fra juli. Senere har også Iran sagt at de vil redusere produksjonen med 100 000 fat fra juli. Dette har imidlertid ikke forhindret ytterligere prisfall. Gjennomsnittlig spotpris på Brent Blend har hittil i år vært på 105 kroner. Spotprisen på Brent Blend lå i midten av juni på om lag 11 USD, som tilsvarer om lag 85 kroner. Utvalget legger til grunn en gjennomsnittlig oljepris på 105 kroner for 1998.

Utviklingen i prisene på *norskproduserte jordbruksvarer* vil bl.a. være avhengig av den avtalte rammen i jordbruksoppgjøret og hvor mye av rammen som forut-

settes tatt ut ved endring i prisene. Det har også betydning i hvilken grad markeds-situasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. Hjemmeprisene på jordbruksvarene var om lag uendret fra 1996 til 1997. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn at basisprisnivået for norskproduserte jordbruksvarer blir om lag det samme i 1998 som i 1997. Prisene ut til forbrukerne blir i tillegg til endringer i basisprisene påvirket av eventuelle øvrige kostnadsendringer i varehandelsleddet og avanseendringer i alle ledd .

Som en følge av lite nedbør høsten 1995 og vinteren 1995/96, økte prisene på elektrisitet til husholdningene gjennom 1996 og i begynnelsen av 1997. I januar 1997 var elektrisitetsprisene vel 22 prosent høyere enn i samme måned året før. Fra januar til juli i fjor ble imidlertid elektrisitetsprisene redusert med 15 prosent, slik at de i juli reelt sett var på linje med elektrisitetsprisene ved inngangen til 1996. Elektrisitetsprisene økte med 4,2 pst. i januar i år, men er siden blitt redusert med til sammen 8,5 pst. I mai i år var elektrisitetsprisene om lag på samme nominelle nivå som i første halvår 1996. Spredningen i elektrisitetsprisene har blitt markert redusert gjennom 1997, og det er grunn til å tro at konkurransen i elektrisitetsmarkedet medfører at endringer i tilbudsside- og etterspørselsforhold forholdsvis raskt vil slå gjennom i elektrisitetsprisene. Utvalget har lagt til grunn en svak nedgang i elektrisitetsprisene i sommermånedene. Videre har utvalget lagt til grunn at markedsforholdene om vinteren bidrar til høyere priser enn om sommeren, og dermed lagt til grunn viss økning i elektrisitetsprisene i 4. kvartal i år.

Grunnlaget for måling av prisutviklingen på *boligkonsum* i konsumprisindeksen er en kvartalsvis husleieundersøkelse og utgifter knyttet til vedlikehold av boliger. Boligkonsumet veier tungt i konsumprisindeksen, fordi det i tillegg til betalte husleier også omfatter husholdningenes renteutgifter på boliglån, forsikringer samt enkelte kommunale avgifter.

Husleie er den viktigste representantvaren for boligkonsum, og husleieindeksen økte vesentlig sterkere enn totalindeksen i årene fra 1988 til 1993. Fra 1993 til 1995 har husleieindeksen økt mindre enn totalindeksen. I 1997 tok stigningen i husleiene seg opp, og var 3,1 pst. i 4. kvartal. Hittil i år har husleiene vært 2,8 pst. høyere enn i samme tidsrom i fjor. Rentesatser inngår ikke direkte i konsumprisindeksen, og virkninger av renteendringer på konsumprisindeksen vil komme indirekte gjennom kostnadene for utleiery og borettslag, samt gjennom effekten på det generelle kostnadsnivået i næringslivet. Disse effektene av renteendringer er imidlertid usikre, og det kan ta tid før de får betydning. Det samme gjelder utviklingen i andre kostnader som påvirker husleiene, bl.a. kommunale takster og avgifter, lønnskostnader mv. I beregningene med KVARTS har en benyttet modellens relasjon for husleie (inkl. fritidsboliger). Dette har gitt en anslått vekst i husleiene fra 1997 til 1998 på 2,9 prosent. Fra 1996 til 1997 økte husleieindeksen (inkl. fritidsboliger) med 2,3 pst., og vekstraten målt over 12 måneder var 2,7 prosent i mai i år.

Prisene på varer som går til konsum i modellen inkluderer *avgifter og subsidier*, og vil dermed bli påvirket av det avgifts- og subsidieopplegget som Stortinget vedtar. I forbindelse med behandlingen av Revidert nasjonalbudsjett for 1998 har Stortinget imidlertid ikke vedtatt avgiftsendringer som vil påvirke konsumprisveksten.

Det er som vanlig usikkerhet knyttet til takster og avgifter som fastsettes i kommunesektoren. Utviklingen i disse påvirkes av den generelle kostnadsutviklingen, men kommunenes relativt frie adgang til å fastsette gebyrer gjør at andre økonomiske forhold i den enkelte kommune vil spille inn. For offentlige varer og tjenester har en ved å benytte modellens prisrelasjoner forutsatt at prisveksten på disse følger kostnadsutviklingen i produksjonen av tjenestene.

Tabell 1.1: Hovedforutsetninger for KVARTS-beregning av konsumprisvekst fra 1997 til 1998. Prosentvis vekst fra året før.

Varegruppe	1997	1998
<i>Importpriser:</i>		
Tradisjonelle varer	-1.1	1.2
Ikke-konkurrerende importvarer	4.5	4.0
Primærnæringsvarer	2.0	5.0
Råvarer og lite bearbejdede varer	-0.1	0.0
Andre varer	-2.1	0.9
Råolje	-0.1	-19.0
Priser på jordbruksvarer ¹⁾	0.2	0.0
Elektrisitetspris ²⁾	3.6	-5.0

1) Dette anslaget er knyttet til hjemmeprisen på jordbruksprodukter.

2) Dette anslaget er knyttet til den prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler.

Som nevnt vil det ofte være en forenkling å forutsette at enkelte størrelser i modellen kan fastlegges uavhengig av de øvrige. Dette gjelder i særlig grad dersom en skal vurdere virkningene av å endre en av forutsetningene. Det er først og fremst på noe lengre sikt at slike effekter virker inn. I vurderingen av prisutsiktene for 1998 betyr forenklingen som ligger i modellen i form av eksogene anslag noe mindre.

Resultater:

Beregningene som har blitt gjennomført med KVARTS gir en økning i konsumprisene på 2,5 prosent fra 1997 til 1998, om lag på linje med året før og den samme som i modellberegningen til januarrapporten. Utviklingen gjennom året er vist i figur 6.1. i *"Anslag på konsumprisutviklingen i 1998"* i avsnitt 6.3.

Modellberegningen med KVARTS viser en tiltakende stigning i prisene (målt over fire kvartaler) gjennom 1998. En høyere prisvekst i andre halvår sammenliknet med første halvår skyldes dels at prisfallet på elektrisitet i sommermånedene i fjor var sterkere enn lagt til grunn for utviklingen i år, samtidig som det er lagt til grunn en sterkere stigning i elektrisitetsprisene i fjerde kvartal i år sammenliknet med i fjor.

I modellberegningen har en som nevnt i hovedsak nyttet modellens relasjoner for lønnsdannelse. Den gjennomsnittlige årslønnsveksten i modellberegningen er 5,8 prosent fra 1997 til 1998, mot 4,3 prosent året før. Denne økningen i lønnsveksten bidrar til å øke prisstigningstakten i andre halvår. Økt prisvekst på importerte varer bidrar i samme retning.

Som nevnt ovenfor tar utvalget ikke stilling til lønnsutviklingen eller lager prognoser for denne. Utvalget har derfor vurdert virkningen på prisveksten av en endring i årslønnsveksten fra 1997 til 1998 på 1 prosentpoeng.

Tabell 1.2: Modellresultater. Beregnet vekst i konsumprisindeksen fra 1997 til 1998 og virkninger av å endre årslønnsveksten med 1 prosentpoeng fra og med 1. kvartal. Konsumprisvekst i prosent fra samme periode året før.

	1. kv	2. kv	3. kv	4. kv	Året
Vekst i konsumprisindeksen	2,1	2,3	2,6	2,9	2,5
Virkning av 1 prosentpoeng endret årslønnsvekst	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1

Som tabell 1.2. viser gir beregningen med 1 prosentpoeng endret lønnsvekst relativt små utslag på den gjennomsnittlige konsumprisveksten fra 1997 til 1998, og modellen viser dermed at det tar noe tid før økte kostnader veltes over i prisene.

I vurderingen av prisvirkningene av endret lønnsvekst har en i modellberegningene ikke endret de eksogene forutsetningene. Det er således i begrenset grad tatt hensyn til enkelte forhold av betydning, f.eks. at importører lettere vil kunne øke sine priser, eller at hjemmeprisen på primærnæringsvarer og elektrisitet vil kunne øke, dersom den generelle lønns- og prisveksten i norsk økonomi øker. Hvis det i større grad hadde vært tatt hensyn til slike effekter i modellberegningene ville virkningen på prisveksten av endret lønnsvekst vært større. Prisivirkningen av endringen i lønnsveksten som er angitt ovenfor kan således ikke direkte tas som uttrykk for betydningen av forskjellen i lønnsutvikling som her er forutsatt, men må vurderes som en illustrasjon av enkelte effekter av dette slik de framkommer i modellen. Ifølge modellens lønnsrelasjoner vil en økt lønnsvekst ett år innebære lavere lønnsvekst senere år sammenliknet med referansebanen. I så fall vil ikke reallønnsnivået endres vesentlig på lang sikt.

Vedlegg 2

Lønnsoppgjørene i 1997 og 1998

1 LØNNSOPPGJØRENE I 1997

På de fleste tariffområder ble det i 1996 inngått toårige avtaler med bestemmelser som ga adgang til forhandlinger om eventuelle lønnsreguleringer ved vanlig revisjonstidspunkt i 1997.

1.1 Oppgjørene i privat sektor

LO/NHO-området

Oppgjøret ble gjennomført ved sentrale forhandlinger mellom LO og NHO.

Representantskapet i LO behandlet 11. februar 1997 kravene foran oppgjørene.

Hovedpunktene i vedtaket var:

- videreføre kjøpekraften og en forbedring for lavere lønnte og andre prioriterte grupper.
- avklare omfang og finansiering av avtalefestet tidligpensjon for 63-åringer fra 1. oktober 1997 og for 62-åringer fra 1. mars 1998.
- videre utjevning av lønnsnivå mellom kvinner og menn

Sekretariatet i LO fikk fullmakt til å utforme de endelige kravene ved oppgjøret.

Hovedstyret i NHO la bl.a følgende prinsipper til grunn for lønnsoppgjøret:

- Dersom kronekursen i 1997 skulle bli liggende høyere enn i 1996, må lønnsveksten i Norge være lavere enn i våre konkurrentland dersom konkurranseevnen skal opprettholdes. Lønnsveksten må tilpasses utviklingen av den enkelte bedrifts økonomi, produktivitet, konkurranseevne og fremtidsutsikter. Reelle lokale forhandlinger skal gjennomføres etter overenskomstens regler. Lønnsutviklingen til ledere, visse grupper faglærte, høyere funksjonærer og andre grupper med sterk markedsrett må tilpasses de øvrige grupper arbeidstakere i bedriften.
- En tidligpensjonsordning må målrettes mot arbeidstakere som har en lengre yrkeskarriere og som har behov for en verdig avslutning av denne. Bedriftene må betale en vesentlig høyere egenandel enn for AFP.

Forhandlingene mellom Landsorganisasjonen i Norge og Næringslivets Hovedorganisasjon startet 10. mars. Den 20 mars ble det brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 7. april la riksmeklingsmannen fram et meklingsforslag som ble anbefalt av partene.

Forslaget innebar:

- et generelt tillegg på 0,80 kroner per time til alle.
- arbeidstakere i områder som i gjennomsnitt tjener mer enn 185 000 kroner på årsbasis og ikke har rett til lokale forhandlinger, fikk et tillegg på 1,20 kroner per time inklusive det generelle tillegget.
- arbeidstakere i områder som i gjennomsnitt tjener mindre enn 185 000 kroner på årsbasis, fikk 1,50 eller 1,80 kroner per time i tillegg (inkl. det generelle tillegget) avhengig av om det er rett til lokale forhandlinger eller ikke.

I hotell- og restaurantvirksomhet ble dessuten minstelønnsatsene økt med kr 0,50 per time.

Partene var også enige om at de lokale tillegg skal gis på grunnlag av den økonomiske situasjonen i den enkelte bedriften, nærmere spesifisert til bedriftens økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne.

De sentrale tilleggene slo gjennomsnittlig ut med vel kr 1,- per time for hele LO/NHO-området eller 0,8 prosent som bidrag til årslønnsveksten i 1997. For industriarbeidere bidrar de sentrale tilleggene med anslagsvis 0,6 prosentpoeng til årslønnsveksten i 1997.

På vanlig måte ble det gitt garantitillegg fra 1. oktober 1997.

Et sentralt spørsmål i forhandlingene var utformingen av en tidligpensjonsordning for 62- og 63-åringene som ble avtalt i 1997. Et hovedspørsmål under forhandlingene og meklingen var fastsettelse av inngangsvilkårene i tidligpensjonsordningen. Partene var imidlertid enige om at tidligpensjonsordningen skulle organiseres mest mulig likt ordningen med avtalefestet pensjon (AFP). I den ordningen som det ble enighet om i fjor vår, ble det en begrensning av ytelsene i ordningen slik at ingen skal motta en AFP-pensjon som overstiger 70 prosent av løpende lønnsinntekter. Denne justeringen skal bare gjelde for personer som pensjoneres etter 1. oktober 1997. Det er usikkert hvordan bedriftenes kostnader og bruken av ordningen vil utvikle seg. Partene er enige om å evaluere ordningen etter to år.

Partene ble også enige om et opplegg for delpensjon innenfor AFP. Etter dette kan bedrifter med arbeidstakere i full stilling inngå skriftlig avtale om delpensjon slik at arbeidstakeren kan trappe ned sin yrkesaktivitet med én eller to hele arbeidsdager, dvs. 20 prosent eller 40 prosent reduksjon i forhold til full stilling. I denne sammenheng vil partene sette ned en arbeidsgruppe som bl.a. skal se nærmere på aktuelle virkemidler som kan bidra til at eldre arbeidstakere beholder fotfestet i arbeidsmarkedet og gis mer reell valgfrihet mht. pensjoneringstidspunktet.

I forbindelse med utformingen av en tidligpensjonsordning hadde Regjeringen tidligere varslet at det ikke ville bli gitt statstilskudd utover AFP-ordningen fra 64 år og oppover. Partene var således innforstått med at de direkte pensjonsutgiftene ved en ytterligere nedgang i pensjonsalderen skulle bæres av arbeidslivet selv. Partene ba i brev av 17. mars til statsministeren om å få avklart om ordningen for 62- og 63-åringene kunne baseres på det samme regelverket som dagens AFP-ordning. I statsministerens svar i brev av 5. april til partene heter det:

"Jeg viser til brev fra Landsorganisasjonen i Norge og Næringslivets Hovedorganisasjon av 17. mars d.å. om lønnsoppgjøret og tidligpensjonsordningen.

Regjeringen er innstilt på å bidra til en tidligpensjonsordning for arbeidstakere som nå har hatt en lengre yrkeskarriere og som har behov for en verdig avslutning av denne.

Eldre arbeidstakere er en sammensatt gruppe, og mange av dagens eldre har startet tidlig i arbeidslivet. I denne sammenheng er de ulike ordningene for førtidspensjonering viktige elementer innenfor en samlet pensjonspolitik.

For Regjeringen er også ønsket om å få flere eldre til å fortsette lenger i arbeidet et sentralt utgangspunkt for pensjonspolitikken, og det er et mål å heve den gjennomsnittlige avgangsalderen, slik vi har uttrykt det i Langtidsprogrammet.

Når regelverket for nye pensjonsordninger skal utformes, er det viktig også å legge vekt på langsiktige hensyn, og at yrkeskarrierer endrer seg. Utbygging av skole og videreutdanning gjør at norske arbeidstakere nå gjennomgående starter sin yrkesaktivitet seinere enn det som var vanlig for den eldre delen av dagens arbeidsstyrke. Som illustrasjon var andelen av alle 18-åringene under utdanning i 1962 på 34 pst., mens den i 1992 var på 82 pst.

De som i de seinere år har gått inn i yrkeslivet står overfor et mindre fysisk krevende arbeid og et bedre arbeidsmiljø. Videre øker den gjennomsnittlige levealderen, og de eldre vil etter hvert ha bedre helse enn tilsvarende aldersgrupper i dag. I begynnelsen av det neste århundre vil veksten i arbeidsstyrken stanse. Samtidig blir det et økende behov for offentlig innsats knyttet til omsorg, helse og utdanning. Dette behovet er allerede stort. Det blir derfor særlig viktig å legge til rette for en høy og langvarig yrkesdeltakelse.

Regjeringen ser det derfor som viktig at reglene av pensjonsopptjenings- og skattemessig art blir utformet slik at de ikke blir varige i en situasjon der yrkesmønsteret endrer seg.

Regjeringen vil derfor gå inn for at:

1. Rikstrygdeverket og trygdekontorene skal medvirke ved beregning og utbetaling av tidligpensjon.
2. Tidligpensjonister ved fylte 64 år kan gå over på AFP-ordningen.
3. Personer som tar ut tidligpensjon skal få poengår i folketrygden som tidligpensjonist.
4. Skattebegrensingsregelen skal også omfatte tidligpensjonister mellom 62 og 64 år.
5. Det månedlige sluttvederlaget i tidligpensjonsordningen, begrenset oppad til det månedlige sluttvederlaget i AFP, skal være skattefritt for 62- og 63-åringer.
6. Lovbestemmelsene nevnt i pkt 4 og 5 over vil bli utformet slik at de for nye pensjonstilfeller fases ut med virkning fra 1. januar 2007. Bestemmelsen nevnt i pkt 3 vil bli vurdert utfaset fra samme tidspunkt.

Regjeringen vil dessuten nedsette et offentlig utvalg for å vurdere ulike former for fleksibel førtidspensjonering med sikte på å få til en høyere pensjoneringsalder. For å oppnå dette skal utvalget bl.a vurdere spørsmål knyttet til pensjonsnivået i tidligpensjonsordninger og forholdet til folketrygdens regelverk. LO og NHO vil bli invitert til å være med i et slikt utvalg."

Oppgjørene i privat sektor utenom LO/NHO-området

Parallelt med LO forhandlet NHO også med Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS). Det ble også brudd i disse forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 7. april ble det oppnådd enighet om en avtale som ga de samme sentrale lønnstilleggene som i LO/NHO-oppgjøret.

I varehandelen ble Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon den 11. april enige om et generelt tillegg på 1,20 kroner per time. I tillegg ble det foretatt justeringer av minstelønnsseter. Gjennomsnittlig utslag av de samlede tillegg er anslått til kr 1,50 per time. Utover dette ble det gitt et garantitillegg fra 1. februar i år. Med et gjennomsnittlig lønnsnivå under 185 000 kroner innebar den nye tariffavtalen at de sentrale tilleggene var på linje med oppgjøret i LO/NHO-området. Avtalen omfattet direkte om lag 11 000 medlemmer i HK, men blir retningsgivende for langt flere ansatte i varehandelen.

I forsikringsvirksomhet ble partene enige om et generelt tillegg fra 1. mai på 2,0 prosent.

I forretnings- og sparebanker ble det enighet om et generelt tillegg på alle lønnstrinn på 1,9 prosent fra 1. mai. Videre ble det gitt et ekstra tillegg på 0,2 prosent fra 1. mai på en del lavere lønnstrinn, fra ca kr 156 00 per år til ca kr 227 000 per år. Gjennomsnittlig betyr oppgjøret et tillegg på 2,0 prosent fra 1. mai.

1.2 Oppgjørene i offentlig sektor

Den 11. april startet forhandlingene i både det kommunale og det statlige tariffområdet. Den 30. april ble det brudd i forhandlingene og oppgjørene gikk til mekling.

Den 26. mai la Riksmeklingsmannen fram et forslag til løsning som ble anbefalt av partene.

I *staten* ble hovedtrekkene i den nye tariffavtalen:

- fra 1. mai gis det et generelt tillegg på kr 2500 per år på alle lønnstrinn på hovedlønntabellen. Ansatte med årslønn fra kr 147 200 (lønnstrinn 7) til kr 199 900 (lønnstrinn 24) fikk et ekstra lønnstillegg som varierte fra kr 100 til kr 900.
- det føres sentrale forhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 1,2 prosent per 1. august 1997. Hensynet til virksomhetens rekrutterings- og konkurransesituasjon, samt likelønn på alle nivåer, skal ivaretas i disse forhandlingene. Kvinner skal ha en større andel av lønnsmidlene enn en proratafordeling tilsier.
- det føres lokale forhandlinger innenfor en ramme på 0,55 per 1. august. Herav utgjør lønnsmidler som blir ledige ved skifte av arbeidstakere 0,1 prosent. De sentrale avtaleparter tilrår at partene lokalt gjennomgår lønnsrelasjonene for å rette opp kjønnsbetingede lønnsforskjeller på alle nivå. Kvinner bør få en større andel av potten enn en proratafordeling tilsier.
- det gjennomføres en avtalefestet pensjonsordning (AFP) med rett til å fratruke med pensjon ved fylte 63 år fra 1.10.97 og ved fylte 62 år fra 1.03.98, etter de regler som er avtalt for AFP mellom LO og NHO.

I *kommuneoppgjøret* innebar oppgjøret:

- fra 1. juni gis det et generelt tillegg på kr 2500 per år på alle lønnstrinn på hovedlønntabellen. Som ansatte i staten fikk også ansatte i kommunene med årslønn fra kr 147 200 (lønnstrinn 7) til kr 199 900 (lønnstrinn 24) et ekstra lønnstillegg som varierte fra kr 100 til kr 900.
- til lokale forhandlinger avsettes det en lokal pott som utgjør 0,12 prosent på årsbasis eller 0,72 prosent per 1.11.97. Lavlønn, likelønn og oppfølging av nytt stillingsregulativ samt lønsmessige skjevheter skal vektlegges ved de lokale forhandlingene.
- også i kommunene gjennomføres det en avtalefestet pensjonsordning (AFP) med rett til å fratruke med pensjon ved fylte 63 år fra 1.10.97 og ved fylte 62 år fra 1.03.98, etter de regler som er avtalt for AFP mellom LO og NHO.

2 LØNNSOPPGJØRENE I 1998

I 1998 var det etter vanlig mønster igjen hovedrevisjon for de fleste tariffområder. Som i 1996 ble hovedrevisjonen i LO/NHO-området gjennomført ved forbundsvise forhandlinger. I privat sektor for øvrig foregår oppgjørene hvert år på grunnlag av avtaler som f.eks. kan være basert på bransjer og/eller yrker. I hovedoppgjørene i staten og kommunene er det alltid sentrale forhandlinger.

2.1 Oppgjørene i privat sektor

LO/NHO-oppgjøret

Representantskapet i LO behandlet kravene foran lønnsoppgjøret 10. februar. Sentrale punkter i vedtaket var:

- bedring i kjøpekraften for alle grupper, mest for de med årslønn opptil kr 250 000 bl. a gjennom særlige tillegg for å heve lavlønte og fremme likelønn.
- en utredning mellom partene om ulike fleksible arbeidstidsordninger innen 1.4.1999.

Videre heter det i vedtaket at i forkant av de forbundsvisе forhandlingene gjennomfører LO forhandlinger med NHO om:

- rett til utdanningspermisjon og prinsippene for finansieringen av etter- og videreutdanningsreformen framover, herunder en felles dialog med sikte på å avklare partenes og myndighetenes rolle og ansvar.
- justering av prinsippene for lærlingelønn

I NHOs hovedstyremøte 11. februar ble følgende hovedretningslinjer for årets lønnsoppgjør vedtatt:

- det skal være lønnsutviklingen i konkurranseeksponerte bedrifter som skal angi rammen. For at ikke konkurranseevnen skal forverres ytterligere, med de negative konsekvenser dette vil ha for sysselsetting og lønnsomhet, må lønnsveksten i Norge i kommende år ikke være høyere enn hos våre konkurrenter.
- ledere, høyere funksjonærer og grupper med sterk markedsposisjon må avpasse sin lønnsutvikling til bedriftens øvrige ansatte.

I forkant av de forbundsvisе oppgjørene forhandlet LO og NHO om etter- og videreutdanning, lærlingordningen og avtalefestet pensjon (AFP). Partene tok sikte på å komme fram til en handlingsplan for kompetanse som grunnlag for partenes arbeid med en etter- og videreutdanningsreform. I den forbindelse forutsatte partene at Regjeringen tok stilling til enkelte elementer i en slik reform før de forbundsvisе forhandlingene ble avsluttet. Dette ble tatt opp i brev fra LO og NHO til Statsministeren 13 mars.

I Statsministerens svarbrev av 26. mars til partene heter det:

"Jeg viser til brev av 13. mars 1998 fra Landsorganisasjonen i Norge og Næringslivets Hovedorganisasjon.

Regjeringen arbeider nå med en stortingsmelding om etter- og videreutdanning, med sikte på at denne skal fremmes for Stortinget før sommeren. Arbeidet med meldingen tar utgangspunkt i NOU 1997:25 Ny kompetanse og høringsuttalelsene til denne. I stortingsmeldingen vil det bli lagt opp til at myndighetene skal bidra til økt satsing på etter- og videreutdanning gjennom ulike tiltak. Ved å gi den enkelte mulighet til kompetanseutvikling vil Regjeringen bidra til en livslang læring, som er en forutsetning for økt verdiskapning og høy sysselsetting i årene framover. Regjeringen vil samtidig understreke at en etter- og videreutdanningsreform ikke bør få karakter av en reform som iverksettes fra et gitt tidspunkt, men bør ta form av en prosess som bidrar til at yrkesbefolkningen får økt kompetanse. Denne prosessen bør baseres på et nært samarbeid mellom myndighetene og partene i arbeidslivet, slik at myndighetenes tiltak og tiltak som avtales mellom partene i arbeidslivet samlet gir et best mulig resultat for samfunnet og for den enkelte. Det er også et viktig mål for Regjeringen at grupper utenfor arbeidsmarkedet får ta del i kompetanseutviklingen.

Det inntektspolitiske samarbeidet basert på Sysselsettingskommisjonens innstilling har bidratt vesentlig til den gunstige økonomiske utviklingen i Norge i de senere år. Regjeringen legger stor vekt på å videreføre det inntektspolitiske samarbeidet. Den gunstige pris- og kostnadsutviklingen vi har hatt i de senere årene bør videreføres. Dette vil være en viktig forutsetning for en fortsatt balansert utvikling i norsk økonomi, med høy sysselsetting og lav arbeidsledighet.

Etter flere år med sterk vekst i produksjon og sysselsetting ser vi tegn til økende pressproblemer og flaskehalsar i norsk økonomi. Det er nå svært viktig å unngå at den høye kapasitetsutnyttelsen slår ut i tiltakende pris- og kostnadsvekst. Dette stiller store krav til gjennomføringen av inntektsop-

oppgjørene. Regjeringen ser arbeidet med etter- og videreutdanningsspørsmål som et ledd i det inntektspolitiske samarbeidet.

Myndighetenes bidrag til å finansiere økt innsats for etter- og videreutdanning vil være konsentrert om tilrettelegging av utdanningstilbudet og utdanningsfinansiering gjennom Statens lånekasse for utdanning. Dette vil kunne medføre betydelige statlige merutgifter i årene framover. Disse utgiftene må tilpasses den økonomiske situasjonen, hvor en moderat pris- og lønnsutvikling fortsatt vil være et viktig element og påvirke myndighetenes mulighet til å bidra til en etter- og videreutdanningsreform.

En kompetansereform bør i utgangspunktet bygge på arbeidslivet som læringsarena. Økt omfang av etter- og videreutdanning vil imidlertid også innebære at folk midlertidig tas ut av arbeidsstyrken og at behovet for arbeidskraft i kompetansegivende undervisning kan øke. Regjeringen legger derfor vekt på at det tas hensyn til situasjonen i arbeidsmarkedet når reformen skal fases inn.

LO og NHO presenterer en del elementer i en etter- og videreutdanningsreform som partene ber Regjeringen ta stilling til. Nedenfor gjennomgår en del elementer som Regjeringen vil legge til grunn i det videre arbeidet med stortingsmeldingen om etter- og videreutdanning, og som berører de punktene som er lagt fram av LO og NHO.

Permisjonsrett

Regjeringen er innstilt på å legge opp til lovgivning som gir rett til permisjon til etter- og videreutdanning hvor målsettingen med reguleringen må være å få til en god balanse mellom arbeidstakers behov for permisjon og de ulempene slike permisjoner kan skape for arbeidsgiver. Regjeringen er derfor innstilt på, sammen med representanter for organisasjonene i arbeidslivet og juridisk ekspertise, å utarbeide forslag til lovbestemmelser. Det bør utarbeides ulike permisjonsmodeller, og på dette grunnlag foreslås lovbestemmelser om alminnelige permisjonsbestemmelser til etter- og videreutdanning og kriterier for utløsning av permisjon. Kriteriene må blant annet omfatte bestemmelser som tar hensyn til bedriftenes behov for kompetanseutvikling, stabil arbeidskraft og hensiktsmessig planlegging av produksjon og ressursdisponering. Dette er særlig viktig for små og mellomstore virksomheter. Det skal også utredes hvordan uenighet om permisjon skal løses.

Styrket yrkesorientert etter- og videreutdanning

Regjeringen legger vekt på at det offentlige utdanningssystemet skal ha en sentral rolle i å tilby undervisning som imøtekommer kompetansebehovene i arbeidslivet. Videre legges det vekt på et konstruktivt samspill mellom det offentlige utdanningssystemet og andre tilbydere av utdanning. Regelverket for institusjoner innenfor høyere utdanning bør mykes opp, slik at de bedre kan tilby utdanning rettet inn mot behovene i arbeidsmarkedet. Organisasjonene i arbeidslivet vil være naturlige kontakter i dette arbeidet.

Arbeidsmarkedsetaten spiller en viktig rolle som forvalter av virkemidler i arbeidsmarkedspolitikken og kunnskap om kompetansebehov i arbeidsmarkedet. De midler arbeidsmarkedsetaten råår over er primært innrettet mot å bidra til at ordinære og yrkeshemmede arbeidssøkere kommer i arbeid. I tillegg har etaten viktige oppgaver i å bistå arbeidsgivere med å skaffe til veie arbeidskraft. Regjeringen er imidlertid positiv til å utrede nærmere hvordan arbeidsmarkedsetatens kunnskaper om arbeidsmarkedet kan brukes i en økt satsing på etter- og videreutdanning.

Grunnskole og videregående opplæring for voksne

Regjeringen vil legge til rette for at voksne som i dag ikke har fullført grunnskole eller videregående utdanning, skal kunne få tilbud om dette. Slike tilbud bør ta utgangspunkt i den enkeltes realkompetanse, og opplæringstilbudene må legges til rette både metodisk og organisatorisk slik at de møter voksnes særlige behov. Det er viktig at det utvikles tilbud som gjør det mulig å gjennomføre opplæringen som bygger på vekslning mellom arbeid og skolegang/studier. Regjeringen går inn for at § 20 i Lov om fagopplæring skal videreføres etter dagens ordning.

For den videre kompetanseutviklingen er det viktig å få etablert et system for dokumentasjon og anerkjennelse av voksnes realkompetanse. Etableringen av et slikt system bør skje i samarbeid mellom organisasjonene i arbeidslivet og utdanningssystemet.

Finansiering av livsopphold

Regjeringen legger vekt på at offentlig utdanningsfinansiering baseres på en likebehandling av ulike grupper. Offentlig finansiering av livsopphold ved etter- og videreutdanning og ved fullføring av grunnskole og videregående utdanning for voksne bør derfor baseres på etablerte finansieringsordninger i Statens lånekasse for utdanning. Lånekassens ordninger gir i dag støtte til de aller fleste utdanningsformål. De generelle reglene i studiefinansieringsordningen bør imidlertid gjennomgås, med sikte på å tilpasse disse bedre til etter- og videreutdanningsstudenter. Regjeringen er derfor innstilt på et utredningsarbeid om finansieringen av etter- og videreutdanning, der det offentliges bidrag til finansiering av livsopphold er basert på den alminnelige studiefinansieringsordningen i Statens lånekasse. Regjeringen legger til grunn at dersom partene ønsker å etablere særskilte ordninger for finansiering av livsopphold ved etter- og videreutdanning, utover offentlig studiefinansiering, er dette et ansvar for partene."

Den 26 mars avsluttet LO og NHO de sentrale forhandlingene. Partene hadde da kommet fram til enighet om en felles handlingsplan for kompetanse. I protokoll av 26 mars heter det bl a:

- "Forutsetningen for vedtakelse av LO og NHOs handlingsplan for etter- og videreutdanning er at myndighetene medvirker og at lønns- og prisutviklingen for 1998 som helhet bidrar til å sikre sysselsetting og konkurranseevne.
- Ved mellomoppgjøret i 1999 vil LO og NHO vurdere den videre utvikling av etter- og videreutdanningsreformen på bakgrunn av utredninger som skal gjøres og hvordan forutsetningene i solidaritetsalternativet er fulgt opp.
- Handlingsplanen vil i årene fremover kreve økonomisk innsats fra alle involverte parter. LO og NHO er derfor innforstått med at gjennomføringen av planen vil være avhengig av en videreføring av solidaritetsalternativet som sikrer næringslivets konkurranseevne og den fremtidige sysselsetting."

Videre ble partene også enige om visse justeringer av AFP-ordningen.

De forbundsvise oppgjørene i LO/NHO-området ble innledet 19. mars mellom Fellesforbundet og Teknologibedriftenes Landsforening (TBL) om verkstedsoverenskomsten. På en del andre områder ble det også startet forhandlinger etter at forhandlingene om verkstedsoverenskomsten var i gang, bl a mellom Fellesforbundet og Byggenæringens Landsforening om fellesoverenskomsten for byggfag og

mellom Hotell- og Restaurantarbeiderforbundet og Reiselivsbedriftenes Landsforening om overenskomsten for hotellfag. Den 31. mars ble det brudd i forhandlingene i verkstedindustrien og oppgjøret gikk til mekling. Senere ble det også brudd i forhandlingen for byggfagene og for hotellene.

Den 20. april satte Riksmeklingsmannen fram et forslag til løsning mellom Fellesforbundet og TBL om *verkstedoverenskomsten* som partene anbefalte.

Forslaget innebar et generelt tillegg 1. april på kr 3 per time. Videre ble skifttillegg økt og beregningsmåten for offshoret tillegg ble endret.

Det anbefalte meklingsforslaget ble sendt til uravstemming med svarfrist 15. mai. Forslaget ble godkjent ved uravstemmingen.

Den 22. april la Riksmeklingsmannen fra en skisse til løsning for *byggfagene* som partene anbefalte. Også her ble det enighet om et generelt tillegg 1. april på kr 3 per time samt økt minstelønnsatser.

Den 24. april la Riksmeklingsmannen også fram en skisse til løsning for *hotellene* som partene anbefalte.

Forslaget innebar:

- et generelt tillegg 1. april på kr 3 per time
- et lavlønns tillegg 1. april på kr 2 per time for de fleste
- minstelønnsatsene ble hevet med kr 1 per time for de fleste og med kr 3 for kokker.

Videre ble partene enighet om at det dannes en pott til bruk for likestillingstillegg i den enkelte bedrift. Denne potten dannes av kr 1 per time for alle arbeidere ganger gjennomsnittlig timetall for en måned basert på de siste 12 måneder. Likestillingstilleggene utbetales med virkning fra 1. april. Det er en forutsetning for å ta ut denne potten at det dannes likestillingsavtaler på den enkelte bedrift.

Av andre oppgjør kan nevnes at for *rutebil- og langtransportsjåfører* kom partene etter streik og ny mekling fram til et anbefalt forslag. For rutebiloverenskomsten innebar forslaget følgende:

- et generelle tillegg til alle på kr 9,- per time.
- godssjåførene i nærtransport fikk i tillegg kr 1,50 per time, slik at det generelle lønns tillegget for denne gruppa ble på til sammen kr 10,50 per time.
- fagarbeidertillegget ble økt med kr 1,- per time.

Privat sektor utenom LO/NHO

I *varehandelen* ble Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon etter forhandlinger enige om et generelt tillegg fra 1. april på kr 5 per time. I tillegg ble satsene for ulempetillegg økt. I forbrukersamvirke ble det enighet om en liknende avtale.

I oppgjøret for *forretnings- og sparebanker* kom partene fram til en avtale som ga et generelt tillegg på 4,1 prosent eller minst kr 10 000 per år fra 1. mai. Samlet utgjør oppgjøret 4,5 prosent per 1. mai.

I oppgjøret for *forsikringsvirksomhet* ble partene enige om et generelt tillegg på 4,1 prosent eller minst kr 10 000 per år fra 1. juli.

2.2 Oppgjørene i offentlig sektor

Den 31. mars startet forhandlingene i både det kommunale og det statlige tariffområdet. Den 30. april ble det brudd i forhandlingene og oppgjørene gikk til mekling.

Den 28. mai la Riksmeklingsmannen fram et forslag til løsning som ble anbefalt av partene med unntak av Akademikernes Fellesorganisasjon som tok ut grupper i

streik både i stat og kommune. I kommunene ble forslaget til avtale også forkastet av Norsk Helse- og Sosialforbund (YS) og Maskinistforbundet (YS). Begge organisasjonene tok medlemmer ut i streik.

I *staten* ble hovedtrekkene i den nye hovedtariffavtalen:

- et generelt tillegg fra 1. mai 1998 på kr 10 000 per år på alle trinn på hovedlønnstabellen. I tillegg er det gjennomført enkelte tekniske harmoniseringer av lønnstabellen mellom ltr 2-13 og ltr 26-35 fra samme dato. Det er lagt til fire nye lønnstrinn på tabellen slik at topplønnen er økt fra kr 462 500,- til kr 514 000. Samlet utgjør lønnsendringene 4,25 prosent per 1. mai 1998.
- endringer av begynnerlønningene på lønnsrammene med virkning fra 1. august 1998, tilsvarende 0,17 prosent av lønnsmassen.
- en avsetning på 2,0 prosent per dato til sentrale justeringsforhandlinger med virkning fra 1. august 1998. Hensynet til virksomhetenes rekrutterings- og konkurransesituasjon, samt likelønn på alle nivåer, skal ivaretas i disse forhandlingene. Kvinner og skoleverket skal ha en større andel av lønnsmidlene enn en proratafordeling tilsier.
- med virkning fra 1. september 1998 skal det føres lokale forhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 0,55 prosent av lønnsmassen. Av dette utgjør 0,1 prosent lønnsmidler som blir ledige pga lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere. De sentrale partene tilrår at partene lokalt gjennomgår lønnsrelasjonene og lønnsutviklingen for å rette opp kjønnsbetingede lønnsforskjeller på alle nivå. Kvinner bør få en større andel av potten enn en proratafordeling tilsier.
- med virkning fra 1. mai 1998 er det gjort endringer i Hovedtariffavtalens forhandlingsbestemmelser/fellesbestemmelser, herunder en økning i enkelte ulempetillegg.

I *kommunene* ble hovedtrekkene i den nye hovedtariffavtalen:

- fra 1. mai gis det et generelt tillegg på kr 10 000 per år. I tillegg ble det også i kommuneoppgjøret gjennomført enkelte tekniske harmoniseringer av lønnstabellen mellom ltr 2-13 og ltr 26-35 fra samme dato. Samlet tilsvarte dette 4,85 prosent per 1. mai.
- det er foretatt sentrale justeringer av lønnsrammer og lønnsstruktur som utgjør 2,67 prosent med virkning fra 1. september.
- en pott til lokale forhandlinger per 1. november på 0,78 prosent.

Konflikter i 1998-oppgjøret

Meklingen for rutebil- og langtransportsjåførere førte ikke fram og det ble streik fra 14. mai. I begynnelsen av juni ble meklingen gjenopptatt og den 10. juni kom partene fram til et anbefalt forslag. Streiken ble gradvis opptrappet og på slutten vart mer enn 10 000 sjåførere i streik.

Det er vedtatt lønnsnemndbehandling av arbeidstvistene mellom:

- Norsk Helse- og Sosialforbund og Kommunenes Sentralforbund
- Norsk Sykepleierforbund, Norsk Radiografforbund og Norsk Ingeniørorganisasjon NITO på den ene side og Kommunenes Sentralforbund på den andre
- Akademikernes Fellesorganisasjon og staten v/Arbeids- og Administrasjonsdepartementet

Ved avslutningen av denne rapporten pågår det streik blant medlemmer av:

- AF i Oslo kommune
- Tele- og dataforbundet (LO)

- Maskinistforbundet (YS)

Vedlegg 3

Definisjoner av en del lønnsbegreper

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl a brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

Årslønn

Årslønn defineres som den samlede lønn (eksklusiv overtidsgodtgjørelse) en lønnstaker vil oppnå i løpet av ett år dersom vedkommende har utført et fullt normalt årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sjukefravær, permisjoner mm.

Lønn per normalårsverk ifølge nasjonalregnskapet

Lønn ifølge nasjonalregnskapet omfatter kontantlønn medregnet overtidsbetaling, naturallønn og lønn under sykdom og fødselspermisjon betalt av arbeidsgiver. Dette er således et mer omfattende lønnsbegrep enn det som nyttes ved beregning av årslønn, jf definisjon av årslønn ovenfor. Antall normalårsverk framkommer som summen av antall heltidsansatte og antall deltidsansatte omregnet til heltid med dellønnsbrøken som vekt. Denne definisjonen innebærer at timeverksinnholdet i et normalårsverk er lik faktisk arbeidstid for heltidsansatte.

Overheng

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Tariff tillegg og lønnsøkinger ellers blir ofte gitt til ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper fra ett år til det neste.

Avtalefestet normalarbeidstid

Avtalefestet normalarbeidstid er den arbeidstid per uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe i følge tariffavtaler.

Den generelle normalarbeidstid er nå 37,5 t/uke. Imidlertid har flere grupper en lavere avtalefestet normalarbeidstid enn dette. I LO/NHO-området er f eks avtalefestet normalarbeidstid fra og med 1987 37,5 t/uke for dagtidsarbeidere, 36,5 t/uke for 2-skiftarbeidere, 35,5 t/uke for døgnkontinuerlig- og turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skiftarbeid.

Tariffmessig lønnsøking

Tariffmessig lønnsøking er lønnsøking fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger mellom arbeidstakernes og arbeidsgivernes organisasjoner. Tariffmessig lønnsøking kan være generelle tillegg, lavlønns tillegg,

garantitillegg (LO/NHO- området), tillegg på minstelønnsseter etc som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøking i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøking i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl a omfatter lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste pga økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f eks gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid.

Omregnede timefortjenester i LO/NHO-området

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. En del arbeidere har lavere arbeidstid pga skiftarbeid. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønnsseten for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten per uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. De som har lavere avtalefestet normalarbeidstid enn 37,5 t/uke, får vanligvis kompensasjon for dette. Kompensasjonen kan variere fra bransje til bransje, og den er inkludert i timefortjenestene i statistikken. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer.

Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

Vedlegg 4

Deltidsansatte

I flere av delstatistikkene fra Statistisk sentralbyrå er det en oversikt over antall, gjennomsnittlig lønn og fordelingen av de deltidsansatte etter omfanget av ukentlig arbeidstid.

Definisjonen av deltidsansatte i lønnsstatistikken er ikke knyttet til et bestemt antall arbeidstimer per uke. Arbeidstakere blir regnet som deltidsansatte dersom de har redusert arbeidstid uten at dette er vanlig ordning ved bedriftene de arbeider i eller i vedkommende næring. Imidlertid gir ikke lønnsstatistikken en fullstendig oversikt over omfanget av deltidsarbeid innen vedkommende næring/gruppe. Timelønnte deltidsarbeidere uten fast ukentlig arbeidstid er ikke med. Hotell- og restaurantdrift har et forholdsvis stort innslag av denne type arbeidskraft.

Omfanget av deltidsarbeid

Tabell 4.1 viser omfanget av deltidsarbeid i enkelte næringer i 1981 og 1997. Det er få mannlige deltidsansatte i de fleste næringer, mens bildet er et helt annet for kvinnelige deltidsansatte. I varehandelen er 64 prosent av de kvinnelige ansatte deltidsansatte, mens andelen er 67 prosent i kommunene inkl. helsesektoren. I skoleverket er om lag 40 prosent av kvinnene deltidsansatte. Andelen deltidsansatte kvinner er høyere i 1997 enn i 1981 i staten, bankvirksomhet og i varehandel. For kvinner og menn under ett arbeider vel halvparten deltid i kommunal og fylkeskommunal virksomhet inkl. helsevesen og sosial omsorg, mens andelen er 42 prosent i varehandelen og 31 prosent i skoleverket. For de andre næringene er andelen 14-23 prosent i 1997, bortsett fra i NHO-bedrifter hvor andelen blant funksjonærene er om lag 9 prosent.

Tabell 4.1: Antall deltidsansatte i enkelte næringer.

		Menn			Kvinner			Total andel deltidsyssels.
		Ansatte med i lønnsstat	Deltidsansatte	Andel deltidsansatte	Ansatte med i lønnsstat	Deltidsansatte	Andel deltidsansatte	
Funksjonærer i	1981	69330	574	0.8	25936	8014	30.9	9.0
NHO-bedrifter	1997	80235	1340	1.7	29447	8323	28.3	8.8
Bankvirksomhet	1981	11705	236	2.0	13172	3972	30.2	16.9
	1997	8989	274	3.0	12751	4670	36.6	22.7
Forsikring	1981	3231	50	1.5	4096	1231	30.1	17.5
	1997	4505	85	1.9	5225	1335	25.6	14.6
Varehandel ¹⁾	1981	54819	3691	6.7	70841	43341	61.2	37.4
	1997	42973	5900	13.7	53410	34059	63.8	41.5
Forretningsmessig tj. yting	1981	12620	331	2.6	8096	2821	34.8	15.2
	1997	15426	1310	8.5	9583	2575	26.9	15.5
Staten ²⁾	1981	113708	2394	2.1	63352	20719	32.7	13.1

Tabell 4.1: Antall deltidsansatte i enkelte næringer.

		Menn			Kvinner			Total andel deltidsyssels.
		Ansatte med i lønnsstat	Deltidsansatte	Andel deltidsansatte	Ansatte med i lønnsstat	Deltidsansatte	Andel deltidsansatte	
Skoleverket ³⁾	1997	93653	6230	6.7	73965	26212	35.4	19.4
	1981	37364	4961	13.3	35796	19354	54.1	33.2
	1997	37357	6724	18.0	57274	22698	39.6	31.1
Kommunal og fylkeskom. virksomhet inkl. helsevesen og sosial omsorg ⁴⁾	1997	76866	16534	21.5	256439	172351	67.2	56.7

- 1) Omfatter fra og med 1990 bedrifter med 5 sysselsatte eller flere mot 3 sysselsatte eller flere tidligere.
- 2) Inkl. statens helsevesen.
- 3) I 1989 ble alle høgskolene tatt ut av statistikken for skoleverket og ført over til statistikken for staten.
- 4) Oslo er ikke med i 1997-tallene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I tabell 4.2 vises veksten fra 1981 til 1997 i antall heltids- og deltidsansatte som inngår i noen delstatistikker.

Veksten i antall ansatte vil i noen statistikker være påvirket av at statistikken har vært under utbygging i perioden, slik at sysselsettingsveksten i næringen har vært svakere enn det lønnsstatistikken antyder.

Tabell 4.2 viser at kvinner utgjør 2/3 eller mer av de deltidsansatte innen de næringene en har sett på. Et annen trekk er at prosentvis har veksten i antall kvinner på heltid stort sett vært til dels langt sterkere enn for menn på heltid. Samtidig har veksten i antall kvinner i deltidsarbeid vært svakere enn på heltid for de fleste grupper i tabellen.

Tabell 4.2: Antall ansatte på hel- og deltid etter lønnsstatistikken i noen næringer samt kvinners andel av deltidsysselssetting.

		Heltid			Deltid			K-andel Deltid
		1981	1997	Vekst Pst	1981	1997	Vekst Pst	
NHO-funksjonærer	M	68756	80235	17	574	1340	133	86
	K	17922	29447	64	8014	8323	4	
Bankvirksomhet	M	11469	8715	-24	236	274	16	94
	K	9200	8081	-12	3972	4670	18	
Forsikring	M	3181	4420	39	50	85	70	94
	K	2865	3890	36	1231	1335	8	
Varehandel ¹⁾	M	51128	37073	-27	3691	5900	60	78
	K	27500	19351	-30	43341	34059	-21	

Tabell 4.2: Antall ansatte på hel- og deltid etter lønnsstatistikken i noen næringer samt kvinners andel av deltidssysselsetting.

		Heltid			Deltid			K-andel
		1981	1997	Vekst	1981	1997	Vekst	Deltid
		Pst			Pst			
Forretningsmessig tjenesteyting	M	12289	14116	15	331	1310	296	
	K	5275	7008	33	2821	2575	-9	66
Staten ²⁾	M	111314	87423	-21	2394	6230	160	
	K	42633	47753	12	20719	26212	27	81
Skoleverket ³⁾	M	32403	30633	-5	4961	6724	36	
	K	16442	34576	110	19354	22698	17	77

1) Jf fotnote 1 i tabell 4.1

2) I tidsrommet 1981-97 har en del etater og sykehus blitt overført til kommunal eller fylkeskommunal sektor. Etater er også omorganisert til stiftelser og aksjeselskaper .

3) Jf fotnote 2 og 3 i tabell 4.1.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Lønnsutviklingen

I tabell 4.3 vises utviklingen i gjennomsnittlig månedsførtjeneste fra 1984 til 1997 for deltidsansatte kvinner i enkelte arbeidstidsgrupper i noen næringer. I tabellen er også tatt med økingen i månedsførtjenesten for heltidsansatte kvinner i alt i de samme næringene. Tabellen viser også lønnsutviklingen for deltidsansatte kvinner i alt. Imidlertid vil endringer i omfanget av arbeidstimer påvirke lønnsutviklingen for deltidsansatte.

Tabell 4.3 viser at lønnsveksten i perioden 1984-97 har vært sterkere for deltid-ansatte kvinner enn for heltidsansatte kvinner i alle næringer unntatt i varehandel. Et veid gjennomsnitt av gruppene viser at deltidsansatte kvinner har hatt en svakere lønnsvekst enn heltidsansatte kvinner. Det foreligger foreløpig ikke materiale til nærmere analyse av denne forskjellen i lønnsutviklingen mellom deltids- og heltidsansatte kvinner, men det er bl a grunn til å anta at opprykksmulighetene er mindre for deltidsansatte enn for heltidsansatte.

På den annen side har lavlønnstillegg ved lønnsoppgjørene som regel kommet en stor del av de deltidsansatte til gode.

Tallet på deltidsansatte menn i de ulike næringer er så lavt at en ikke har utarbeidet tilsvarende tabell for menn.

Tabell 4.3: Antall og månedsførtjeneste for deltidsansatte kvinner i enkelte næringer og arbeidstidsgrupper. Lønnsutviklingen for deltids- og heltidsansatte.

		1984		1997		Øking i mnd.fortj. 1984-97	
		Ansatte	Mnd.fortj. kr	Ansatte	Mnd.fortj. kr	Deltidsan. 1)	Heltidsan.
Varehandel ²⁾	I alt	42359	4199	34059	8689	106.9	120.3

Tabell 4.3: Antall og månedsfortjeneste for deltidsansatte kvinner i enkelte næringer og arbeidstidsgrupper. Lønnsutviklingen for deltids- og heltidsansatte.

		1984		1997		Øking i mnd.fortj. 1984-97	
		Ansatte	Mnd.fortj. kr	Ansatte	Mnd.fortj. kr	Deltidsan. 1)	Heltidsan.
	16-17,9 t	1721	3122	1756	6186	98.1	
	18-19,9 t	2844	3793	3514	7517	98.2	
	20-21,9 t	9072	3824	3106	8150	113.1	
	22-23,9 t	3869	4357	2379	9369	115.0	
	24-25,9 t	4136	4563	2293	9885	116.6	
Forretnings- og sparebanker	I alt	4816	5329	4670	11834	122.1	111.2
	16-17,9 t	606	4495	64	7884	75.4	
	18-19,9 t	1559	4597	1485	8907	93.8	
	20-21,9 t	602	5080	236	10048	97.8	
	22-23,9 t	469	5692	496	10987	93.0	
	24-25,9 t	279	5963	147	12404	108.0	
Forsikring	I alt	1186	5961	1335	13826	131.9	113.5
	16-17,9 t	274	4635	55	9195	98.4	
	18-19,9 t	157	4727	224	10063	112.9	
	20-21,9 t	151	5397	105	11275	108.9	
	22-23,9 t	114	6074	73	12300	102.5	
	24-25,9 t	40	6291	59	12663	101.3	
Forretningsm. tj.yt.	I alt	3527	5835	2575	14168	142.8	111.7
	16-17,9 t	194	4560	71	9027	98.0	
	18-19,9 t	513	4648	233	10104	117.4	
	20-21,9 t	561	5218	137	13949	167.3	
	22-23,9 t	324	6140	171	12478	103.2	
	24-25,9 t	288	6499	123	12770	96.5	

1) Lønnsutviklingen for deltidsansatte i alt vil være påvirket av arbeidstidsendringer.

2) Jf fotnote 1 i tabell 4.1.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.4 viser hvordan arbeidstiden for deltidsansatte i noen næringer har endret seg de siste årene. Som mål på dette har en brukt andelen som arbeider under 22t/uke. Det understrekes at det vil være en del usikkerhet knyttet til et så «grovt» mål.

Tabell 4.4: Endring i arbeidstid for noen næringer. Andel deltidsansatte som arbeider under 22 t/uke. Prosent

	1984	1986	1987 ¹⁾	1989 ¹⁾	1991 ¹⁾	1993 ¹⁾	1995 ¹⁾	1996 ¹⁾	1997 ¹⁾
<i>Bankvirksomhet</i>									
Menn	67	73	70	70	66	63	67	66	77
Kvinner	65	62	65	58	52	49	45	44	43
<i>Forsikring</i>									
Menn	83	71	74	76	71	73	67	68	74
Kvinner	54	51	59	50	44	42	33	32	30
<i>Varehandel</i>									
Menn	66	71	59	76	76	73	73	76	63
Kvinner	50	49	51	51	50	49	49	50	51
<i>Forretningsmessig tj. yting</i>									
Menn	53	58	52	55	55	55	60	52	42
Kvinner	51	49	46	42	42	40	37	34	36

1) Pga arbeidstidsreduksjonen 1.1.87 er ikke tallene for årene etter 1986 sammenliknbare med tallene for 1986 og før.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fra 1984 til 1986 synes kvinner på deltid å ha økt sin ukentlige arbeidstid noe, dvs. andelen som arbeider under 22t/uke har gått ned. Fra 1987 til 1997 har kvinner på deltid i bankvirksomhet, forsikring og forretningsmessig tjenesteyting økt sin ukentlige arbeidstid ganske mye. I varehandel synes arbeidstiden for deltidsansatte kvinner i gjennomsnitt å ha vært om lag uendret fra 1987 til 1997. Blant menn er det et lavt antall som arbeider deltid i de fleste gruppene i tabell 4.4. Tallene blir derfor mer usikre for menn enn for kvinner.

Økingen i arbeidstiden for kvinner på deltid i perioden 1984-97, betyr at lønnsutviklingen per timeverk for deltidsansatte kvinner i alt har vært svakere enn det tabell 4.3 viser i denne perioden.

Vedlegg 5

Undersøkelser av lønnsgapet mellom kvinner og menn

Privat sektor

For å belyse omfanget av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn basert på de ulike mekanismene som er beskrevet i boks 5.1. er det gjennomført en analyse av individuelle lønnsdata¹.

Analysen er basert på individuelle lønnsoppgaver for 1990 for vel 440 000 arbeidstakere fordelt på viktige grupper av privat ansatte i norsk økonomi. Analysen er gjennomført ved å beregne kvinners gjennomsnittlige lønn som prosent av menns gjennomsnittlige lønn for hver av gruppene.

Ulike former for diskriminering

Deler av de lønnsforskjeller som er omtalt i dette vedlegget tilskrives ulike årsaker og ulike former for diskriminering. I Levekår i Norge, NOU 1993:17, sies det at lønnsforskjeller mellom kvinner og menn kan fremkomme ved flere forskjellige mekanismer som kan inneholde elementer av diskriminering, selv om formen for diskriminering vil være forskjellig.

En situasjon kan være at kvinner og menn er ulikt fordelt på stillinger og foretak som har forskjellige lønnsnivå. Dette kan dels skyldes at kvinner og menn gjør ulike valg og har ulike preferanser. Situasjonen kan imidlertid også innebære et element av diskriminering som dels skyldes at menn og kvinner har ulik adgang til stillinger og virksomheter, og dels ulike muligheter ved senere forfremmelser. Dette er en form for *stillingsdiskriminering*.

En annen situasjon som det pekes på i utredningen kan være at kvinner mottar lavere lønn enn menn med de samme kvalifikasjoner, den samme stillingen og innen den samme virksomheten. Denne formen kalles *direkte diskriminering*.

Et tredje forhold som trekkes fram kan være at kvinnedominerte stillinger tenderer mot å være dårligere betalt enn mannsdominerte stillinger, til tross for at krav til utdanningslengde og enkelte andre lønnsrelevante faktorer ellers er like, altså en form for *verdsettingsdiskriminering*.

Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn for disse gruppene, varierer fra 2-6 prosent (i gjennomsnitt) når vi sammenlikner kvinner og menn med samme kvalifikasjoner som arbeider i samme stilling og bedrift. Analysen viser at lønnsforskjellene i noen grad har sammenheng med at kvinner og menn er fordelt ulikt på høy- og lavlønnsbransjer, men at det er forskjeller i stillingskategori som virkelig betyr noe for lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Prosjektet viste for øvrig at graden av kjønnsatskillelse på stillingsnivå var ganske høy i de sektorer som er undersøkt. Den hadde imidlertid gått noe ned fra 1984 til 1990.

Data fra senere år for funksjonærgruppen i NHO-bedrifter

En tilsvarende undersøkelse er gjennomført på 1994-, 1995-, 1996- og 1997-data for funksjonærgruppen i NHO-bedriftene. Mens kvinner i samme stilling og bedrift i 1990 i gjennomsnitt hadde 93,9 prosent av menns lønn, er resultatene for 1994,

1. Petersen, Becken og Snartland: Levekår i Norge, NOU 1993:17

1995, 1996 og 1997 henholdsvis 95,8, 95,9, 96,1 og 96,7 prosent. I dette materialet er gjennomsnittsalderen vel 2 år lavere for kvinner enn for menn innenfor samme stilling i samme bedrift. Korrigert for alder, er det derfor sannsynlig at lønnsforskjellen mellom kvinner og menn i samme stilling og bedrift innen funksjonærgruppen i NHO-bedriftene var kommet ned mot 3 prosent i 1997.

Offentlig sektor

I rapporten *Lønnsforskjeller og lønnsystem i staten*² analyserer Erling Barth og Hang Yin lønnsutviklingen³ for statsansatte i perioden 1987-1994. (Her sammenlignes lønnsstrukturen i statlig sektor før og etter innføringen av det nye lønnsystemet i 1991, som ga større lokal handlefrihet/desentralisering av lønnsforhandlingene.)

Barth og Yin estimerer lønnsrelasjoner som viser at lønnsstrukturen i staten stort sett ikke har endret seg vesentlig i løpet av perioden. De endringene som har skjedd har gått i retning av en mer sammenpresset lønnsstruktur for statsansatte, med mindre lønnsforskjeller også mellom kvinner og menn.

For staten som helhet, viste det seg at kvinner tjente i gjennomsnitt 10,4 prosent mindre enn menn med like lang utdanning, yrkeserfaring og ansiennitet i perioden 1987-90. Det tilsvarende tallet for perioden 1991-94 er 9,1 prosent. Når en sammenlignet den gjennomsnittlige timefortjenesten til kvinner og menn med samme kvalifikasjoner innen *samme stilling*, ble forskjellen redusert til hhv 1,6 og 1,3 prosent i de to periodene. Dette bekrefter mønsteret fra privat sektor om at det er stillingskategori som betyr mest når det gjelder lønnsforskjeller mellom kvinner og menn.

En hovedkonklusjon er at lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i statlig sektor er klart redusert fra 1987 til 1994, både når det tas hensyn til stillingsplassering og når det ikke gjøres det.

I rapporten *Lønnsforskjeller i staten*⁴ følger Pål Schøne opp Barth og Yins analyse med data for 1995 og 1996. Funnene og tendensene hos Barth og Yin videreføres i stor grad. Analysen viser at den relative lønnsforskjellen mellom kvinner og menn i staten er blitt redusert helt fram til 1996, dvs så langt analysen går. Den gjennomsnittlige lønnsforskjellen mellom kvinner og menn, kontrollert for alder, utdanning ansiennitet og deltid, var redusert til 7,3 prosent i 1996. Innen stilling var forskjellen fortsatt svært liten, på omlag 1 prosent.

I en rapport⁵ fra Kommunenes Sentralforbund belyses lønnsrelasjoner mellom kvinner og menn i *kommunesektoren*. Analysen viser at gjennomsnittlig regulativlønn for alle kvinner i prosent av gjennomsnittlig regulativlønn for alle menn i KS-området, har økt fra 84 prosent per 1.10.86 til 88 prosent per 1.10.94. I disse gjennomsnittstallene er det ikke tatt hensyn til ulikheter i kvinners og menns utdanning, ansiennitet m.m. Det er gjennomført indeksberegninger⁶ for hele årsverksmassen per 1.10.94, for å finne forklaringer på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn.

Indeksberging v h a stillingskode ga en lønn for kvinner i prosent av lønn for menn på 98 prosent. Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn har altså i svært stor grad sammenheng med ulik stillingsplassering. Menn er gjennomgående tilsatt i stillingskoder med høyere lønn enn kvinner. Stillingsnivåmessige plassering i

2. Rapport 96:4, ISF

3. Basert på lønnsstatistikk for statsansatte fra Statens Sentrale Tjenestemannsregister.

4. Rapport 97:20, ISF

5. Kommunale arbeidstakere - Lønnsforhold - Med hovedvekt på lønnsforskjeller mellom menn og kvinner. Oktober 1994

6. Man tar for seg en og en variabel (faktor) og hvilken betydning denne har på evt lønnsforskjeller. Virkningen av hver faktor sees isolert fra andre faktorer i indeksbergingen.

organisasjonen er også en viktig forklaringsfaktor. Beregningene viste også at ulike utdanningskoder kunne forklare noe av lønnsforskjellen mellom kjønnene, men at alder og ansiennitet ikke kunne bidra til å forklare noe av forskjellen når man ser alle arbeidstakere i kommunesektoren under ett.

Arne Mastekaasa og Elisabeth Longva har i rapporten *Kjønn og yrkeskarriere i kommunal virksomhet*⁷ analysert lønns-, opprykks- og avgangsmønstre i fem kommuner. I fire av kommunene lå brutto lønnsforskjell mellom kvinner og menn i gjennomsnitt mellom 12 og 14 prosent i 1994. Når det ble kontrollert for alder, ansettelsestid, utdanning, deltid og permisjoner sank kjønnsforskjellen i lønn til ca 7-10 prosent. Lønnsforskjellen når det ble kontrollert også for stilling viste seg å være minimal, på ca 1 prosent eller mindre i alle kommunene.

Begge disse rapportene bekrefter mønstret fra privat og statlig sektor: Også i kommunesektoren har menn i gjennomsnitt høyere lønn enn kvinner. Det har også her skjedd en tilnærming i lønnsnivå de senere år, og det er stillingskode/-kategori som har størst betydning for lønnsforskjellene mellom kjønnene.

Opprykk/karriereløp

Erling Barth og Hang Yin undersøker i artikkelen *Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i et karrieresperspektiv*⁸ lønnsforskjellen gjennom karrieren i departementene. Det gjøres ved å følge lønnsutviklingen til samme individer i perioden 1983-1990.

Ett av hovedfunnene er at lønnsforskjellene mellom kvinner og menn med samme kvalifikasjoner oppstår ved nyansettelser og ikke øker gjennom karrieren. Schøne (1997) finner at kvinner har lavere begynnerlønn enn menn i hele perioden 1991-96. Analysen viser at gjennomsnittlig begynnerlønn for kvinner i staten var om lag 9 prosent lavere enn for menn i 1996. Kontrollert for utdanning, erfaring og deltidstilknytning er forskjellen i begynnerlønn 6 prosent. Dersom det også kontrolleres for stilling er begynnerlønsforskjellen i staten omlag 1 prosent i menns favør. Schønes analyse viser at forskjellen i begynnerlønn som kun skyldes kjønn er redusert fra 1985 til 1996. Dette skyldes i hovedsak at nyansatte kvinner og menn er blitt mer like mht faktorer som utdanning og deltidstilknytning.

Hovedresultatene når det gjelder lønn ved ansettelse og lønnsutviklingen gjennom ansettelsestiden i kommunene i Mastekaasa og Longva (1996), viser langt på vei samme mønster som i staten. Kvinner blir ansatt på lavere lønnsnivå enn menn, men har omtrent like god eller til dels bedre lønnsutvikling, med like mange - eller noe flere - opprykk enn menn.

Et prosjekt - *Kjønnsforskjeller i yrkesløp*⁹ - har sett på kjønnsforskjeller i lønns- og karriereløp i et utvalg av private og statseide virksomheter. Virksomhetene som inngår i prosjektet er Samvirke, Freia, Postbanken, Shell Norge, Statoil og Telenor. Forskningsprosjektet omfatter analyser av lønnsutvikling, opprykk og avgang. En har også sett på betydningen av lønn ved ansettelse, permisjoner og deltid. For to av bedriftene, Shell og Statoil, er det i tillegg til de kvantitative analyser gjort en fordypningsstudie som bl.a omfatter en gjennomgang av karriereplanleggingssystemer. En hovedkonklusjon i analysen er at de lønnsforskjeller som etableres mellom kjønnene ved ansettelse også synes å fortsette i det videre yrkesløp og at de forsterkes gjennom ulike opprykkssjanser senere i yrkesløpet. Det er ikke diskriminering av betydning når det gjelder lønn i samme stilling i samme bedrift.

7. ISO-rapport nr.8 1996, som en del av forskningsprosjektet *Kjønnsforskjeller i yrkesløp i Norge*.

8. I Søkelys på arbeidsmarkedet 1/96

9. Fra stat til marked. Rapport 97:4, ISF

Fastlønn og tilleggslønn

Geir Høgsnes og Harald Dale-Olsen har i ISF-rapport 97-21 «Fastlønn og tilleggslønn for utvalgte grupper i norsk arbeidsliv» presentert utviklingen av fastlønn og ulike tilleggslønnskomponenter i perioden 1985 til 1995. Hovedkonklusjonen er at lønnskomponenter utover grunnlønn har relativt liten betydning i norsk arbeidsliv. Man finner heller ikke trekk som tyder på at tilleggslønn får økende betydning over tid. I de tilfeller tillegg utover grunnlønn er betydelig, er det for yrkesgrupper som klassifiseres som høytlønte.

Rapporten ser også nærmere på tilleggenes kjønnsfordeling. Hovedkonklusjonen på dette området er at menn i større grad enn kvinner mottar ulike former for tilleggslønn, uavhengig av om stillingskategorien er kvinne- eller mannsdominert. Dette er i samsvar med tendensen til at tillegg utover grunnlønn følger lønnsnivået.

Forskerne slår fast at denne studien viser en mulig skjevhet mellom kjønnene når det gjelder fordeling av tilleggslønn, men presiserer at datamaterialet ikke er tilstrekkelig omfattende til å fastslå om ulikheten skyldes diskriminering.

Fordeling av lokale tillegg i kommunal sektor

Bente Ingebrigtsen ved SINTEF IFIM har sett på fordelingen av lokale tillegg i 5 kommuner og 3 fylkeskommuner etter at det ble innført et nytt lønssystem i kommunene i 1990¹⁰. Hun har sammenlignet fordelingen av lokale lønns tillegg til hhv kvinner og menn i 1992 og 1994. I 1994 var det sentrale føringer som at mesteparten av tilleggene skulle gis til kvinnedominerte yrker. I 1992 var det ikke lagt noen slike føringer på de lokale forhandlingene. Det var en svak - men signifikant - tendens til at en større andel kvinner enn menn fikk lokale tillegg både i 1992 og 1994.

Deltid

Barth og Yin finner i en annen analyse¹¹ en forskjell i timelønn mellom statsansatte på hel- og deltid på omlag 4 prosent for periodene 1987 til 1990 og 1991 til 1994. Det er her kontrollert for «personlige ressurser» som utdanning, yrkeserfaring og ansiennitet.

I Mastekaasa og Longvas analyse fremkommer betydelige forskjeller også mellom heltids- og deltidsansatte kvinner i kommunal sektor. Både når det gjelder lønn ved ansettelse, opprykk og lønnsutvikling er det betydelige forskjeller i deltidsansattes disfavør. Beregnet effekt av deltid på lønnsnivået - når det kontrolleres for alder, ansettelsestid og utdannings-nivå - er negativ for alle kommunene, og varierer fra vel 2 prosent til 8-9 prosent.

Ved nærmere analyse av kommunesektoren viser det seg at effekten av deltid så og si utelukkende skyldes at det er forskjeller mellom heltidsdominerte og deltidsdominerte stillinger. Innen den enkelte stilling er forskjellene mellom hel- og deltidsansatte svært små - så og si alltid under en prosent. Hovedinntrykket er at deltid har negative effekter på såvel lønnsnivå som opprykk og lønnsutvikling, men at dette i all hovedsak er en følge av å være i stillinger med stor andel deltidssysselsatte. Også i staten viser det seg at «lønnsfratrekket» ved å jobbe deltid er sterkt knyttet til andelen deltidssysselsatte i stillingskategorien.

I vedlegg 4, *Deltidsansatte*, gis en oversikt over omfang av og lønnsutvikling for deltidssysselsatte. Det fremgår her at andelen deltidssysselsatte kvinner er svært høy

10. Lokal lønn i kommunal sektor. SINTEF, mars 1996.

11. I Lønnsforskjeller og lønssystem i staten, Rapport 96:4, ISF

i kommunal sektor. I 1997 var hele 67 prosent av kvinnene i kommunesektoren deltidssysselsatte. I staten var 35 prosent av kvinnene deltidssysselsatt dette året.

I privat sektor varierer andelen kvinner som jobber deltid kraftig mellom de bransjene det er tall for. Andelen deltidssysselsatte er klart redusert fra 1981 til 1997. Lønnsveksten for gruppene i privat sektor som er med i vedlegget, har i gjennomsnitt vært svakere for deltidsansatte enn for heltidsansatte fra 1984 til 1997. I vedlegget antas at noe av årsaken kan være at opprykksmulighetene er mindre for de som jobber deltid enn for de som jobber heltid. I analysen nevnt foran - Fra stat til marked - kommer det også fram at det å jobbe deltid eller ta ut fødselspermisjon har sterk negativ effekt på opprykksmulighetene.

Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet

Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet kan defineres ved at kvinner og menn utfører forskjellig arbeid, i hver sine bransjer eller hver sine yrker - med ulike lønnsnivå. Også når kvinner og menn arbeider i samme bedrift eller samme yrke, utfører de ofte hver sine arbeidsoperasjoner eller arbeider i forskjellige avdelinger og stillinger.

Til tross for en svak oppmykning, er graden av kjønnsdeling i det norske arbeidsmarkedet fortsatt svært høy. Majoriteten av både kvinner og menn arbeider på en arbeidsplass dominert av sitt eget kjønn. Kvinner har et mer variert utdanningsvalg enn menn, mens menn har et mer variert yrkesvalg.

NOS utdanningsstatistikk viser at det fortsatt er betydelige forskjeller mellom kjønnene i valg av fagfelt. Innenfor videregående opplæring er det også etter Reform-94 store forskjeller i valg av utdanning mellom kvinner og menn. Kvinner dominerer i studieretninger som helse- og sosialfag og formgivingsfag, mens de nesten ikke er å finne i studieretninger som byggefag, elektrofag og mekaniske fag. Innenfor universiteter og høyskoler har det også skjedd små endringer i den kjønnsmessige sammensetningen på de ulike fagene/utdanningene det siste tiåret. De nye studentene velger fremdeles veldig tradisjonelt i forhold til det som har vært regnet som typiske kvinne- og mannsdominerte utdanninger. På enkelte av fagområdene/utdanningene der det tradisjonelt har vært overvekt av menn har tendensen vært ytterligere nedgang i kvinneandel blant de nye studentene. Dette gjelder naturvitenskapelige, tekniske, elektroniske, datatekniske og matematiske fag.

Kjønnsfordelingen i næringsstrukturen har ikke endret seg vesentlig de siste 20 årene. Arbeidsmarkedsstatistikken viser bl a at de fleste kvinner og menn arbeider i adskilte næringer og at menn fordeler seg på flere næringer enn kvinner. Kvinner er mer konsentrert i enkelte næringer. I 1995 arbeidet 55 prosent av alle yrkesaktive kvinner innenfor offentlig, sosial og privat tjenesteyting.

På bransjenivå innen industrien er det relativt stor grad av kjønnsdeling. Den bransjevise kjønnsdelingen på arbeidsmarkedet forsterkes av kjønnsforskjeller i yrkestilhørighet. Folke- og bolig tellingen i 1990 viste at kun 7 prosent av alle yrkesaktive arbeider i et yrke med omtrent like mange kvinner som menn (definert som yrker hvor det ikke er mer enn 60 prosent av det ene kjønn). Så mye som 40 prosent av alle yrkesaktive menn arbeider i et yrke med mindre enn 10 prosent kvinner. Tilsvarende arbeider 34 prosent av kvinnene i yrker med mindre enn 10 prosent menn.

Vedlegg 6

Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i industrien i Norge og andre land

Tabell 6.1 viser lønnskostnader per time for industriarbeidere i forhold til tilsvarende arbeidstakere for konkurrentlandene, målt i felles valuta. De faktiske valutakursene er lagt til grunn sammen med konkurransevektene som er brukt i "*Utviklingen i norsk industris konkurransevne*" i kapittel 5.

Tabell 6.1: Totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere i norske kroner. Indeks Norge=100.¹⁾

Landene:	1980	1985	1990	1992	1994	1995	1996	1997
Tyskland-vest	107	93	103	111	130	132	128	118
Sveits	96	93	97	101	119	120	114	102
Norge	100	100	100	100	100	100	100	100
Belgia	113	87	89	96	110	109	104	97
Sverige	108	93	98	107	90	89	98	95
Østerrike	77	73	82	88	103	104	100	93
Danmark	94	79	84	88	97	99	97	93
Finland	71	79	98	87	91	99	94	90
Nederland	104	85	84	87	99	98	93	87
Japan	48	61	60	71	102	97	84	81
Frankrike ²⁾	77	73	75	81	89	87	85	81
USA	85	126	70	70	80	71	71	77
Italia	70	74	81	84	75	66	70	70
Canada	75	106	74	74	76	67	67	70
Storbritannia	65	60	59	62	61	56	57	66
Irland	51	57	54	57	59	56	58	58
Spania	51	45	53	59	55	53	54	50
Hellas	-	35	32	33	37	38	39	39
Portugal	18	15	18	22	22	22	22	21
Norge i forhold til sine handelspartnere (Handelsp.=100)	112	119	120	115	108	110	110	113

1) Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser på Oslo Børs.

2) Ny informasjon om bonusutbetalinger og nye innsamlingsprosedyrer, innebærer et skift oppover i lønnsnivå i 1990-årene på ca. 6 prosentpoeng i forhold til før 1990.

Kilde: Bureau of Labor Statistics, USA, OECD og lokale anslag.

Lønnskostnadene består av lønn per faktisk arbeidet time, lønn for ikke-arbeidet tid (f eks lønn under sykdom, feriepenger etc.) og andre indirekte personalkost-

nader som arbeidsgiveravgifter, pensjonsutgifter osv. og som knytter seg til bruken av arbeidskraft.

Lønnskostnadstallene er i hovedsak sammenstilt av BLS (Bureau of Labor Statistics) i USA, men 1997-tall er i tillegg til dels også bygd på veksttall fra OECD og lokale anslag. Innholdet i lønnsbegrepene kan være ulikt mellom land og man må være oppmerksom på usikkerheten for enkeltland. Beregningsutvalget mener likevel at de relative lønnskostnadstallene «grovt sett» vil gi relevante indikasjoner på lønnsforskjellene landene imellom.

Lønnsbegrepene som brukes av BLS i sammenligningen, faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f eks kafeteria og helsetjenestekostnader ikke med i sammenligningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenligning mellom landene å ikke ta disse med for noen av landene. I noen land, særlig i Norden, er noen av disse kostnader påbudt ved lov eller avtale (f eks bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse, mens slike kostnader for andre land er frivillig og driftskostnad, ikke knyttet til lønn.

I takt med utviklingen av pensjonsordninger for ansatte betalt av bedriften, ved blant annet oppbygging av fond som skal sikre utbetalinger fra pensjonsalder, er en del av kostnadene for bedriften relatert til et lønnsbegrep som inneholder påløpte, men ikke realiserte lønnskostnadselementer. Et annet viktig element er bonusutbetalinger. Slike forhold skaper stadig større usikkerhet i sammenligningen mellom land.

Noen av komponentene i lønnskostnadstallene er nokså løst anslått. Statistikken må derfor ikke sees på som et presist uttrykk for kostnadsforholdene mellom land. Nivåsammenligningen er basert på gjennomsnitt for industriarbeidere og er ikke representativ for alle deler av industrien. F eks kan lønnsforskjellene mellom bransjer i f eks Japan og USA være svært store, mens f eks Tyskland og de nordiske landene har langt mindre forskjeller mellom bransjegrupper.

I forhold til tidligere materiale (NOU 1998:2), viser tallene spesielt store endringer for Frankrike. Dette skyldes ny informasjon om bonusutbetalinger, basert på tall fra kostnadsundersøkelse for 1992. Dessuten har det vært en endring i innsamlingsprosedyrene som gir en annen struktur i lønnsstatistikkene i forhold til tidligere. For Frankrike er tallene revidert tilbake til 1990. I forhold til tallene før 1990, representerer dette et skift oppover i nivåtallene for Frankrike på omlag 6-7 prosentpoeng utover i 90-årene, i forhold til tallene i NOU 1998:2.

Ny informasjon om indirekte personalkostnader i Finland representerer ellers den største endringen i de reviderte tallene. Ellers har BLS gjennomført revideringer av tall bakover i mindre omfang for de fleste land.

Strukturen på lønnskostnadene varierer sterkt fra land til land. Noen land har forholdsvis høye faktiske lønninger per arbeidet time og lavere indirekte personalkostnader, mens andre land har lave faktiske lønninger per arbeidet time og høyere indirekte personalkostnader.

Det er fortsatt bare for arbeidere i norsk industri, at det kan foretas internasjonale sammenligninger av totale lønnskostnader per time av tilstrekkelig kvalitet, basert på harmonisert statistikk mellom landene.

Funksjonærene (i hovedsak månedslønte), slik de defineres i statistikken, har fått stadig større betydning for lønnssummen både i Norge og i de fleste andre land. Omlag 45 prosent av lønnssummen i norsk industri tilfaller de som i lønnsstatistikken defineres som funksjonærer.

Arbeidstid og de indirekte personalkostnader er forskjellige for arbeidere og funksjonærer i de ulike landene. I tillegg kan fordelingen av antall funksjonærer og arbeidere være svært forskjellig. Tallmessige indikasjoner for enkelte land innenfor EU-området peker fortsatt i retning av at lønnskostnadene i Norge i 1997 ville ligget langt nærmere våre handelspartnere, dersom funksjonærene hadde vært med i sammenligningene for industrien.

I Norge arbeides det med et opplegg for statistikk i privat sektor, som i særlig grad skal ta hensyn til de nasjonale behov som kan komme til nytte ved tariffordningene, samtidig som man må kunne tilpasse det innsamlede materialet slik at man kan sammenligne hovedgrupper internasjonalt.

Vedlegg 7

Kursutviklingen for norske kroner

Endringer i kursordningen for norske kroner

Verdien av den norske kronen var fra desember 1978 knyttet til en kurv av våre viktigste handelspartneres valutaer. Kurven ble opprinnelig beregnet som et veid aritmetisk gjennomsnitt av indekser for de aktuelle valutaene. Enkeltindeksene ble på sin side beregnet som forholdet mellom den løpende kursen på den enkelte valuta og gjennomsnittskursen i august 1978; den såkalte basiskursen. I juni 1984 gikk en over til å beregne kurven som et veid geometrisk gjennomsnitt av de enkelte valutakursindeksene.

Vektene i kurven gjenspeilte opprinnelig tilnærmet de enkelte lands direkte betydning for norsk utenrikshandel, målt som deres andel av summen av norsk eksport og import. dollaren hadde en større vekt i kurven enn det den direkte handelen med USA skulle tilsi, mens de resterende valutaer tilsammen hadde en tilsvarende mindre vekt. I august 1982 gikk en over til nye vekter i kursindeksen basert på IMF's såkalte konkurransevekter. Disse vektene tok i tillegg til bilaterale handelsforhold også hensyn til konkurransen norske eksportører møter fra andre eksportører på eksportmarkedene.

Når en ser bort fra variasjoner innenfor de tillatte svingningsmarginene ble verdien av den norske kronen justert fem ganger fra 1982 til 1992:

I *august 1982* ble antallet valutaslag i kurven utvidet fra 12 til 14 i forbindelse med at en gikk over til vekter basert på IMF's konkurransevekter.

I *september 1982* ble basiskursene for de fjorten kurvvalutaene justert opp med 3 prosent.

I *juni 1984* ble beregningsmetoden for kursindeksen endret ved at en gikk over fra aritmetisk til geometrisk gjennomsnittsberegning.

I *september 1984* ble det besluttet at Norges Bank inntil videre skulle styre mot en noe svakere krone. I august 1985 ble dette formalisert ved at det ved forskrift fra Finansdepartementet ble fastslått at kursindeksens verdi inntil videre skulle holdes i den rvre fjerdedel av det tillatte svingningsintervallet.

11. mai 1986 ble kronen nedskrevet ved at sentralverdien for kursindeksen ble økt fra 100 til 112.

Slik kurven var konstruert hadde den en gjennomsnittsverdi lik 100 i august 1978. Dette var kursindeksens opprinnelige sentralverdi. I august 1985 ble svingningsmarginen offisielt fastlagt til +/-2,25 prosent av kursindeksens sentralverdi.

Sett under ett bidro de fire første justeringene til at kronens verdi ble redusert med om lag 10 prosent. I 1986 fram til devalueringen i mai lå kurvindeksen i gjennomsnitt nær midtpunktet i den øvre fjerdedelen av det fastsatte svingningsområdet (101,69). Den nye sentralverdien som ble fastsatt ved devalueringen 11. mai 1986 lå 10,1 prosent over dette nivået.

Den 19. oktober 1990 bestemte Regjeringen Syse at kronens internasjonale verdi med virkning fra 22. oktober skulle knyttes til regne- og valutaenheten European Currency Unit (ECU). Dette innebar et endret vektgrunnlag for norske kroner. Sentralkursen for norske kroner ble satt til 7,9940 kroner for en ECU, som var markedsverdien torsdag 18. oktober kl. 1415. Omleggingen medførte således ingen opp- eller nedskrivning av kronekursen. Kronens tillatte svingningsmargin rundt sentralkursen var som før +/-2,25 prosent. Sverige og Finland knyttet sine valutaer til ECU henholdsvis i mai og juni 1991.

Den 10. desember 1992 ble svingningsmarginene for den norske kronen satt ut av kraft inntil videre. Den 6. mai 1994 ble det ved kongelig resolusjon fastsatt ny forskrift for kronens kursordning. Den nye forskriften var en presisering og videreføring av retningslinjene som var fulgt siden kronens svingningsmarginer ble opphevet i 1992. Den operative retningslinjen for Norges Bank er at pengepolitikken skal innrettes mot å videreføre en stabil valutakurs overfor de europeiske valutaene, med utgangspunkt i kursleiet siden kronen begynte å flyte den 10. desember 1992.

Nærmere om ECU og effektiv kronekurs

ECU brukes som regne- og valutaenhet for transaksjoner mellom EU-landene, og ECU består av et visst antall enheter av de enkelte EU-landenes valutaer. Sammensetningen av ECU vurderes hvert femte år, eller hvis en valutas effektive vekt har endret seg med mer enn 25 prosent. Tabell 7.1 viser hvordan ECU har vært sammensatt siden oktober 1989, da bl.a. spanske pesetas og portugisiske escudos ble innarbeidet i vektgrunnet.

Tabell 7.1: Sammensetningen av ECU

Valuta	Antall enheter	Vekt ¹⁾
Tysk mark (DEM)	0,6242	31.7
Britisk pund (GBP)	0,08784	12.7
Dansk krone (DKK)	0,1976	2.7
Fransk franc (FRF)	1,332	20.1
Nederlandsk gylden (NLG)	0,2198	9.9
Italiensk lira (ITL)	151,8	8.0
Belgisk franc (BEF)	3,301	8.1
Luxembourgsk franc (LUF)	0,13	0.3
Spansk peseta (ESP)	6,885	4.2
Irsk pund (IEP)	0,008552	1.1
Gresk drachme (GRD)	1,44	0.5
Portugisisk escudo (PTE)	1,393	0.7
Sum		100.0

1) Vekter basert på gjennomsnittlige valutakurser i 1997. De beregnede vektene kan variere pga. markedsmessige svingninger i forholdene mellom valutaene, mens antall enheter av valutaene er administrativt fastlagt. Utslagene av svingningene vil normalt være små.

Tabell 7.2 gir bl.a. en sammenlikning av kurvvektene i den tidligere valutakursindeksen og beregnede vekter i oktober 1990 for de valutaene som er med i ECU. Før omleggingen av kurssystemet var ECU-landenes vekt i kursindeksen i underkant av 60 prosent. Tar en hensyn til at svenske kroner og finske mark dengang fulgte en kurv av valutaer og at østerrikske schilling og sveitsiske franc var nært knyttet til tyske mark, hadde ECU-landene en vekt på vel 74 prosent.

Tabell 7.2: Vekter i den tidligere kurvindeksen, ECU-indeksen og konkurransevnevekter

	Vekter i den tidligere kurvindeksen per 18.10.90	Direkte + indirekte ¹⁾	Tidligere vekter i ECU-indeksen pr. 18.10.90 ²⁾	Tidligere konkurransevnevekter (IMF-vekter i 1994)
Østerriksk schilling (ATS)	1.5	..	..	1.6
Belgisk franc (BEF)	2.4	3.2	7.8	3.2
Kanadisk dollar (CAD)	3.6	..	..	1.5
Dansk krone (DKK)	6.8	8.3	2.6	5.0
Finsk mark (FIM)	3.0	..	..	4.0
Fransk franc (FRF)	9.2	10.5	19.3	7.3
Tysk mark (DEM)	17.7	24.9	30.3	14.7
Italiensk lire (ITL)	3.3	4.2	9.8	5.4
Japansk yen (JPY)	6.0	6.9	..	10.1
Nederlandsk gylden (NLG)	4.6	5.6	9.5	6.1
Svensk krone (SEK)	15.0	..	..	13.4
Sveitsisk franc (CHF)	1.2	..	..	1.6
Britisk pund (GBP)	14.7	17.2	12.6	12.7
Amerikansk dollar (USD)	11.0	18.8	..	10.5
Spansk peseta (ESP)	..	0.3	5.3	1.9
Luxembourgsk franc (LUF)	..	..	0.3	..
Portugisisk escudo (PTE)	..	..	0.8	..
Irsk pund (IEP)	..	..	1.1	1.0
Gresk drachme (GRD)	..	..	0.7	0.0
Sum	100.0	100.0	100.0	100.0

- 1) Beregnede vekter per 18. oktober 1990, der en har tatt utgangspunkt i de direkte vektene i kurvindeksen samtidig som en har tatt hensyn til at svenske kroner og finske mark fulgte en kurv av valutaer, at østerrikske schilling fulgte tyske mark, at utviklingen i sveitsiske franc og tyske mark ofte var parallell og tilsvarende for utviklingen i kanadiske dollar og amerikanske dollar.
- 2) Vektene basert på gjennomsnittlige valutakurser i 1997 er vist i tabell 7.1.

Vektene i den tidligere kurvindeksen var konstruert slik at utviklingen i denne indeksen kunne nyttes som uttrykk for den effektive valutakursen. Det var også kurvindeksen som inngikk i beregningene av industriens kostnadmessige konkurransevne. Som nevnt innebar tilknytningen av kronen til ECU et endret vektgrunnlag for norske kroner. Som tabell 7.2 viser var det betydelig forskjell mellom ECU-vektene og de tidligere kurvvektene. Kurvvektene var beregnet med utgangspunkt i relativt gamle data (1975). En valgte derfor å ta i bruk nye vekter ved beregning av effektiv valutakurs.

De nye vektene for beregning av effektiv valutakurs ga en mye bredere dekning av norsk industris konkurranseforhold sammenliknet med vektene i den tidligere kurvindeksen. Dette har sammenheng med at de nye vektene også tok hensyn til konkurranse fra hjemlandets produsenter på eksportmarkedene for norsk industri og konkurransen som den hjemmekonkurrerende industrien møtte på det norske

markedet. Det krevdes betydelige datamengder og et stort beregningsopplegg for å beregne slike vekter. IMF hadde utført slike beregninger på bakgrunn av data fra 1980. I tillegg til de tidligere såkalte kurvlandene inngikk også Spania og Irland i disse vektene. For å fange opp endringer i handelsmønsteret etter 1980 ble IMF's vekter korrigert løpende for endringer i de bilaterale handelsstrømmene.

I en geometrisk indeks med løpende oppdaterte vekter ville valg av basiskurser påvirke utviklingen i indeksen fra periode til periode. Som basiskurser nyttet en de bilaterale valutakursene som ble registrert torsdag 18. oktober 1990. Det innebar at kursindeksens verdi ved tidspunktet for kronens tilknytning til ECU var lik 100.

En svakhet med denne metoden for beregning av konkurransekursindeksen var at metoden som ble brukt for årlig oppdatering av IMF's 1980-vekter ga et noe unøyaktig bilde av konkurransesituasjonen. Bl.a. på bakgrunn av dette tok en i september 1995 i bruk nye vekter i konkurransekursindeksen basert på beregninger fra OECD (jf. tabell 7.3). Både IMF og OECDs beregningsmetoder er basert på aggregerte handelsstrømmer for industrivarer. Ut fra dette beregnes de ulike landenes betydning for Norges eksport og import av industrivarer, hvor det også tas hensyn til konkurransen på hjemmemarkedet og i tredjeland. En fordel med å gå over til vektene fra OECD er at det er lagt opp til en løpende oppdatering.

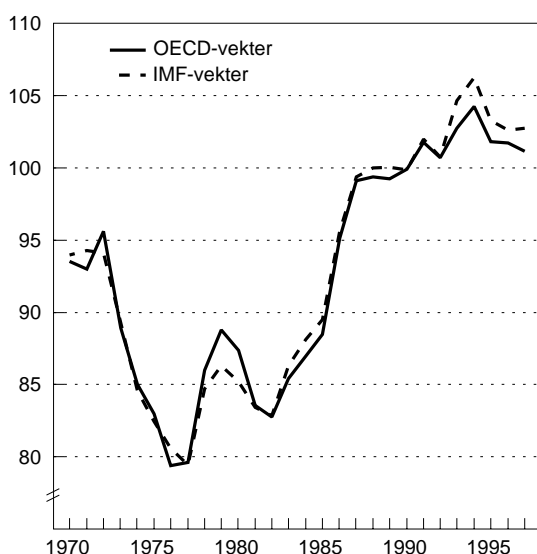
Tabell 7.3: Nåværende konkurransevnevekter og importvekter

	Vekter i industriens effektive kronekurs ¹⁾	Import-vekter ²⁾
Østerriksk schilling (ATS)	1.2	1.3
Belgisk franc (BEF)	2.7	2.5
Kanadisk dollar (CAD)	0.8	2.2
Dansk krone (DKK)	8.4	8.5
Finsk mark (FIM)	3.8	4.1
Fransk franc (FRF)	5.5	5.1
Tysk mark (DEM)	17.3	16.6
Italiensk lire (ITL)	4.3	4.7
Japansk yen (JPY)	7.0	4.9
Nederlandsk gylden (NLG)	4.6	5.1
Svensk krone (SEK)	18.4	19.5
Sveitsisk franc (CHF)	1.8	1.5
Britisk pund (GBP)	12.8	11.3
Amerikansk dollar (USD)	7.6	8.3
Spansk peseta (ESP)	1.4	1.8
Luxembourgsk franc LUF)	..	..
Portugisisk escudo (PTE)	0.8	1.0
Irsk pund (IEP)	1.4	1.5
Gresk drachme (GRD)	0.2	0.1
Sum	100.0	100.0

1) OECD-vekter i 1994.

2) 1997-vekter.

Overgangen fra IMF- til OECD-vekter innebar at amerikanske dollar, tyske mark og japanske yen fikk noe mindre vekt enn tidligere, samtidig som de nordiske landene, særlig svenske kroner, fikk økt vekt. I den nåværende indeksen er også Hellas og Portugal inkludert, slik at indeksen består av valutaene til 18 av Norges viktigste handelspartnere. Hovedforklaringen på at enkelte land har fått vesentlig større eller mindre vekt enn i den gamle indeksen, ligger ikke i overgangen fra IMF til OECD som kilde for vektene, men at metoden som tidligere ble brukt for årlig oppdatering av IMF's 1980-vekter som nevnt ga et noe unøyaktig bilde av konkurransesituasjonen.

Figur 7.1 Industriens effektive kronkurs.

Kilde: Norges Bank

"" i Figur 7.1 gir en oversikt over utviklingen i kronens internasjonale verdi målt ved industriens effektive valutakurs, med henholdsvis de gamle (IMF-) vektene og de nye (OECD-) vektene som er omtalt ovenfor. For årene før 1980 er den tidligere kursindeksen sammenfallende med konkurransekursindeksen beregnet på bakgrunn av IMF-vektene. Figuren er basert på årstall for de bilaterale valutakursene. Fallende kurve i figuren innebærer en styrking av kronekursen målt ved industriens effektive valutakurs og bidrar dermed isolert sett til svekkelse av industriens kostnadmessige konkurranseevne. Også i den nye indeksen er det brukt basisvekter fra 18. oktober 1990, og som det også framgår av figuren er det derfor relativt små endringer i forløpet. Den svenske kronen svekket seg imidlertid betydelig mot norske kroner ved årsskiftet 1992/93 og ble liggende på et historisk lavt nivå fram til og med første halvår 1995. Ettersom svenske kroner har betydelig større vekt i den nye indeksen, har dette ført til at industriens effektive kronkurs de siste årene er sterkere målt ved den nye indeksen. Indeksene nærmet seg hverandre igjen i 1995 og 1996, bl.a. på bakgrunn av en styrking av den svenske kronen, mens forskjellen økte svakt igjen i 1997.

Kronens internasjonale verdi målt ved industriens effektive kronkurs styrket seg med om lag 15 prosent fra 1970 til 1977, og fra 1977 til 1994 svekket den seg med knapt 31 prosent med nåværende OECD-vekter lagt til grunn (og 33,7 prosent med IMF-vektene lagt til grunn). Fra 1994 til 1997 styrket industriens effektive kronkurs seg med om lag 3 prosent (3,3 prosent med gamle vekter).

Utviklingen i den norske kronkursen

Før tilknytningen til ECU var det betydelige svingninger i kursen mellom norske kroner og ECU, mens kurvindeksen viste en mer stabil utvikling omkring sentralverdien. Den ulike utviklingen avspeilte i stor grad endringer i kursen på amerikanske dollar og japanske yen mot ECU. Etter ECU-tilknytningen fram til desember 1992 (da den norske kronen ble gjort flytende) var forholdet mellom norske kroner og ECU svært stabilt rundt sentralverdien, mens kronens verdi målt ved industriens effektive valutakurs viste betydelige svingninger.

Fra oktober 1990 fram til juni 1991 svekket industriens effektive valutakurs seg med 2,8 prosent for så å styrke seg med 2,1 prosent fra juni til desember 1991. Denne utviklingen må ses i sammenheng med kursutviklingen for amerikanske dollar og japanske yen, samt devalueringen av finske mark med 12,3 prosent 15. november 1991.

Høsten 1992 var preget av betydelig uro på valutamarkedene i Norden og i EU. Valutakrisene i Norden og i EU var i utgangspunktet delvis uavhengige, men virket også til å forsterke hverandre.

De mange kursjusteringene i Europa bidro i seg selv til svakere tillit til ordningen med faste kurser i Europa. Hver ny kursnedskrivning økte dessuten presset for konkurrerende nedskrivning i de øvrige landene, for å unngå at konkurranseevnen ble for sterkt svekket.

Disse forholdene førte til en rekke ekstraordinære begivenheter på valutamarkedet:

- 8. september 1992 oppga Finland den faste valutakursen overfor ECU.
- 14. september 1992 ble italienske lire skrevet ned med 7 prosent overfor de andre EMS-valutaene.
- 17. september 1992 lot Italia sin valuta flyte. Storbritannia trakk seg helt ut av valutakursmekanismen ERM, men er fortsatt med i EMS (Det europeiske monetære systemet). Samtidig ble spanske pesetas nedskrevet med 5 prosent.
- 19. november 1992 lot Sverige kronen flyte.
- 22. november 1992 ble verdien av spanske pesetas og portugisiske escudos skrevet ned med 6 prosent overfor de andre EMS-valutaene.
- 23. november 1992 ble den islandske kronen skrevet ned med 6 prosent.
- 1. februar 1993 ble irske pund skrevet ned med 10 prosent overfor de andre EMS-valutaene.
- 13. mai 1993 ble verdien av spanske pesetas og portugisiske escudos skrevet ned med hhv. 8 prosent og 6 prosent overfor de andre EMS-valutaene.

Etter den svenske beslutningen om å la kursen flyte 19. november 1992 opplevde Norge en betydelig valutautgang. Fra begynnelsen av desember slo spekulasjoner mot flere av EU-valutaene over på norske kroner og stanset den påbegynte rentenedgangen. Den 10. desember ble svingningsmarginene for den norske kronen satt ut av kraft inntil videre. Umiddelbart svekket kronkursen seg med 6 prosent mot ECU. Deretter styrket kronen seg noe igjen fram til utgangen av året.

Gjennom første halvår 1993 syntes det som om spenningene innenfor det europeiske valutasystemet var redusert, til tross for uroen i markedene for spanske

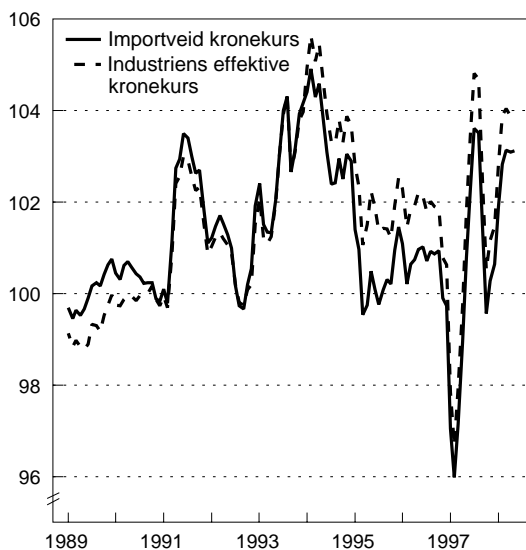
pesetas og portugisiske escudos. Uroen blusset imidlertid opp igjen i juli 1993 med press først mot danske kroner og noe senere mot franske og belgiske franc. Uroen som toppet seg i begynnelsen av august, ledet fram til at svingningsmarginene rundt sentralverdiene for EMS-valutaene ble midlertidig utvidet til +/- 15 prosent. På bilateral basis ble imidlertid Tyskland og Nederland enige om å holde fast på den tidligere svingningsmarginen på +/- 2 1/4 prosent for sine valutaer.

Siden utvidelsen av svingningsmarginene i begynnelsen av august 1993, avtok spenningene innen det europeiske valutasystemet igjen. Flere av valutaene lå tidlig høsten 1993 utenfor de tidligere yttergrensene rundt sentralverdien, men i løpet av høsten konvergente valutaene, og mot slutten av 1993 lå de fleste valutaene innenfor det tidligere svingningsintervallet. Verdien av norske kroner var relativt stabil gjennom hele 1993, og opphevelsen av svingningsmarginene innenfor det europeiske valutasamarbeidet fra 2. august bidro heller ikke til å endre situasjonen for den norske kronen.

Kronekursen lå gjennom 1994 i intervallet 4 -5 prosent svakere enn den tidligere sentralverdien mot ECU. Etter å ha svekket seg de første månedene av 1994, styrket industriens effektive valutakurs seg igjen, og var i desember 1994 0,5 prosent sterkere enn gjennomsnittet for hele 1994. I gjennomsnitt svekket den norske kronen seg med 1,4 prosent fra 1993 til 1994 målt ved industriens effektive valutakurs.

Også i 1995 var de internasjonale valutamarkedene preget av uro. Kursbevegelsene mellom hovedvalutaene, amerikanske dollar, japanske yen og tyske mark, var svært store og preget av en betydelig svekkelse av amerikanske dollar i første halvår. Gjennom hele 1995 styrket imidlertid kursen på amerikanske dollar seg med 2 prosent mot yen, mens den svekket seg med 8 prosent mot tyske mark. Også for flere av de europeiske valutaene var det periodevis nokså urolig, noe som til tider resulterte i spenning i det europeiske valutakurssamarbeidet ERM. Kursen på svenske kroner styrket seg betydelig i slutten av 1995. Styrkingen skjedde imidlertid fra et svakt nivå de første månedene av året, og gjennomsnittlig kurs på svenske kroner svekket seg mot tyske mark med 4,5 prosent fra 1994 til 1995.

Den norske kronen var relativt lite påvirket av uroen i valutamarkedet i 1995. Målt i forhold til ECU var valutakursen ved utgangen av året om lag uendret i forhold til ved årets begynnelse. Målt ved industriens effektive valutakurs (OECD-vekt) appresierte kronen med om lag 1 prosent for 1995 under ett. Indeksen styrket seg med hele 2,5 prosent i 1. kvartal, og svekket seg med 1,5 prosent i tiden etterpå. Appresieringen gjennom 1995 hadde i stor grad sammenheng med den betydelige svekkelsen av kursen på britiske pund i løpet av året, men også den markerte svekkelsen av amerikanske dollar bidro. Styrkingen av kursen på svenske kroner gjennom 1995 virket i motsatt retning på den norske kronen. Fra 1994 til 1995 styrket industriens effektive kronekurs seg i gjennomsnitt med 2,3 prosent, noe bl.a. svakere amerikanske dollar, britiske pund og svenske kroner bidro til.

Figur 7.2 Importveid kronekurs og industriens effektive kronekurs

Kilde: Norges Bank

I løpet av 1996 styrket den norske kronen seg med knapt 3 prosent mot ECU, fra indeksverdien 104 ved årsskiftet til 101 ved utgangen av året. Industriens effektive kronekurs var likevel om lag uendret i 1996 i forhold til året før, i hovedsak som følge av appresieringen av amerikanske dollar, britiske pund og svenske kroner i forhold til norske kroner. Etter et betydelig appresieringspress styrket kronen seg i løpet av høsten 1996 og inn i 1997. Industriens effektive valutakurs appresierte med om lag 2 prosent gjennom de tre siste månedene i 1996.

Det var til dels betydelige bevegelser i de internasjonale valutamarkedene gjennom 1997. Dollar styrket seg betydelig mot europeiske og asiatiske valutaer i løpet av året. Ved utgangen av året var dollaren målt mot japanske yen og tyske mark hhv. 13 og 17 prosent sterkere enn ved inngangen til året. I forhold til japanske yen var dollaren på sitt høyeste nivå på fem år. I det europeiske valutamarkedet har de tradisjonelt svakere valutaene styrket seg overfor tyske mark de siste årene. I fjor gjaldt det særlig britiske pund. Svenske kroner, som styrket seg gjennom 1995 og 1996, var mer stabil i 1997.

Den norske kronen styrket seg med 2,2 prosent fra 1996 til 1997, målt i forhold til ecu, mens industriens effektive valutakurs i samme periode styrket seg med 0,6 prosent. Styrkingen av kronen som tok til høsten 1996 fortsatte de første månedene i 1997. Utviklingen ble mer enn reversert i 2. kvartal. Industriens effektive valutakurs svekket seg i perioden fra mai til august betydelig mer enn ECU-indeksen. Det hadde sammenheng med en styrking av amerikanske dollar mot norske kroner. I løpet av andre halvår styrket kronen seg på ny fram til midten av oktober, for deretter å svekke seg noe igjen. Ved utgangen av 1997 var kronekursen målt mot ECU om lag på samme nivå som ved utgangen av 1996, mens industriens effektive valutakurs var noe svakere. Kronekursen har fortsatt å svekke seg i inneværende år. Den 19. juni var kroneverdien målt mot ECU 4,3 prosent svakere i forhold til gjennomsnittet i 1997, mens industriens effektive kronekurs var om lag 3,6 prosent svakere.

Vektene for den *importveide kronkursen* er basert på bilateral handel i varer eksklusive olje og gass, skip og oljeplattformer. Vektene i den importveide kronkursen blir oppdatert løpende. "" i Figur 7.2 viser utviklingen i den importveide kronkursen de siste årene. Fra 1993 til 1994 svekket den importveide kronkursen seg med 0,5 prosent i gjennomsnitt. Fra 1994 til 1995 styrket den seg imidlertid igjen med 2,9 prosent. Den importveide kronkursen svekket seg med 0,2 prosent fra 1995 til 1996, mens den styrket seg med 0,5 prosent fra 1996 til 1997. Den 19. juni var den importveide kronkursen om lag 3,8 prosent svakere enn gjennomsnittsnivået i 1997.

Vedlegg 8

Tabellvedlegg

Tabell 8.1: Skattesatser og beløpsgrenser mv. etter 1994-, 1995-, 1996-, 1997- og 1998-regler

	1994-regler	1995-regler	1996-regler	1997-regler	1998-regler
<i>a. Trygdeavgift</i>					
Lønnsinntekt	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst
Næringsinntekt i jordbruk, skogbruk og fiske	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst
Annen næringsinntekt	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst
Pensjonsinntekt	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst
<i>b. Toppskatt til staten</i>					
Sats, 1. trinn	9,5 pst	9,5 pst	9,5 pst	9,5 pst	9,5 pst
Nedre grense:					
1. trinn, klasse 1	208 000 kr	212 000 kr	220 500 kr	233 000 kr	248 000 kr
1. trinn, klasse 2	252 000 kr	257 000 kr	267 500 kr	282 500 kr	300 000 kr
Sats, 2. trinn ¹⁾	13,7 pst	13,7 pst	13,7 pst	13,7 pst	13,7 pst
Nedre grense:					
2. trinn, klasse 1	234 500 kr	239 000 kr	248 500 kr	262 500 kr	272 000 kr
2. trinn, klasse 2	263 000 kr	268 000 kr	278 500 kr	294 000 kr	305 000 kr
<i>Skatter på alminnelig inntekt</i>					
<i>c. Kommune-, fylkes- og fellesskatt</i>					
Finnmark og Nord-Troms	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst
Landet ellers	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst
<i>d. Maksimale marginale skattesatser</i>					
Samlet maksimal marginalskatt på lønn og personinntekt fra næringsvirksomhet i jordbruk, skogbruk og fiske	49,5 pst	49,5 pst	49,5 pst	49,5 pst	49,5 pst
Samlet maksimal marginalskatt på personinntekt fra annen næringsvirksomhet	52,4 pst	52,4 pst	52,4 pst	52,4 pst	52,4 pst
<i>Standardfradrag mv.</i>					
<i>e. Klassefradrag</i>					
Klasse 1	22 600 kr	22 600 kr	23 300 kr	24 100 kr	25 000 kr
Klasse 2	45 200 kr	45 200 kr	46 600 kr	48 200 kr	50 000 kr
<i>f. Minstefradrag</i>					
Sats	20,0 pst	20,0 pst	20,0 pst	20,0 pst	20,0 pst

Tabell 8.1: Skattesatser og beløpsgrenser mv. etter 1994-, 1995-, 1996-, 1997- og 1998-regler

	1994-regler	1995-regler	1996-regler	1997-regler	1998-regler
Øvre grense	28 100 kr	28 700 kr	29 800 kr	31 300 kr	32 600 kr
Nedre grense	3 400 kr	3 500 kr	3 600 kr	3 700 kr	3 700 kr
<i>g. Særfradrag for alder</i>	17 640 kr	17 640 kr	17 640 kr	17 640 kr	12 000 kr
<i>h. Særfradrag for uførhet</i>	17 640 kr	17 640 kr	17 640 kr	17 640 kr	17 640 kr
<i>i. Avtrappingssats, skattereduksjonsregelen</i>	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst
<i>j. Skattefrie nettoinntekter, pensjonister</i>					
Enslige	61 600 kr	62 800 kr	64 700 kr	67 000 kr	69 700 kr
Ektepar	96 100 kr	98 000 kr	100 900 kr	104 400 kr	108 500 kr
<i>k. AMS</i>					
Maksimalt sparebeløp:					
Klasse 1	5 000 kr	5 000 kr	5 000 kr	5 000 kr	5 000 kr
Klasse 2	10 000 kr	10 000 kr	10 000 kr	10 000 kr	10 000 kr
Sats	15,0 pst	15,0 pst	15,0 pst	15,0 pst	15,0 pst
<i>l. foreldrefradrag (for barn under 12 år)</i>					
Standardbeløp:					
Ett barn					
Sats	43 pst	43 pst	43 pst	43 pst	Opphevet
Øvre grense	3 700 kr	3 800 kr	3 900 kr	4 000 kr	Opphevet
To eller flere barn					
Sats	53 pst	53 pst	53 pst	53 pst	Opphevet
Øvre grense	4 700 kr	4 800 kr	4 900 kr	5 100 kr	Opphevet
Legitimert pass og stell av barn:					
Ett barn					
Sats	43 pst	43 pst	43 pst	43 pst	Opphevet
Øvre grense	18 300 kr	18 700 kr	19 300 kr	20 000 kr	20 700 kr
To eller flere barn					
Sats	53 pst	53 pst	53 pst	53 pst	Opphevet
Øvre grense	21 900 kr	22 400 kr	23 100 kr	23 900 kr	24 700 kr
<i>m. Forsørgerfradrag i skatt (pr. barn)</i>					
Barn (under 16 år)	1 820 kr	1 820 kr	1 820 kr	1 820 kr	1 820 kr
Ungdom (mellom 16 og 18 år)	2 540 kr	2 540 kr	2 540 kr	2 540 kr	2 540 kr

Tabell 8.1: Skattesatser og beløpsgrenser mv. etter 1994-, 1995-, 1996-, 1997- og 1998-regler

	1994-regler	1995-regler	1996-regler	1997-regler	1998-regler
<i>n. Generelle satser for barnetrygd (for barn under 16 år)²⁾</i>					
1. barn	10 416 kr	10 572 kr	10 842 kr	11 112 kr	11 112 kr
2. barn	10 920 kr	11 088 kr	11 358 kr	11 628 kr	11 628 kr
3. barn	12 360 kr	12 552 kr	12 822 kr	13 092 kr	13 092 kr
4. barn	12 996 kr	13 200 kr	13 470 kr	13 740 kr	13 740 kr
5. og følgende barn	13 392 kr	13 596 kr	13 866 kr	14 136 kr	14 136 kr
<i>o. Sum barnetrygd og forsørgerfradrag (til orientering)²⁾</i>					
1. barn	12 236 kr	12 392 kr	12 662 kr	12 932 kr	12 932 kr
2. barn	24 976 kr	25 300 kr	25 840 kr	26 380 kr	26 380 kr
3. barn	39 156 kr	39 672 kr	40 482 kr	41 292 kr	41 292 kr
4. barn	53 972 kr	54 692 kr	55 772 kr	56 852 kr	56 852 kr
Tillegg pr. barn utover 4 barn	15 212 kr	15 416 kr	15 686 kr	15 956 kr	15 956 kr
<i>p. Ekstra barnetrygd til barn mellom 1-3 år</i>	5 040 kr	5 112 kr	7 692 kr	7 884 kr	7 884 kr
<i>q. Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms (for barn under 16 år)</i>	3 732 kr	3 792 kr	3 792 kr	3 792 kr	3 792 kr

1) For skattytere i Finnmark og Troms gjelder kun trinn 1.

2) Barnetrygdsatsene for 1996 steg med 45 kroner pr. barn fra 1.7.96.

Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 8.2: Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.93-1.5.98. Kroner

	Grunnbeløpet	Årlig minstepensjon for enslig	Årlig minstepensjon for ektepar	Årlig pensjon til enslige fødte uføre/unge uføre ¹⁾	
				Født i årene 1931 til 1942 eller født etter 1942 med pensjon før 1.1.92 ²⁾	Født etter 1942 med pensjon tidligst fra 1.1.92 ³⁾
1.05.93-31.12.93	37 300	59 868	96 816	92 688	88 992
1.01.94-30.04.94	37 300	59 868	101 088 ⁴⁾	92 688	88 992
1.05.94-31.12.94	38 080	61 116	103 200	94 620	90 852

Tabell 8.2: Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.93-1.5.98. Kroner

	Grunnbeløpet	Årlig minstepensjon for enslig	Årlig minstepensjon for ektepar	Årlig pensjon til enslige fødte uføre/unge uføre ¹⁾	
				Født i årene 1931 til 1942 eller født etter 1942 med pensjon før 1.1.92 ²⁾	Født etter 1942 med pensjon tidligst fra 1.1.92 ³⁾
1.01.95-30.04.95 ⁵⁾	38 080	61 512	103 992	94 620	90 852
1.05.95-30.04.96	39 230	63 372	107 136	97 488	93 600
1.05.96-30-04.97	41 000	66 240	111 984	101 892	97 836
1.05.97-30-04.98 ⁶⁾	42 500	69 360	117 456	105 612	101 412
1.05.98 ⁷⁾ -	43 370	81 360	140 040	112 752	108 252

- 1) Personer som er født uføre eller har blitt uføre før fylte 26 år har rett til en garantert minstetilleggspensjon fra folketrygden.
- 2) Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 45 pst.
- 3) Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 42 pst.
- 4) Hevingen av særtilleggsats for ektepar fra 1.1.94. Ny sats 2*60,5 pst. av grunnbeløpet, dvs. dobbelt av satsen for enslige.
- 5) Heving av særtilleggssatsen fra 1.1.95. Høy sats utgjør 61,55 pst. av grunnbeløpet.
- 6) Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.97. Høy sats utgjør 63,2 pst. av grunnbeløpet.
- 7) Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.98. Høy sats utgjør 79,33 pst. av grunnbeløpet.

Kilde: Sosial- og helsedepartementet.

Tabell 8.3: Gjennomsnittlig timefortjeneste (eksklusive overtidstillegg og omregnet til 40/37,5 t/uke) for voksne kvinnelige arbeidere i prosent av tilsvarende timefortjeneste for menn i tidsrommet 1980-97

Kvinneande Lønnsn l i prosent ¹⁾ ivå kr/t			Bransje	198	198	198	198	199	199	199	199	199	199	199
1980	1997	1997 ²⁾		0	3	5	7	0	2	3	4	5	6	7
16	18	111.56	Industrien i alt	84.0	86.4	86.4	87.1	89.7	90.3	90.5	90.5	90.4	90.6	90.5
28	32	101.67	Kjøttindustri	87.9	89.9	89.6	90.1	91.0	91.5	92.1	91.4	92.0	92.4	92.4
44	43	97.27	Fiskeindustri	93.7	93.2	91.7	93.9	96.1	94.7	93.7	92.8	93.1	93.7	94.0
61	55	110.84	Sjokolade,sukkerv.ind	91.1	91.3	92.5	92.6	95.2	95.4	95.7	95.8	96.3	96.9	96.2
29	30	108.17	Bakeri og konditori	80.7	84.8	83.6	84.8	83.7	88.9	90.5	89.3	90.2	90.3	89.6
68	63	95.75	Tekstil- og bekledning	89.7	91.6	89.6	88.8	91.0	92.1	92.5	92.6	92.2	92.2	92.3
87	83	91.27	Konfeksjonsfabrikker	88.0	91.8	86.8	86.2	85.1	93.4	94.4	94.8	96.0	95.4	96.0
7	17	100.31	Treindustri	91.8	93.9	96.8	94.9	98.7	100.	100.	101.	100.	100.	100.
									0	7	5	8	1	7

Tabell 8.3: Gjennomsnittlig timefortjeneste (eksklusive overtidstillegg og omregnet til 40/37,5 t/uke) for voksne kvinnelige arbeidere i prosent av tilsvarende timefortjeneste for menn i tidsrommet 1980-97

Kvinneandelen i lønnsnivå i prosent ¹⁾ i år kr/t			Bransje	1980	1997	1997 ²⁾	1980	1983	1985	1987	1990	1992	1993	1994	1995	1996	1997
12	11	110.00		Treforedling-papirv.ind	89.0	92.4	92.4	92.9	93.0	93.5	93.1	93.1	92.4	91.5	92.2		
17	21	139.60	Grafisk industri	82.3	82.4	82.0	81.0	85.9	86.5	87.2	87.5	87.5	88.3	88.3			
21	20	107.47	Kjemisk industri ialt	88.3	91.1	91.6	91.9	92.4	91.8	92.9	93.0	93.0	92.9	92.3			
4	9	120.70	Elektrokjemisk ind.	94.6	97.1	98.3	96.5	97.3	99.3	99.9	100.3	100.1	100.7	99.8			
8	9	110.95	Mekaniske verksteder	89.4	91.2	92.1	91.6	92.9	92.3	92.1	92.6	92.0	92.9	92.7			
75	68	88.63	Vaskerier og renserier	89.3	93.2	92.1	93.1	94.6	95.0	94.5	96.0	96.6	96.9	97.4			

1) Antall arbeidstimer utført av kvinner som andel av det totale antall arbeidstimer.

2) Gjennomsnittlig timefortjeneste for voksne arbeidere (eksklusive overtidstillegg og omregnet til 40/37,5 t/uke).

Kilde: NHOs kvartalsstatistikk for arbeidere

Tabell 8.4: Markedsandeler for importkonkurrerende varer. Volumandeler¹⁾

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Nærings- og nytelsesmidler	89.3	88.7	88.6	88.4	88.7	87.6	87.8	87.9	87.9	86.9
Treforedling	66.4	67.9	68.1	67.1	64.4	62.0	60.4	60.1	55.8	53.8
Kjemiske råvarer	45.0	41.3	41.3	43.7	40.8	38.5	41.4	38.7	37.1	35.2
Raffinerte oljeprodukter	45.4	46.8	47.2	47.0	46.6	50.2	44.6	41.2	46.9	45.1
Metaller	17.8	15.5	10.7	12.6	10.7	11.7	12.1	16.9	10.1	3.1
Tekstil- og bekledningsvarer	21.9	20.7	20.2	19.5	19.8	20.2	18.3	17.0	19.6	17.7
Trevarer	81.8	83.9	83.3	82.4	79.8	76.5	74.7	74.5	74.3	72.8
Kjemiske og mineralske produkter	54.0	52.1	48.2	44.7	44.6	43.9	42.2	39.8	41.1	38.8
Grafiske produkter	90.7	90.8	91.0	89.8	89.7	90.6	90.6	90.2	89.3	87.7
Bergverksprodukter	56.5	59.5	53.1	55.5	53.7	52.8	56.5	49.4	52.4	52.0
Andre verkstedsprodukter	40.0	39.9	38.2	36.3	34.8	35.0	34.9	33.3	36.2	34.2
Varene ovenfor i alt	59.4	59.5	57.3	56.1	55.3	55.2	53.9	52.8	52.7	50.4
Skip og oljeplattformer	42.6	35.7	43.8	45.3	54.2	52.4	63.0	65.9	58.4	47.2
Varene ovenfor i alt	58.1	57.2	56.1	55.3	55.3	55.0	54.5	53.5	53.1	50.2

1) Volumet av norskproduserte varer levert innenlands som andel av totale leverandører til vareinnsats og sluttleveringer inkludert lager.

Kilde: Statistisk Sentralbyrå

Tabell 8.5: Lønnskostnader pr. time hos våre viktigste handelspartnere. Pst.vis endring fra året før

	Endring i lønnskostnader pr. time i nasjonal valuta									Valutakursutviklingen overfor norske kroner									Lønnskostnader pr. time i norske kroner								
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Belgia	5.2	5.6	6.3	5.0	5.0	3.2	3.1	2.1	2.5	-1.2	6.9	1.3	1.8	6.2	2.9	1.8	-0.3	-0.2	4.0	12.9	7.7	6.8	11.5	6.2	4.9	-0.9	-0.2
Canada	3.7	5.6	6.4	3.0	0.1	2.0	1.8	4.4	0.9	10.0	-8.8	5.5	-9.9	6.9	-6.10	-0.7	2.6	7.9	14.1	-2.9	12.2	-6.4	7.0	-4.1	-9.1	7.8	8.1
Danmark	5.6	6.3	3.9	3.8	2.4	3.4	3.9	3.5	4.0	-2.4	7.1	0.3	1.5	6.3	1.4	1.9	-1.5	-3.9	3.0	13.8	4.2	5.4	8.9	4.9	5.9	2.9	0.0
Finland	10.2	11.4	5.7	3.8	4.9	4.5	8.1	1.9	2.4	3.4	1.7	-2.13	-0.4	-10.6	9.1	7.1	-3.1	-3.1	13.9	13.2	3.6	-10.1	-13.2	15.8	-1.3	-0.8	
Franrike	5.3	5.4	4.9	3.8	3.7	2.5	1.4	2.1	3.1	-1.1	6.2	0.1	2.7	6.5	1.0	-0.2	6.0	4.0	11.2	4.9	4.9	6.0	10.6	4.1	1.2	1.5	-1.0
Italia	9.8	8.7	9.8	7.5	4.7	1.7	5.9	4.5	4.6	0.5	3.8	0.1	-3.4	-10.6	3.1	-11.0	7.8	-10.6	12.3	9.8	3.8	-6.4	-1.5	-5.4	-12.4	3.8	
Nederland	0.9	2.7	4.8	5.2	3.8	3.6	2.1	1.9	2.5	-1.3	5.5	0.9	1.9	8.1	1.6	1.8	-3.0	-5.4	-8.4	5.0	8.4	7.1	12.2	4.8	4.1	-1.3	-1.0
Storbrit.	6.5	11.0	11.6	7.3	6.7	3.1	0.8	3.8	4.7	-2.5	-1.5	-2.7	-3.6	1.2	-3.7	-4.4	0.8	15.0	3.9	9.3	14.6	2.7	3.9	4.4	-6.7	4.20	
Sverige	11.6	9.1	6.8	5.5	-0.9	4.1	5.1	6.5	4.5	0.7	-1.3	-0.3	-0.7	0.14	2.2	2.3	8.3	-12.3	7.4	8.6	5.3	-15.4	4.3	2.2	15.4	0.5	
Sveits	3.7	4.6	7.5	-0.6	-0.5	3.3	1.5	3.6	0.5	-6.3	0.8	-2.2	8.6	7.6	3.8	-2.5	-8.8	-11.8	7.8	-8.2	11.1	8.1	11.3	5.1	-0.3	-6.3	
V-Tyskland	4.8	7.2	6.3	5.2	6.1	5.8	4.0	5.4	1.4	-5.0	0.4	1.9	7.8	1.4	1.7	-2.9	-3.0	3.7	13.0	7.3	7.0	14.4	7.2	6.5	1.9	-3.6	
Østerrike	5.3	5.4	6.6	6.4	5.4	-2.0	2.4	1.8	1.1	-5.1	0.5	1.9	7.8	1.4	1.6	-2.9	-9.0	4.1	11.1	7.6	8.6	13.6	5.7	1.4	-0.6	-3.3	
Japan	6.2	7.8	5.8	4.3	4.5	2.1	3.1	1.5	2.7	-1.5	-13.3	11.8	1.5	30.2	7.8	-1.9	-1.5	-4.6	-17.6	6.7	17.1	6.5	36.0	10.1	-1.10	1.2	
USA	3.2	4.8	5.2	4.5	2.5	2.7	3.5	2.8	3.1	6.0	-9.3	-3.4	-14.2	-0.6	-10.2	1.9	9.5	9.4	-9.5	9.0	0.1	17.0	2.1	-7.8	4.9	12.9	
Spania	9.3	10.0	10.9	11.7	8.5	2.4	1.8	4.8	4.4	4.2	5.3	1.6	-2.8	-8.5	3.8	-0.3	-13.3	15.9	15.8	12.7	8.8	-0.2	-3.6	2.4	-5.2	-1.0	
Irland	4.0	4.5	5.6	4.6	5.8	1.8	2.3	2.9	4.2	-5.4	1.7	0.7	-1.4	1.5	3.7	-1.7	3.8	2.6	10.5	7.4	5.0	4.1	3.3	-1.5	4.6	8.2	

Tabell 8.5: Lønnskostnader pr. time hos våre viktigste handelspartnere. Pst.vis endring fra året før

	Endring i lønnskostnader pr. time i nasjonal valuta									Valutakursutviklingen overfor norske kroner									Lønnskostnader pr. time i norske kroner								
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Hel- las	20.6	19.3	16.7	13.7	10.5	13.1	13.2	11.5	9.5	-7.6	-7.1	-9.9	-8.5	-5.0	-6.0	-5.9	-1.9	-3.5	11.4	10.9	5.2	4.1	4.9	6.3	6.5	9.4	5.7
Por- tugal	13.4	16.1	16.4	11.6	7.4	5.2	5.1	4.5	4.3	-3.1	0.0	2.3	2.5	-4.0	-3.7	-0.7	-0.9	3.6	9.9	16.1	19.1	14.4	3.1	1.3	4.4	3.5	0.5
Norg es han- del- spart nere	6.9	7.6	6.2	5.6	3.3	4.0	3.6	4.0	3.3	-0.2	0.7	1.8	-1.0	1.1	-2.4	-0.2	1.0	-0.6	6.7	8.3	8.2	4.6	5.4	5.5	1.3	4.1	2.7
Norg e																			4.4	6.4	6.5	2.2	1.5	2.8	5.0	4.8	4.8
Relative lønnskostnader pr. time i felles valuta																			-2.2	-1.8	-1.5	-2.3	-3.7	-2.7	0.7	0.7	2.1

1) Tallene for vekst i timelønnskostnader for handelspartnere t.o.m. 1996 er hentet fra IMF-statistikk. For 1997 er OECDs anslag for vekst i lønn per timer lagt til grunn.

En har således forutsatt at de indirekte lønnskostnader øker prosentvis like mye som de direkte lønnskostnadene fra 1996 til 1997.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet